

“AINAHAN ON MAKSETTAVA EIKÖS JUU,
MITÄ TÄSSÄ MAAILMASSA VELKAANTUU”,
KULUTUSLUOTTOJEN YHTEYS
MAKSUVAIKEUKSIIN LUOTTOYHTEISKUNNAN
KEHITYSKAARESSA

Ossi Aleksi Yrjölä

OCTOBER 10, 2020

TALOUS- JA SOSIAALIHISTORIA PRO GRADU
Helsingin yliopisto – Valtiotieteellinen tiedekunta

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Valtiotieteiden maisterin koulutusohjelma	
Tekijä – Författare – Author Ossi Aleksi Yrjölä			
Työn nimi – Arbetets titel – Title "Ainahan on maksettava eikös juu, mitä tässä maailmassa velkaantuu", kulutusluottojen yhteys maksuvaikeuksiin luottoyhteiskunnan kehityskaaressa			
Oppiaine/Opintosuunta – Läroämne/Studieinriktning – Subject/Study track Talous- ja sosiaalhistoria			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro Gradu		Aika – Datum – Month and year Marraskuu 2020	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages
<p>Tiivistelmä – Referat – Abstract</p> <p>Tutkimuksen tavoite on selvittää kvantitatiivisin menetelmin kotitalouksien luottokulutusta ja siihen liitettyjä velkaongelmia 1980-luvulla tapahtuneen rahoitusmarkkinoiden vapautumisesta lähtien. Tutkimuksen taustalle kuvaan luottotaloudellista kehitystä yhteiskunnallisesta viitekehystä. Kutsun tätä viitekehystä "luottoyhteiskunnan kehityskaareksi". Kehityskaaressa moraalitaloutta seurasi valtion toimesta säännelty säästötalous, josta irtauduttiin äkisti 1980-luvulla rahoitusmarkkinoiden vapautumisen myötä. Koittaneen vapauden ja 1990-luvun laman rankkojen kokemusten jälkeen pyrittiin tarkemmin ohjaamaan kansan luottokäyttäytymistä erinäisin sääntelykeinoin ja luottotietojen merkitystä korostamalla. Laman jälkeen muovautunut luottoyhteiskunta, jossa kotitalouksien säästäminen on vähentynyt ja luotolla kuluttaminen arkipäiväistynyt, pitää myös sisällään kuluttajien ylivelkaantumisesta aiheutuneet sosiaaliset ongelmat.</p> <p>Kysymyksenasettelun kohdennan siihen, onko pitkittäisessä aikasarjassa havaittavissa merkitsevä yhteys luottokuluttamisen ja maksuvaikeustapauksien (ulosottoasiat ja maksuhäiriöt). Toisen tutkimuskysymyksenä reflektoin termiin "kypsä luottoyhteiskunta", jota tarkastelen kriittisesti rationalisoitumisen oletuksen viitekehystä. Tutkin onko aikasarjoissa tapahtunut murros tai muutos jonain ajankohtana, mikä viittaisi luottoyhteiskunnan kypsymiseen kulutusluottojen ja maksuvaikeuksen kausaalisen yhteyden osalta.</p> <p>Analyysiin perusteella uusilla kulutusluotoilla on aikasarjassa 1990-2009 useilla viivevuosilla kausaalinen ja kasautuva vaikutus kaikkiin vireille tulleisiin ulosottoasioihin. Samalta ajanjaksolta havaitsin kulutusluottokannan aiheuttavan kolmen vuoden viiveellä kaikkiin ulosottoasioihin niitä lisäävän piikin. Yksityisoikeudellisten (sisältäen kulutusluottojen laiminlyödyt maksuvelvoitteet) ulosottoasioiden ja uusien kulutusluottojen aikasarjassa on havaittavissa rakenteellinen murros 1990-luvun puolessa välissä. Murroksesta eteenpäin uudet kulutusluotot alkavat vaikuttamaan kausaalisesti ja kasautuvasti yksityisoikeudellisiin ulosottoasioihin. Uusien kulutusluottojen yhteydessä vuoden aikana rekisteröityihin maksuhäiriöihin voidaan havaita tapahtuneen murros 2000-luvun alussa. Viitteitä aikaisemmista heikommista murroksista voidaan nähdä jo 1990-luvun puolelta välistä saakka – hienovaraisempi muutos aikasarjassa on tapahtunut luultavasti jo 1990-luvun saatossa. Uusien kulutusluottojen kausaalinen yhteys maksuhäiriöihin muutaman viivevuden osalta voimistuu mittausjakson loppua kohden.</p> <p>Varsinkin nuorilla ikäryhmillä, on havaittu tutkimuskentällä erityinen taipumus velkaantamalla joutua maksuvaikeuksiin kulutusluottojen välityksellä. He ovat olleet myös uusien luottoinstrumenttien innovaatiokäyttäjinä ensimmäisten joukossa suurissa määrin ottamassa vastaan riskialttiimmiksi miellettyjä uusia luottotuotteita, kuten luottokorttiluottoja, pikalainoja ja joustoluottoja. Muutkin maksuvaikeuksiin päätyminen riskiryhmäläisistä, ovat ajatuneet aikaisemman tutkimuksen mukaan helpommin käyttämään näitä riskialttiimpiksi koettuja luottoinstrumentteja. Heille ei ole alhaisen luottoluokituksensa vuoksi tarjolla perushintaisia kulutusluottoja. Kulutusluottomarkkinoilla on epätasarvoinen tilanne luotonsaannin ja siitä maksamisen suhteen - köyhemmät maksavat enemmän. Myös ylipäänsä yhteiskunnan taloudellinen epätasa-arvoistuminen saattaa vaikuttaa kulutusmarkkinoihin luottojen välityksellä, kun vähävaraisemmat tavoittelevat paremmin toimeentulevien kulutustasoa.</p> <p>Tutkimustulokseni viittaavat, siihen että kypsymistä ei tapahtunut kulutusluottojen ja maksuvaikeuksien suhteen rationalisoitumisena laman jälkeen, jos sitä mitataan kulutusluotoista johtuvien ulosottoasioiden ja maksuhäiriöiden kausaalisen yhteyden kannalta. Päinvastoin, tutkimustulokseni erityisesti uusien kulutusluottojen ja yksityisoikeudellisten ulosottoasioiden suhteen vihjailevat jopa kriisiytymisestä. Pitää muistaa kuitenkin, että eihän kyseisiä rekisterimerkintöjä voida tyystin ikinä poistaakaan, sillä ulosotto on prosessina laiminlyödyn maksuvelvoitteen perinnällinen keino ja maksuhäiriömerkintä maksukyvyttömyydestä viestivä negatiivinen luottotieto. Ne säätelevät osaltaan luottomarkkinoita toimivassa luottoyhteiskunnassa.</p> <p>Kuitenkin tutkimustulokseni, aikaisempi tutkimus, median ja julkisten instanssien huolestuneisuus asiaan liittyen antavat vahvan vaikutelman siitä, että laman jälkeen tehdyt toimenpiteet, vaikka erittäin tarpeellisia olivatkin, keskittyivät pääasiassa ylivelkaantuneisuuden jälkihoitoon. Varsinkin kulutusvelkaantumista velkaantumislajina voidaan nähdä laiminlyödyn näissä toimenpiteissä. Kulutusluottojen sääntelyä on viime vuosina tehostettu ylikulutusvelkaantumista ennaltaehkäisevänä keinoina, mutta lainsäädäntötyö on hidasta ja luotontarjonta on usein askeleita edellä. Positiivisten luottotietojen laajamittaisempaa käyttöönottoa yleiseurooppalaiseen tapaan onkin pidetty yhtenä varteenotettavimmista keinoista tunnistaa ennaltakäsin maksuvaikeuksien riskejä nimenomaan kulutusluotoilla tapahtuvan ylivelkaantuneisuuden hallinnassa.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Kulutusluotto, maksuvaikeus, ulosotto, maksuhäiriö, velkaantuneisuus, insolvenssi, luottoyhteiskunta, luottotieto			
Ohjaaja tai ohjaajat – Handledare – Supervisor or supervisors Sakari Saaritsa			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto, Helsingfors universitets bibliotek, Helsinki University Library			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Contents

1.	Johdanto	4
1.1	Motivointi	6
2.	Tutkimuskysymykset	7
3.	Aikaisempi tutkimus	8
3.1	Säästotaloudesta luottoyhteiskuntaan	9
3.1.1.	Rahoitusmarkkinoiden vapautuminen säännöstelystä	10
3.1.2.	1990-luvun pankki- ja luottokriisi, lama ja velkaongelmat.....	15
3.1.3.	Vuoden 2008 kansainvälisen finanssikriisin vaikutus luottoyhteiskuntaan ja sen jälkeinen kehitys suhteessa insolvenssipolitiikkaan	19
3.2.	Modernin kulutusyhteiskunnan synty	23
3.2.1.	Kulutusrakenteen, -kulttuurin, ja -luottojen muutos kulutusyhteiskunnan kehityskaaressa .	23
3.3.	Luottotietoyhteiskunta.....	28
4.	Kulutusluottoinstrumenttien muutos ja sen suhde velkaongelmiin	31
4.1.	Luottokortit.....	33
4.2.	Pikalainat, -luotot ja vipit.....	38
4.2.1.	Kulutusluottojen ja pikavippien markkinoinnin erityispiirteet.....	42
5.	Kulutusluottojen erityisriskit "the poor pay more"	43
6.	Kulutusluottosääntely	46
7.	Aineisto ja muuttujat.....	50
7.1.	Muuttujista taustatietoa	53
7.1.1.	Ulosottoasiat	54
7.1.2.	Maksuhäiriöt.....	58
8.	Menetelmät.....	62
9.	Analyysi.....	68
	Muuttujien muunnoksista, käytettävien viivevuosien määrittelystä ja herkkyyshanalyysi.....	69
	Kulutusluottojen vaikutus kaikkiin vireille tullessiin ulosottoasioihin	72
	Uusien kulutusluottojen vaikutus kaikkiin ulosottoasioihin.....	73
	Kulutusluottokannan vaikutus kaikkiin ulosottoasioihin.....	75
	Kulutusluottojen vaikutus MYO-ulosottoasioihin	77
	Uusien kulutusluottojen vaikutus uusiin maksuhäiriötapauksiin.....	82
10.	Johtopäätökset	84
11.	Lähteet.....	89
11.1.	Kirjalliset lähteet.....	89
11.2.	Sähköiset lähteet	92
11.3.	Tilastolähteet.....	94

12.	Liitetaulukot 1-14	96
	Liitetaulukko 1. Maksuhäiriöt ja velkajärjestelyt.....	96
	Liitetaulukko 2. Ulosottoasiat ja MYO-ulosottoasiat.....	97
	Liitetaulukko 3. Korkotilastoja	98
	Liitetaulukko 4. Tilastanalyysissä käytetyt euromääräiset muuttajat.....	99
	Liitetaulukko 5. Tilastanalyysissä käytettyjä kontrollimuuttujia	100
	Liitetaulukko 6. Pienlainayritysten tunnuslukuja vuosina 2008–2015	101
	Liitetaulukko 7. Vireille tulleet ulosottoasiat lajityypeittäin 1994 - 2018	102
	Liitetaulukko 8. Tukitilastoja.....	103
12.1.	Aikasarjojen herkkyyssanalyysit.....	104
	Liitetaulukko 9. Ulosottoasioiden ja uusien kulutusluottojen yhteys (herkkyyssanalyysi).....	104
	Liitetaulukko 10. Ulosottoasioiden ja kulutusluottokannan yhteys (herkkyyssanalyysi).....	105
	Liitetaulukko 11. MYO-ulosottoasioiden ja uusien kulutusluottojen yhteys (herkkyyssanalyysi)	106
	Liitetaulukko 12. MYO-ulosottoasioiden ja kulutusluottokannan yhteys (herkkyyssanalyysi).....	107
12.2.	Dynaamiset ja kumulatiiviset kertoimet piirroksiin.....	108
	Liitetaulukko 13. Uusien kulutusluottojen yhteys ulosottotapauksiin	108
	Liitetaulukko 14. Uusien kulutusluottojen yhteys MYO-ulosottotapauksiin 1996-2009 & 1990-2000	108
	Regressioajoja liittyen analyysiin.....	109
	Yhteenveto regressioanalyysissä käynteistä tilastomuuttujista.....	112

1. Johdanto

Tutkimukseni tavoite on selvittää kvantitatiivisin menetelmin kotitalouksien luottokulutusta ja siihen liitettyjä velkaongelmia pääosin 1980-luvun puolen välin jälkeen rahoitusmarkkinoiden vapautumisesta eteenpäin kohti nykypäivää. Pyrin myös tutkimukseni taustalle kuvaamaan luottotaloudellista kehitystä yhteiskunnallisesta viitekehystä. Kutsun tätä viitekehystä ”luottoyhteiskunnan kehityskaareksi”. Siinä moraalitaloutta, jonka vallitessa säästäväisyyden hyvettä ihannoitiin ja luottokulutusta tuomittiin vetoamalla ihmisten moraaliin, seurasi valtion toimesta säännelty säästötalous, josta irtauduttiin Suomessa äkisti 1980-luvun puolen välin tiimoilla, muun muassa rahoitusmarkkinoiden vapautumisen myötä. Äkillisesti koittaneen vapauden ja 1990-luvun laman rankkojen kokemusten jälkeen pyrittiinkin taas ohjaamaan kansan luottokäyttäytymistä erinäisin talous- ja yhteiskunnallisarakeellisin keinoin tasapainon saavuttamiseksi uudessa luottoyhteiskunnassa, jossa kotitalouksien säästäminen oli vähentynyt ja luotolla kuluttamisesta oli tullut arkipäivää. Luottoyhteiskunta toi mukanaan esille myös joidenkin kuluttajien ylivelkaantumisesta aiheutuneet sosiaaliset ongelmat.¹ Vesa Muttilaisen vuonna 1990 *Kohti luottoyhteiskuntaa* -julkaisussaan kaavailema ”kypsä luottoyhteiskunta” pitää myös sisällään toimivan institutionaalistuneen velanhallintapolitiikan ja muut velallisen suojakeinot, joiden kehitys alkoi todenteolla 1990-luvun laman jälkipuinneissa.²

Tutkimuksessani tarkastelen kriittisesti ”kypsä luottoyhteiskunta” -termiä. Kriittisen tarkastelun teen kypsymisen tai toisin sanoen rationalisoitumisen oletuksen viitekehystä. Mikrotaloustieteellinen rationaalisen toiminnan perusoletus on, että yksilöt pyrkivät rationaalisesti toimien maksimoimaan hyötynsä. Jotta toiminta kuvaa hyötyä, sen on perustuttava riittäväen jopa täydelliseen tietoon valinnan tilanteesta sekä tavoitteiden johdonmukaisuudesta. Rationaalisen kuluttajan oletetaan laskelmoivan vaihtoehtoisia tapoja käyttää rajallisia tulojaan sekä kuluttajan päätökset ovat riippumattomia muista henkilöistä.³ Katsoen kotitalouksien kulutusluottojen ja maksuvaikeuksien kehitystä nykytilanteesta käsin, jossa yksityishenkilöiden ulosotto- ja maksuhäiriötapaukset ovat hälyyttävän korkeissa lukemissa, saattaa herätä epäily luottoyhteiskunnan oletetusta kypsyydestä tai rationaalisuudesta.

Edellä mainitsemani ilmiö on yhdistetty vahvasti kulutusluottojen käyttöön, eritoten pikalainoihin⁴ (sisältäen pikaluotot, -vipit ja nykyiset joustoluotot), sekä mediassa että julkisten instanssien taholta. Ehkäpä Antti Parpolan ja Jarmo Kiljalan teoksessaan, *Hyvä vai paha tieto – suomalaisen luottotietotoiminnan vaiheet*, mainitsema ”luottotietoyhteiskunta” ei ole riskienhallinnassaan täysin

¹ Muttilainen 1990, 88-90.

² Muttilainen 2002, 258.

³ Timonen 2005, 105.

⁴ Käytän tutkielmassani jatkossa ”pikalaina”-termiä yleisnimityksenä kaikista pienistä kuluttajan luotoista.

onnistunut kohtaamaan uusien rahoitustuotteiden, muuttuneen kulutuskulttuurin ja aggressiivisen lainojen markkinoinnin tuomia haasteita.⁵

Ei ainakaan, jos tavoite on ehkäistä kuluttajien ylivelkaantumisesta johtuvia sosiaalisia ongelmia ja näiden välillisiä vaikutuksia kansantaloudelle. Tuskin kenenkään pidempiaikaisissa intresseissä on maksuhäiriörekisterimerkintäisten joukon raju kasvu ja täten potentiaalisten kuluttajien syrjäytyminen vuosiksi luotto- ja kulutusmarkkinoiden piiristä. Maksuhäiriömerkintöjen ja suurien ulosottomäärien rasittavien kotitalouksien myötä on näin vääjäämättä käymässä. Tutkimukseni kulutusluotoista ja maksuvaikeuksista⁶ osallistuu laajempaan keskusteluun kotitalouksien luottomarkkinoiden kehityksestä huimasti kasvaneen velkaantumisasteen ja lisääntyneiden kulutusluottojen käytön sekä niihin liittyvien riskitekijöiden kautta. Oma tutkimustyöni lähestyy keskustelua taloushistoriallisella lähestymistavalla keskittyen tilastollisessa tutkimusanalyysissä luottomarkkinoiden vapautumisen jälkeiseen aikaan.

Ajanjaksoon sisältyy kaksi taloudellista nousukautta kotitalouksien luottomarkkinaekspansioineen, joiden jälkeen seurasivat 1990-luvun lama ja 2008 kansainvälisen finanssikriisin jälkeinen pienempi taantuma-aika. Nämä taloudellisen nousun ja laskun ajanjaksot saavat omassa analyysissäni erityishuomion tarkastellessani kysyntään ja tarjontaan vaikuttaneiden tapahtumien ja toimenpiteiden vaikutuksia mahdollisiin tilastollisiin muutoksiin kulutusluotoissa ja maksuvaikeuksissa sekä näiden kausaalisessa yhteydessä. Tällaisia tapahtumia ja toimenpiteitä voivat esimerkiksi olla uusien rahoitustuotteiden ilmaantuminen markkinoille, kulutuskulttuurin muutos tai vaikkapa tietotekniikan kehitys – esimerkiksi lainan saannin helpottumisen tai toisaalta luottotietotoiminnan tehostumisen kannalta. Myös luottoihin ja erityisesti kulutusluottoihin kohdistuvat sääntelytoimenpiteet ovat vaikuttaneet niiden kysynnän ja tarjonnan suhteisiin. Selostan myös yleisesti luottomarkkinoiden kehitystä tutkimukseni historialliseksi taustaksi aikaisemmalta ajanjaksoltakin kuin tutkimusanalyysini otantavuosilta, koska eiväthän rahoitusmarkkinat vapautuneet tyhjästä vaan sitä edeltäneestä kotimaisesta sääntelypolitiikasta ja moraaliasenteista.

⁵ Parpola & Kiljala 2005, 117.

⁶ Käytän jatkossa termiä maksuvaikeus tai maksuvaikeustapaus kuvaamaan kuluttajan tai kotitalouden ulosottotapausta, maksuhäiriömerkintää tai yleisempää tilannetta, jossa kuluttajalla on vaikeuksia maksaa ylivelkaantumisen vuoksi maksujaan tai velkojaan.

1.1 Motivointi

Käytännön esimerkkinä julkisten instanssien huolestuneisuudesta koskien luottokuluttamisen ja maksuvaikeuksien yhteyttä annettakoon Takuusäätiön⁷ internetsivuilla 25.4.2019 julkaistu tiedote, jossa ilmoitetaan kuinka Elinkeinoelämän keskusliitto, Finanssiala ry ja Takuusäätiö ajavat yhdessätoimin seuraavaan hallitusohjelmaan toimenpiteitä, joilla pyritään saamaan kuluttajia ylivelkaantumaan houkuttelevat korkeakorkoiset pikaluotot vahvemman sääntelyn piiriin. Käytännön toimenpiteinä esitettiin positiivisen luottotietorekisterin kiireellistä toteuttamista, pikaluottoyritysten siirtoa Finanssivalvonnan valvottaviksi, kansallisen talousosaamisen strategian laatimista sekä velkaneuvonnan viranomaisten resurssien vahvistamista. Perusteena näille toimenpiteille edellä mainitut tahot mainitsevat sen, että pikaluotoista ja maksuhäiriömerkinnöistä on erityisen paljon haittaa elämän taitekohdissa oleville ihmisille, kuten esimerkiksi nuorille jotka vasta opettelevat oman talouden hallintaa ja aloittelevat itsenäistä elämää. Lisäksi mainitaan, kuinka pikaluottojen aiheuttamasta inhimillisistä kärsimyksistä kertyy enemmän ja enemmän näyttöä esimerkiksi velkaneuvonnan yhteydenottojen lukumäärään vahvan kasvun ja maksuhäiriömerkintöjen ennätystasolle nousun muodossa. ”Velkaantumisen kannalta kaikki luottomuodot eivät ole samanarvoisia. Siinä missä asuntolainalla hankittu asunto kasvattaa asuntovarallisuutta, päivittäiseen kulutukseen menevä pikaluotto ei”, mainitaan tiedotteen lopussa.⁸

Toisessa aikaisemmassa Takuusäätiön tiedotteessa 14.2.2018 kerrotaankin, missä määrin yhteiskunta ja luottomarkkinat ovat muuttuneet siitä, kun velkajärjestelylaki säädettiin vuonna 1993. Silloin suomalaisten velkaongelmat liittyivät pääasiassa yritys-, takaus- tai asuntovelkoihin, kun taas nykyisin ne syntyvät erityisesti erilaisista vakuudettomista kulutusluotoista. Tiedotteessa mainitaan velkaongelmien taustalla olevan usein yksityiselämän ja talouden hallinnan ongelmat, mutta myös tarjontaan vaikuttavat seikat, kuten luottojen aggressiivinen mainonta, niiden helppo saatavuus ja kohtuuttomat luottoehdot ovat takuulla osasyllisiä velkaongelmien syntyyn. Tiedotteessa mainitaan myös, kuinka luotonantajien toimintaan on kiinnitetty erityistä huomiota velkajärjestelyä uudistettaessa: ”Ei voida pitää hyväksyttävänä sitä, että yhteiskunnalle koituu voimallisen luottojen markkinoinnin seurauksena huomattavia kustannuksia

⁷ Takuusäätiö on vuonna 1990 perustettu valtakunnallinen sosiaalialan järjestö ja toimii pääasiassa Veikkauksen tuella. Takuusäätiö on kotitalouksien arjen raha-asioiden asiantuntija, joka auttaa ihmisiä ottamaan oman taloutensa haltuun. Säätiö tarjoaa neuvontaa, takauksia pankista nostettaviin järjestelylainoihin, pienlainoja, koulutusta raha- ja velka-asioista järjestöjen ja seurakuntien vapaaehtoisille, vertaisille ja ammattilaisille, välineitä raha-asioiden hallintaan: oppaat ja itseapu-välineet.

Lisäksi Takuusäätiö vaikuttaa lainsäädäntöön ja muihin rakenteisiin, jotta ne tukisivat ihmisten itsenäistä taloudellista selviytymistä, hallittua luotonkäyttöä ja ehkäisisivät syviin velkakierteisiin ajautumista. Takuusäätiö, <https://www.takuusaatio.fi/takuusaatio/tietoa-meista>, 29.10.2019.

⁸ Takuusäätiö, <https://www.takuusaatio.fi/ek-finanssiala-ja-takuusaatio-haluavat-pikaluotot-kuriin>, 25.4.2019.

ja kansalaiset joutuvat velkaantumisen vuoksi syrjäytymisvaaraan”, perusteli velkajärjestelytyöryhmä jo aikoinaan vuonna 2009 lain muutostarvetta, erityisesti pikaluottojen aiheuttamia ongelmia silmällä pitäen.⁹

2. Tutkimuskysymykset

Jo mainitsemieni ennätyslukemissa olevien ulosottotapausten ja maksuhäiriömerkintöjen sekä mediassa käytävän keskustelun vuoksi on perusteltua kysyä, voidaanko nykytilanteesta puhua Muttilaisen 1990-luvulla kaavaillemasta ”kypsästä luottoyhteiskunnasta” vai onko tosiasiasa tapahtunut luottoyhteiskunnan kriisiytyminen kulutusluottojen ja maksuvaikeuksien yhteyden osalta. Mediassa ja julkisten instanssien viestinnässähän nämä kaksi asiaa selkeästi liitetään syy-seuraussuhteeseen keskenään.¹⁰

Oman tutkimukseni kysymyksenasettelun haluan kohdentaa siihen, onko pitkittäisessä aikasarjassa todella havaittavissa merkitsevä tilastollinen yhteys luottokuluttamisen ja ulosottotapausten sekä maksuhäiriöiden syntymisen kanssa. Toisin sanoen haluan selvittää, aiheutuuko luottokuluttamisen rahamäärällisestä lisääntymisestä ulosottoasioiden ja maksuhäiriöiden rekisterimerkintöjen määrällistä lisääntymistä, jollain viiveellä tarkasteltasessa tilastoaineistoa pitkittäisesti, ottaen huomioon muut määrittelemäni kansantaloudelliset muuttujat.

Toisen tutkimuskysymykseni reflektoin jo esittelemääni termiin ”kypsä luottoyhteiskunta”. Tutkin matemaattisesti, historian ja kontekstin tietämys apunani, onko aikasarjoissa tapahtunut murros tai muutos jonain ajankohtana, mikä vittaisi luottoyhteiskunnan kypsymiseen kulutusluottojen ja maksuvaikeuksen osalta. Eli näiden kausaalinen yhteys olisi heikentynyt vai onko todellisuudessa käynyt päinvastoin, kuten media ja erinäiset julkisten instanssien puheenvuorot antavat olettaa, eli näiden yhteys olisi jopa voimistunut luottoyhteiskunnan kehityskaaressa.

Tarkastelen omassa tutkimuksessani luottoyhteiskunnan kypsymistä luottokuluttamisen ja syntyneiden maksuvaikeustapausten kausaliteetin ja sen mahdollisen muutoksen kannalta enkä niinkään ainakaan suoraan jo tapahtuneiden ylivelkaantumistapausten ja sosiaalisten ongelmien jälkihoidon kannalta. Vaikka toki seuraavaksi esittelemäni aikaisemman tutkimuskirjallisuuden perusteella saattaakin odottaa maksuvaikeuksien ja sosiaalisten ongelmien usein ketjuuntuvan kierteen lailla: maksuvaikeudet aiheuttavat sosiaalisia ongelmia mitkä taas aiheuttavat odotetusti lisää maksuvaikeuksia ja niin edelleen.

⁹ <https://www.takuusaatio.fi/vastaako-25-vuotias-velkajarjestelylaki-nykyisen-luottoyhteiskunnan-ongelmiin>, Markkanen, Minna, 14.8.2018.

¹⁰ <https://yle.fi/uutiset/3-10510762>, Mäntymaa, Eero, 19.11.2018.

3. Aikaisempi tutkimus

Kuten johdannon alussa mainitsin, Suomen tutkimuskentässä ”luottoyhteiskunnan” tutkimuksessa pääosin on kunnostautunut Vesa Mutttilainen. Hän on tutkinut kotitalouksien velkaongelmia ja niiden hallinnan muodonmuutosta 1980-luvun luottomarkkinoiden vapautumista edeltäneeltä luottojen säännöstelyajalta 1990-luvun laman jälkeiseen yritys- ja takusvelkojen järjestelyn kehitystyön kautta kohti nykyistä tilannetta, jossa velkaongelmat liittyvät pääosin kulutusluottoihin ja niihin liitetyihin ulosottoasioihin ja maksuhäiriöihin. Hän mainitsee 1991 julkaistussa *Kohti luottoyhteiskuntaa*-julkaisussa, kuinka ”vapaan luottotalouden” ajan velkaantumista ja velkaongelmista tehtyjen havaintojen nojalla voidaan sanoa, että voimakas velkaantuminen ja sen ulottuminen valtaosaan talouksista sekä velkaongelmien laajamittainen tunkeutuminen perinnän kaikille tasoille kuvaavat osittain kivuliasta siirtymistä kohti ”luottoyhteiskunnan kypsää vaihetta”. Myös maksuvaikeusmarkkinoiden syntyminen eli kuluttajien velkaongelmista elantonsa saavien luottotieto- ja perintäelinkeinojen toiminnan laajeneminen ovat merkkejä vastaavanlaisesta kehityksestä. Vapautuneen luottoyhteiskunnan voidaan nähdä olleen vielä ennen laman jälkeisiä toimia kypsämätön, sillä ”kypsä vaihe” edellyttää, että velallisille jotka itsestään riippumattomista syistä joutuvat vakaviin maksuvaikeuksiin, taataan velan selvittelyyn apua ja äärimmäisissä tapauksissa jonkin asteinen uusi alku velkasaneerauksen tai muu vastaavan toimenpiteen kautta.¹¹ Yli kymmenen vuotta myöhemmin vuonna 2002 julkaistussa Mutttilaisen väitöskirjassa *Luottoyhteiskunta* mainitaan, kuinka kotitalouksien velkaongelmien hallintaan onkin kiinnitetty varsinkin 1990-luvun laman jälkeen paljon huomiota.¹²

Jaan esittelemäni aikaisemman tutkimuksen luottoyhteiskunnan kehityskaarta mukaillen kolmeen lukuun (ja niiden alalukuihin): säästotaloudesta luottoyhteiskuntaan, modernin kulutusyhteiskunnan synty sekä luottotietoyhteiskunta.

Säästotaloudesta luottoyhteiskuntaan 3.1. avaa ensin luottoyhteiskunta käsitettä ja siihen kuuluvaa insolvenssipolitiikkaa eli maksukyvyttömyyspolitiikkaa ja sitten alaluvuissa siirrytään kuvaamaan luottoyhteiskunnan kehityskaarta kronologisesti mukaillen ensin luottomarkkinoiden vapautumista (3.1.1.), sitten 1990-luvun pankki- ja luotto-kriisiä sekä lopulta niitä seurannutta lamaa, erityisesti kotitalouksien velkaongelmien kannalta (3.1.2.) ja niiden myötä kehitettyä insolvenssipolitiikkaa (3.1.2.1).

Myös 2000-luvun nousukaudella uudet rahoitusinstrumentit toivat vapautta makrotasolla kansainvälisten rahaliikkeiden välityksellä ja mikrotasolla vapaamman riskipitoisemman kulutusvelkaantumisen myötä. Molemmilla tasoilla, osittain makrotason välillisellä vaikutuksella mikrotasoon, luottovolyymien reipasta

¹¹ Mutttilainen 1991, s, 95.

¹² Mutttilainen 2002, s, 200-202.

kasvua seurasi kuluttajien velkaongelmien kriisiytymistä (3.1.3.) ja insolvenssipolitiikan painopiste siirtyi velkojaosapuoleen (3.1.3.1).

Kulutusyhteiskunnan modernisoituminen-luvussa 3.2. kerron kuinka kulutusluotot kulutusrakenteen ja -kulttuurin muutoksen kiistattomana kumppanina yleistyivät luottoyhteiskunnan kehityskaaressa.

Luvussa 3.3. luottoyhteiskunta viittaa luottoyhteiskunnan oletetussa kypsässä vaiheessa luottotietotoiminnan tärkeyteen luottokuluttamisen riskien hallinnassa sekä saumattomien ja luotettavien luottovirtojen liikkeen mahdollistajana.

3.1 Säästöloudesta luottoyhteiskuntaan

Toisen maailmansodan jälkeen aina 1980-luvulle Suomen luottomarkkinoita leimasi ennakkosäästämisen keskeinen ehto. Varsinkin asuntolainamarkkinoilla ennakkosäästäminen toi pankeilla varoja liiketoimintaansa ja sillä oli myös välillinen moraalinen ja reaalityaloudellinen vaikutus suunnitelmalliseen kasvutalouteen. Suomessa kulutusluottomarkkinat alkoivat monipuolistua 1950-luvulta lähtien. Tällöin pankit tulivat laajamittaisesti mukaan kulutuksen rahoittamiseen. Suuremmat lainat vaativat kuitenkin yleensä ennakkosäästämistä, henkilötakauksia tai jopa reaalityvakuuksia. Näin ollen pankkien myöntämät kulutusluotot olivat ensisijaisesti vain parempiosaisten ulottuvilla. Suosituimmaksi kulutusluottomuodoksi 1960- ja 1970-luvuilla kohonnut osamaksukauppa lisäsi osaltaan kulutusluottojen käyttöä. Myös öljy-yhtiöiden markkinoille tuomat tiliin kytketyt maksu- ja luottokortit (vertaa näiden ero¹³) vauhdittivat luottoliiketoimintaa leviten vähitellen myös muillakin toimialoilla.¹⁴ Kulutusluottoinstrumenttien kehityksestä kerron lisää luvussa 4.

Luottomarkkinoiden kehitystä kiihdytti suuri muuttoliike kaupunkeihin ja velkaantumiseen vaikuttaneet rakenteet, kuten palkkatyön yleistyminen, asumisen kodinomistuslinja, kulutusyhteiskunnan läpimurto ja rahoitusmarkkinoiden muodonmuutos, mikä toi kotitalouksille uusien pelisääntöjen kautta sekä vapautta että vastuuta. Muutos kohti luottoyhteiskuntaa on toteutunut pieninä askelina ja pitkän ajan kuluessa. Kuitenkin havainnot säästämisen ja velkaantumisen kehityksestä, luottomarkkinoiden uudistumisesta sekä velkaa koskevien asenteiden vapautumisesta osoittavat, että luottoyhteiskuntaan siirtymisen raja on oikeutettua asettaa 1980-luvulle. Tapahtumiin liitetään myös talouspoliittisen ajattelun ja toiminnan muutos, julkisen vallan taloudellisen ohjailun väheneminen, markkinoiden liberalisoituminen, rahoitustoiminnan monimutkaistuminen, hyvinvointivaltion arvostelu ja velan vetovoiman lisääntyminen.¹⁵

¹³ Maksuaikakorteilla maksuaika on yleensä alle kaksi kuukautta ja niiden käytöstä ei peritä korkoa. Jos kortissa on sekä maksuaika- että luotto-ominaisuus, se luokitellaan varsinaisten luottokorttien ryhmään, <http://www.tilastokeskus.fi/meta/kas/maksuaikakortti.html#tab1>, 15.10.2020.

¹⁴ Muttilainen 1990, 88-90.

¹⁵ Muttilainen 2002, 258, 97-100.

Kaiken vapauden ja uudistuksen vastapainona luottoyhteiskunta pitää sisällään myös toimivan insolvenssioikeuskäytännön. Insolvenssioikeus käsitteenä yhtäältä viittaa siihen lainsäädäntöön, joka sääntelee maksukyvyttömyyttä ja sen oikeudellisia seuraamuksia. Toisaalta taas insolvenssioikeudella tarkoitetaan tähän oikeudenalaan kohdistuvaa tutkimusta. Maksukyvyttömyyttä seurauksineen on myös monen muun muunkin alan, esimerkiksi taloustieteen ja sosiaalipolitiikan, tutkimuskohteena. Insolvenssipolitiikka osana oikeuspoliittista päätöksentekoa ohjaa insolvenssilainsäädäntöä eli määrää millaisia lakeja säädetään koskien maksukyvyttömyyttä. Insolvenssipolitiikka on tärkeä oikeuspolitiikan osa-alue hyvinä taloudellisina aikoina, mutta taantumissa sen merkitys entisestään kasvaa. Luottoyhteiskunnassa, jollainen Suomi muiden teollistuneiden maiden tavoin on, lainsäädännön on otettava huomioon taloudelliset realiteetit joita vapaa ja monimutkaistunut luottoyhteiskunta tuo tullessaan. Luottojen asianmukainen maksaminen tai tarvittaessa periminen on myös turvattava lainsäädännöllä.¹⁶

3.1.1. Rahoitusmarkkinoiden vapautuminen säännöstelystä

Toista maailmansotaa seurasi rahoitusmarkkinoilla poikkeuksellinen kolme tai neljä vuosikymmentä kestänyt kausi, jolloin vallitsi erityinen rahoitusmarkkinoiden vakaus. 1800-luvun alkupuoliskolta lähtien oli totuttu kansainvälisiin finanssikriiseihin, mitkä toistuivat suunnilleen kerran vuosikymmenessä ja rahoitusmarkkinoiden globaalin luonteen vuoksi ne levisivät myös maasta toiseen. Myös Suomeen nämä kriisit levisivät, mutta koko taloutta uhkaaviksi pankkikriiseiksi ne eivät kehittyneet. Toisen maailmansodan jälkeisten vuosikymmenten vakaus selittyy pitkälti tiukalla sääntelylle. Suotuisa taloudellinen kehitys loi Suomessa kuitenkin liioitellun positiivisen kuvan järjestelmän tehokkuudesta ja harhaisen näkemykseen pankkitoiminnan perimmäisestä luonteesta ja siihen liittyvistä riskeistä. Tämä kehitys vaikutti myöhemmin ratkaisevasti siihen, miten Suomessa reagoitiin 1970-luvun kuluessa esiin nousseisiin kansainvälisiin paineisiin luopua rahoitusmarkkinoiden tiukasta sääntelystä. Olemassa oleva sääntelyjärjestelmä oli kuitenkin universaali: käytännössä kaikissa kehittyneissä markkinatalousmaissa säätelyjärjestelmä jatkui vielä useita vuosikymmeniä toisen maailmansodan päättymisen jälkeen. Suomi ei siten ollut lainkaan mikään poikkeustapaus.¹⁷

Suomen rahoitusmarkkinat vapautuivat luottosäännöstelystä pääosin vasta 1980-luvulla.

Rahoitusmarkkinoiden uudistaminen tapahtui monien muiden yhteiskuntamurrosten tapaan Suomessa kansainvälisesti verraten myöhään ja äkisti. Maamme luottomarkkinoiden historiassa vapaa koronmuodostus on ollut poikkeus ja luottokorkojen säännöstely vallitseva tila. Merkittävimmät ratkaisut tässä 1980-luvun jälkipuoliskon muutosprosessissa liittyivät juurikin korkosääntelyn purkamiseen sekä

¹⁶ Koulou & Lindfors 2016, 9.

¹⁷ Kuusterä 2019, 53-54; Kiander & Vartia 1998, 54.

valuutan määrällisestä säätelystä luopumiseen. Valuuttasäätelyn purkamisen seurauksena rahaa tuntui olevan tarjolla rajattomasti, jolloin antolainauksen luonne muuttui täysin. Pankeissa ryhdyttiin suorastaan tyrkyttämään luottoja. Koko yhteiskunta siirtyi uudenlaiseen tilaan, jossa luotonsaannilla ei tuntunut olevan rajoja. Pankit näkivät tilanteen enemmänkin mahdollisuutena kuin uhkana eikä lainojen ylikysyntä totutusti karsinut huonoja asiakkaita. Näin ollen myös riskiasiakkaille riitti tarjottavaksi lainaa. Rahoituksen tarjonnan kasvun myötä suljetun kotimarkkinasektorin taloudellinen aktiviteetti lähti nopeaan kasvuun, minkä taakse oli peittynyt se, että talouden kansainvälinen kilpailukyky oli heikentynyt. Suomalainen yhteiskunta eli ”rahailluusion” vallassa.¹⁸

Ennen vapaita rahoitusmarkkinoita luotonsaanti oli siis vaatinut ennakkoon säästämistä, mutta ennakkosäästämistavoitteen poistumisen jälkeen säästäminen vähentyi ja velkaantumisaste kohosi varsinkin nuorissa ikäryhmissä (26-35 -vuotiaat). Säästämisen vähenemistä ja velanoton voimakasta kasvua voidaan pitää tärkeänä asenteiden ja toimintatapojen muutoksena nuorimmissa ikäryhmissä. Kotitalouksille rahoitus- ja luottomarkkinoiden pelisääntöjen muutos aiheutti sen, että luottojen saaminen helpottui, niiden hintojen määräytyminen muuttui ja samalla luottojen käytön riskit lisääntyivät. Luottojen saatavuuden helpottuminen ei johtunut yksinomaan rahoitusmarkkinoiden vapautumisesta vaan myös muun muassa uusista rahoitustuotteista. Kun yritysten riippuvuus pankkien rahoituksesta väheni, siirsivät pankit toimintansa painopisteen kohti yksityisasiakkaita. Pankkien omistamien rahoitus- ja luottokorttiyhtiöiden joustavat korttiluotot lisääntyivät kulutusluoton uusien piirteiden, kuten näkyvän markkinoinnin, avokätisen tarjonnan ja luottojen vakuudettomuuden kautta.¹⁹

Kun korkosäätely purettiin ja säätelyjärjestelmän ulkopuolinen varainhankinta vapautettiin, aidot pankkien väliset lyhyen rahan markkinat pääsivät kehittymään. Korko alkoi aidosti määräytyä rahoituksen kysynnän ja tarjonnan perusteella. Samalla keskuspankin rahapolitiikan välineet muuttuivat ja siirryttiin lopullisesti ”yksinkertaisten rahoitusmarkkinoiden” ajasta ”kehittyneiden rahoitusmarkkinoiden” aikaan. Tämä tapahtui vuonna 1987, kun keskuspankki aloitti avomarkkinaoperaatiot ja synnytti pankkien väliset rahamarkkinat, mitkä toimivat sijoitustodistusten (pankkien väliset velkakirjat) välityksellä. Näiden muutosten myötä rahan kysynnän ja tarjonnan mukaan määräytyvät markkinaehtoiset korot korvasivat hallinnolliset korot. Kevästä 1987 julkaistiin päivittäin viitekorko, jonka perustui pankkien välisiin transaktioihin ja josta käytettiin nimitystä helibor (Helsinki Interbank Offered Rate). Myöhemmin tämä tuli tutuksi myös pankkien tavallisille asiakkaille, sillä pankit käyttivät näitä helibor-korkoja viitekorkoina kulutusluotoissa ja asuntolainoissa. Nämä toimenpiteet koskien säännöstelyn purkamista muuttivat

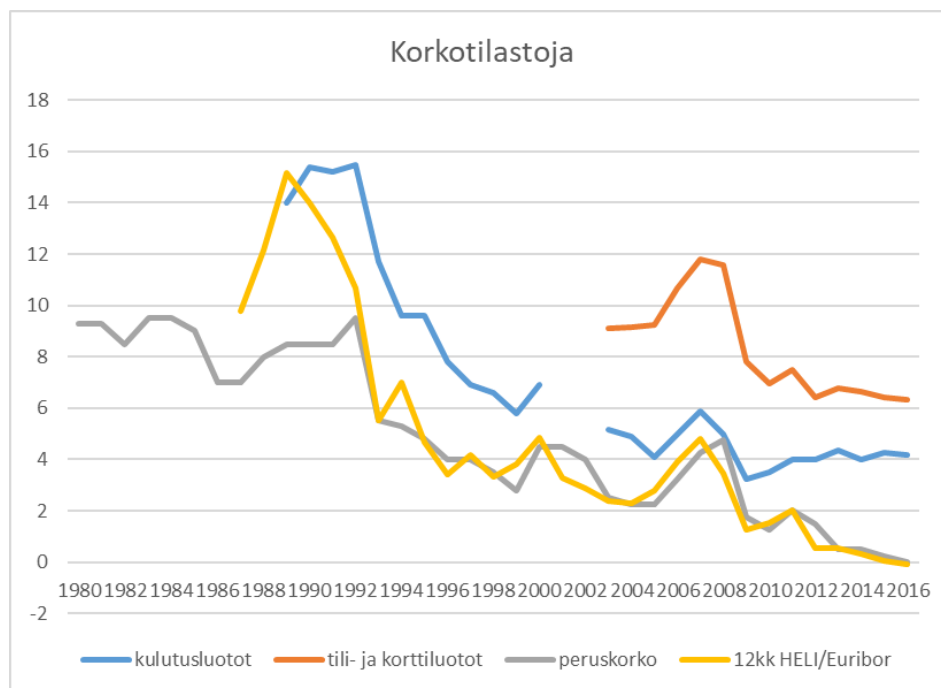
¹⁸ Kuusterä 1995, 653-658; Mutttilainen 2002, 85-89.

¹⁹ Mutttilainen 2002, 85-89, 93, 94-95.

perinpohjaisesti suomalaisen pankkitoiminnan luonnetta, sillä nyt palattiin aikaan, jolloin riskien hallinta tuli takaisin pankkitoiminnan keskiöön.²⁰

Kuviossa 1 on viivadiagrammein kuvattu Suomen Pankin hallinnollinen ohjauskorko peruskorko, 12 kk Heli-euribori, kulutusluottojen keskiarvoinen korko ja tili- ja korttiluottojen korko. Korot liikkuvat suurin piirtein samassa tahdissa taloussuhdanteiden mukaisesti. Korkoa voidaan toisaalta pitää riskienhallinnan välineenä, mutta esimerkiksi ohjaamalla korko alas pystytään lainan halvalla hinnalla houkuttelemaan luottoasiakkaita ja lisäämään kulutusta.

Kuvio. 1. Korkotilastoja (peruskorko, 12 kk Heli/euribori, kulutusluottokorko ja korko ja tili- ja korttiluottojen korko).

Lähde: kts. liitetaulukko 3, kulutusluottokorot vuosilta 1989-2000: Muttalainen 2002, liitetaulukko 1; kulutusluottokorot 2003-2016: Suomen Pankki tilastokysely – vuosikeskiarvo; Tili- ja korttiluotot: Suomen Pankin tilastokysely – vuosikeskiarvo; 12 kk HELI/Euribori: Suomen Pankin tilastokysely – vuosikeskiarvo; peruskorko – Suomen Pankin korkotilastot.

Toisen keskeisen varainhankinnan muodon sijoitustodistusten lisäksi tarjosivat valuuttaluotot (ulkomaan valuutassa määritelty rahalaina), jotka käytännössä vapautuivat käyttöön samaan aikaan eli vuonna 1987 (yksityishenkilöille 1991). Valuuttaluottojen kanta yli nelinkertaistui 25:stä 110 miljardiin markkaan vuosien 1985 ja 1990 välillä. Keskuspankissa havahduttiin luotonannon nopeaan kasvuun vuonna 1988, mutta

²⁰ Kuusterä 2019, 58-61; Kiander & Vartia 1998, 56.

toimenpiteisiin kasvun rajoittamiseksi ei osattu lähteä. Vallitsevan näkemyksen mukaan vuosikymmeniä patoutunut ylikysyntä oli purkautumassa, mikä sitten lopulta itsestään tasautuisi. 1980-luvun puolivälissä ei vielä ollut syytä uskoa talouden ylikuumentuvan. Kasvun odotettiin hidastuvan jopa niin paljon, että jotkut näkivät rahamarkkinoiden vapautumisen tuovan mukanaan tervetulleeseen suhdanteita tasaavan kasvuimpulssin. Lisäksi koettiin, että paluu takaisin valuutan tuonnin rajoituksiin ei enää ollut mahdollista. Länsieurooppalaisten maiden väliset taloudelliset harmonisointipyrkimykset pakottivat myös Suomen seuraamaan vähitellen kansainvälistä esimerkkiä rahoitusmarkkinoiden sääntelyn vapautuksessa. Finanssi-integraatio oli osa laajempaa yhdentymistä, jossa Suomikin oli osallisena.²¹

1980-luvun alkuvuosina tehdyt sääntelypurkupäätökset eivät välittömästi muuttaneet velkamarkkinoita Suomessa vaan talletus ja luottokanta (pankkien otto- ja antolainaus) kehittyivät hyvin samansuuntaisesti. Kuitenkin lainakanta alkoi jo hieman erkaantua talletuskannasta tuolloin. Muutos ja kasvun karkaaminen käsistä ajoittuivat vuoden 1987 jälkipuoliskolle. Kasvun moottorina oli valuuttaluottojen kasvu sen jälkeen, kun yksityishenkilöitä lukuun ottamatta kaikki pääomatuonnin rajoitukset oli poistettu. Syksyyn 1987 ajoittuu käänne, jolloin luottojen myöntäminen alkoi irtaantua talletusten kertymisestä. Seurauksena oli koko luottokannan kasvun nopeutuminen äkisti, mutta jo 1991 kasvu oli hiipunut. Luotonannon karkaaminen käsistä oli aktiivisena puheenaiheena julkisuudessa, mutta pimentoon jäi se, kuinka lyhyt kasvuvaihe lopulta tosiasiaa oli.²²

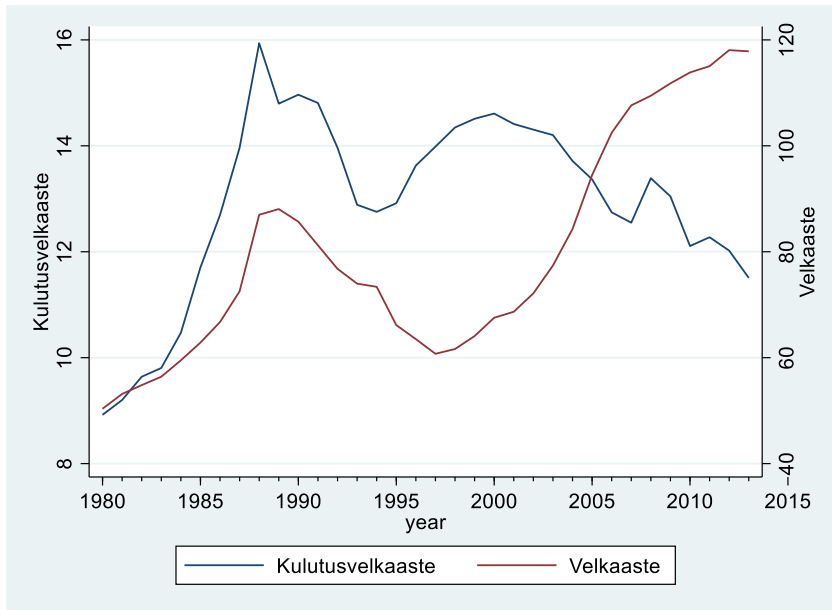
Yksityinen luottokannan nopea kasvu heijastui luonnollisesti myös luottosuhteeseen joka oli kehittynyt 1980-luvun puolivälistä maltillisesti. Vuoden 1986 päättyessä luottokannan osuus bruttokansantuotteesta oli noussut 55 prosenttiin, ja vuosikymmenen päättyessä oli ylitetty jo 70 prosentin raja. Kansainvälisesti verrattuna kuitenkin nämä luvut eivät kuitenkaan olleet huolestuttavia, vaan tämän nopean kasvun vuoksi Suomi oli lähestymässä normaalia läntisen Euroopan tasoa, jollainen niissä oli vallinnut jo pitkään. Huolestuttavinta tilanteessa oli lähinnä muutoksen nopeus sääntelyn purkaututtua.²³ Kotitalouksien velkaantuneisuutta kuvataan velka-asteella (lainavelkakanta / käytettävissä olevat tulot * 100). Kuviossa 2 on viivadiagrammein esitetty kotitalouksien kulutusvelka-aste vasemmalla mitta-asteikolla ja velka-aste oikealla.

²¹ Kuusterä 2019, 64-65; Kiander & Vartia 1998, 56-57.

²² Kuusterä 2019, 64-65.

²³ Kuusterä. 2019, 64-65.

Kuvio 2. Kotitalouksien kulutusvelka-aste ja velka-aste.

Lähde: kts. liitetaulukko 8 tukitilastoja; kulutusvelka-aste = kulutusluottokanta / kotitalouksien käytettävissä olevat tulot * 100; velka-aste = kotitalouksien lainakanta / kotitalouksien käytettävissä olevat tulot * 100. Tilastokeskus - kotitalouksien tunnuslukuja & Tilastokeskus - luottokantatietoja kotitalouksien kulutusluotoista vuosilta 1980 - 2013.

Velka-asteen trendi on ollut otantajaksolla 1980-2013 yhtäjaksoista nousua laman jälkeen – tosin 2000-luvun jälkipuoliskolla laimeampaa. Kulutusvelka-asteen liike on ollut vaihtelevampaa nousu ja laskusuhteiden mukaan: 1980-luvun huima nousu; lama-ajan jyrkkä lasku; kunnes laman jälkeinen maltillisempi nousu; jonka jälkeen 2000-luvun alun maltillisempi lasku; 2000-luvun jälkipuoliskolla tapahtui myös pienempi nousu-laskukumpu viivadiagrammissa, josta viete on ollut vuoteen 2013 lievää alamäkeä. Vaikka viete on ollut alaspäin saattaa maksuvaikeustilastojen, alan tutkimusjulkaisujen ja huolestuneen diskurssin perusteella olettaa, että kulutusluottokanta alkoi kantaa sisällään ajan saatossa riskialttiimpaa materiaalia lisääntyneen luottokortti maksamisen (kts. luku 4.1.) ja erityisesti 2000-luvun jälkipuoliskolla pikalainojen muodossa (kts. luku 4.2.).

Myös kulutusluottomarkkinat uudistuivat rahoitusmarkkinoiden vapauttamisen yhteydessä.

Kulutusluottojen suhteellinen merkitys lisääntyi muihin velkamuotoihin nähden erityisesti 1980- ja 1990-luvuilla. Suomessa olikin 2000-luvulle tultaessa siirrytty kohti kulutusluottojen kyllästämiä luottomarkkinoita, joita alun perin Yhdysvalloissa nimitettiin luottoyhteiskunnaksi. Laman aikana ja sen jälkipuinneissa kuitenkin velkamääriltään pienet kulutusluotot jäivät muiden velkojen varjoon luottojen

käyttöä ja velkaongelmia koskevassa keskustelussa. Kulutusvelkojen maksuongelmat korostuivat vasta laman jälkeen.²⁴

1980-luvun rahoitusmarkkinakehityksessä huomioitavaa kulutusluottomarkkinoiden ja empiirisen analyysini kannalta on markkinaehtoisien koron vakintuuminen luottoriskien hintana ensin pankkien välisissä velkasuhteissa, asuntolainauksessa ja lopulta myös kulutusluottojen viitekorkoina. Lisäksi ulkomaalaisen lainarahan sisään tulolla on nähtävissä samankaltaisia vaikutuksia makrotasolla kotitalouksien lainakannan ekspansioita niin 1980-luvun ja 2000-luvun jälkipuoliskoilla (kts. luku 3.1.3.) kuin aivan viimevuosinakin astetta pienemmällä kansantaloudellisella tasolla, kun ulkomaalaiset rahoitusyhtiöt ovat enenemissä määrin alkaneet rahoittamaan Suomen kulutusluottomarkkinoita (kts. luku 4.2.).

3.1.2. 1990-luvun pankki- ja luottokriisi, lama ja velkaongelmat

1990-luvun alkupuolella Suomessa koettiin vaikea talouslama, joka oli seurausta monista osatekijöistä. Rahoitusmarkkinoiden vapautusta oli seurannut ulkomaisen velanoton raju kasvu, kuten jo aiemmin mainittiinkin valuuttaluottoihin viitaten. Vahvan markan ja korkean koron linjaa (kts. kuvio 1) noudatettiin, kunnes lopulta kiinteistä valuuttakursseista jouduttiin luopumaan pakon edessä 1991-1992. Pankkijärjestelmä joutui vaikeuksiin ja sitä tuettiin verovaroin kymmenillä miljardeilla markoilla. Julkista taloutta jouduttiin leikkaamaan rankasti osittain tästä syystä. Yrityksiä ajautui konkurssiin, työttömyys nousi ennen näkemättömälle tasolle ja hyvinvointimenoja jouduttiin rankasti supistamaan.²⁵

Markkinaehtoiseen maailmaan siirryttäessä pankkitoiminnan riskit kasvoivat, mikä kuitenkin unohtui oikeastaan kaikilta osapuolilta: toimintaa säätelevät viranomaiset, eduskunta, pankkisektorin edustajat sekä pankkiasiakkaat. Sääntelyn alla vallinnutta riskien vähäisyysyyttä kuvaa hyvin pankkien luottotappioita koskevat tilastoluvut ja suhtautuminen niihin. 1980-luvun alkupuoliskolle asti pankkien yhteenlasketut luotto- ja takaustappiot pysyivät olemattoman alhaisina. Pankkien kannattavuuden näkökulmasta katsottuna luottotappioilla ei ollut juurikaan merkitystä. Muutaman vuoden viiveellä luottotappiot nousivat kuitenkin esiin aivan vuosikymmenen lopulla. Tappiot ylittivät ensimmäisen kerran miljardin markan vuonna 1988 ja vuonna 1990 tappiot ylittivät jo kahden miljardin rajan (37 miljoonaa euroa). Tätä ei kuitenkaan katsottu olevan mitenkään hälyttävää vaan pikemminkin kasvaneita luottotappioita pidettiin osana aikaisempaa aktiivisempaa pankkitoimintaa. Riskin koettiin kuuluvan terveeseen pankkitoimintaan ja tappioiden osuus luottokannasta olikin noussut vasta 0,5 prosentin tuntumaan.²⁶ Vertailuksi mainittakoon laman jälkeinen luottotappioiden huippuvuosi 1994, jolloin syntyi 329,5 miljoonaa euroa luottotappioita,

²⁴ Mutttilainen 2002, 248.

²⁵ Heinonen 2005, 65.

²⁶ Kuusterä 2019, 66.

lähes yhdeksän kertainen määrä vuoteen 1990 nähden (luottotappioiden osuus 0.7% koko luottokannasta on 40% nousua vuoteen 1990 nähden).²⁷

1980-luvun loppulla suomalaiset yritykset ja kotitaloudet velkaantuivat enemmän kuin koskaan toisen maailmansodan jälkeen. Tosin kotitalouksien velkaantumisaste oli matalampi kuin muissa Pohjoismaissa tai Yhdysvalloissa. Velkojen suhde varallisuuteen ei myöskään näyttänyt hälyttävän korkealta. Varallisuuden arvon nousu ja hyvät tulonäkymät pitivät yllä uskoa tilanteen pysymisestä hallinnassa. Koska työllisyysodotukset olivat positiiviset ja palkkakehityksen oletettiin nousevan entiseen tapaan, kotitalouksilla ei ollut suurta syytä odottaa edessä olevia vaikeuksia.²⁸

Toisin kuitenkin kävi kun vuosina 1989-1992 varallisuuden (mm. osakkeiden, kiinteistöjen ja maan) hinnan jyrkkä aleneminen heikensi rajusti yritysten taseita ja alensi kotitalouksien nettovarallisuutta. Samaan aikaan markkamääräisiä velkoja nosti kotivaluutan heikkeneminen ja siitä johtuva ulkomaisten velkojen markka-arvon nousu.²⁹

Nousukaudella monet kotitaloudet olivat velkaantuneet samalla kun varallisuuskohteiden hinnat nousivat. Perinteisesti suomalaisten tärkein varallisuuskohde on asunto, mutta nousukaudella hankittiin myös paljon tontteja, mökkejä, autoja ja veneitä. Tämä tehtiin yhä enenemissä määrin kulutusluotoilla. Kun asuntojen hintojen nousu pysähtyi, odotukset hintojen putoamisesta alkoivat valtaamaan alaa markkinoilla. Samalla loppui myös ostohalukkuus. Asuntovarallisuuden arvo, joka nousun aikana oli kaksinkertaistunut, putosi muutamassa vuodessa takaisin lamaa edeltäneelle tasolle. Seurauksena oli ongelmiin joutuneiden kotitalouksien (varsinkin kahden asunnon loukkuun joutuneilla) negatiivinen nettovarallisuus. Jos kotitalous joutui tällaisessa pakkotilanteessa realisoimaan tappionsa, seurauksena oli omaisuuden menetys ja pitkäaikainen velanhoito.³⁰

Nousukauden aikana oli hyväksytty käytäntö, jonka mukaan asunnot ja osakkeet katsottiin lainavakuuksiksi lähes täydestä arvostaan. Talouden syöksyn alkaessa keskuspankki kiristi vakuuksia ohjaavia linjauksiaan pankeille. Tämä oli omiaan vähentämään sekä luoton tarjontaa että luoton kysyntää ja siten myös syventämään lamaa. Vakuuskäytännön muutosten vuoksi varallisuuskohteiden omistajien kyky asettaa vakuuksia aleni vielä enemmän kuin varallisuuden arvo. Kun tulovirta ei esimerkiksi työttömyyden tai supistuneen käyttökattteen (kotitalouksissa varallisuuden arvo ja käytettävissä olevat tulot) vuoksi riittänyt velan korkoihin ja lyhennyksiin, jouduttiin arvoaan menettänyt omaisuus myymään edellisessä

²⁷ Mutttilainen 2002, Liitetaulukko 2 B. Kotitalouksien ongelmaluotot, Luottotappiot, Tilastokeskuksen kansantalouden kirjanpito, Luottotappiot 1975-2000; Liitetaulukko 4, lainakanta.

²⁸ Kiander & Vartia 1998, 89.

²⁹ Kiander & Vartia 1998, 107.

³⁰ Kiander & Vartia 1998, 107.

kappaleessa mainitun esimerkin mukaisesti. Kun varallisuusarvojen lasku kiihtyi, seurauksena oli pakkomyyntien ja edelleen kiihtyvien hintojen laskun kautta syntynyt itseään ruokkiva velkadeflaatiokierre. Kierrettä pahensi kotitalouksissa se, että takauksien kautta velat siirtyivät erillisen takaajan maksettavaksi. Mikä tapahtui takaajalle usein hyvinkin yllättäen.³¹

Mainitussa velkadeflaatiokierteessä on kyse John Maynard Keynesin nimeämästä ilmiöstä ”säästämisen paradoksi”, mikä ilmenee kun kaikki haluavat yhtä aikaa vähentää velkojaan säästämällä, jolloin seurauksena on tuotannon ja tulojen pudotus sekä varallisuusarvojen lasku, jonka seurauksena reaalin velkataakka itseasiassa kasvaa ja tilanne pahenee. Säästämisen paradoksi toteutui Suomessa tiettyyn rajaan asti, koska kotitaloudet ja yritykset vähensivät 1990-luvulla kuitenkin runsaasti markkamääräistä velkaantuneisuuttaan.

Nimelliset tulot lamasta huolimatta pysyivät suunnilleen ennallaan, vaikka käytettävissä olevat reaalitytulot supistuivat, täten myös velat suhteessa tuloihin alentuivat. Tämä tapahtui kuitenkin hitaammin kuin normaalin taloustilanteen vallitessa.³²

Pankki- ja velkakriisin synnyn syitä tarkastellessa ei voida osoittaa sormella vain yhtä tahoa vaan kriisin taustalla on nähtävillä kaikkien, jo luvun alussa manittujen, pankkitoiminnan osapuolten virheratkaisuja. Yksi taustatekijä oli vuosikymmeniä vallinneen sääntelyn muovaama toimintakulttuuri, jonka muuttaminen ei sujunut samassa tahdissa sääntelyn purkamisen kanssa. Myös keskuspankissa luotettiin liian pitkään siihen, että luottokannan nopea kasvu tasaantuu itsestään eikä sinänsä aiheuta ylitsepääsemättömiä ongelmia. Julkisen pankkivalvonnan rasitteena taas oli sääntelyvuosien traditio, jonka vallitessa valvonnassa oli keskitytty erityisesti laillisuusvalvontaan ja lähestulkoon laiminlyöty pankkien taloudellisen vakauden valvonta. Valvovaan viranomaistahoon oli iskostunut käsitys, että pankit itse olivat oman alansa parhaita asiantuntijoita ja usko markkinoiden itsesääntelyn tehokkuuteen oli tuolloin vahva.³³

Rahoitusmarkkinoiden vapautuminen olisi edellyttänyt vakavampaa suhtautumista riskeihin. Pankit ottivat vastaan uudet vapaudet, mutta vapauden mukanaan tuomat riskit ja niiden kautta syntynyt suurempi riskinvalvontavastuu jäi toteutumatta. Myös asiakaspuolta voidaan syyttää liian vähäisestä riskeihin varautumisesta. Inflaatioon oli totuttu keventävän lainojen takaisinmaksua, joten lainanotto arvioitiin todellisuutta edullisemmaksi luottoasiakkaiden toimesta. Vaikka inflaatio oli 1980-luvulla selvästi hidastunut, mainittu harha inflaation lainaa syövästä vaikutuksesta vallitsi yleisesti. Pankkien tapaan, lainanottajiltakin oli kadonnut riskitietoisuus. Kaikkien osapuolien virheiden vuoksi voidaan todeta, että

³¹ Kiander & Vartia 1998, 130-131.

³² Kiander & Vartia 1998, 131-132, Kiander 2001, 32-33.

³³ Kuusterä 2019, 67-68.

tapahtunut pankki- ja luottokriisi oli koko yhteiskuntaa koskettanut yhteinen virhekäsitys päättymättömästä nousukaudesta ja loputtomista rahavirroista. Suomen tilanne ei taaskaan ollut mitenkään ainutlaatuinen vaan monessa muussakin maassa rahoitusjärjestelmän säätelyn purkaminen oli johtanut saman tyyppisiin ongelmiin.³⁴

Koittanut vapaus ja tätä seurannut syvä lama toivat mukanaan velkaongelmia, joiden myötä alettiin yhteiskunnallisessa keskustelussa pian vaatia uudenlaisia velallisen asemaa turvaavia ja velkaongelmia lievittäviä suojakeinoja. Samassa yhteydessä on muistutettu luotonantajien sosiaalisesta vastuusta ja riskien oikeudenmukaisesta jakamisesta luottomarkkinoiden osapuolien kesken.³⁵ Vasta näiden vaatimusten liikkeellepaneavat toimenpiteet aloittivat luottoyhteiskunnan kypsymisvaiheen, jota Vesa Mutttilainen peräänkuulutti jo 1990-luvun alussa.

3.1.2.1. *Insolvenssipolitiikan kehittäminen vastaukseksi velkaongelmakysymykseen*

Tähän kuulutukseen osaltaan vastaava insolvenssipolitiikka, eli maksukyvyttömyyspolitiikka, on Suomessa suhteellisen myöhäsyntyinen oikeuspolitiikan alue. Ennen 1990 –lukua siihen ei varsinaisesti kiinnitetty huomiota. Velkaongelmien katsottiin hoituvan parhaiten itsestään. Ylivelkaantumista pidettiin velallisen omana syynä ja sen katsottiin johtuvan omasta harkitsemattomasta luotonotosta. Lainsäätäjän asiana oli lähinnä varmistaa, että velkoja sai saatavansa tehokkaasti perityksi, toisin sanoen huolehtia siitä, että velkojen käytettävissä oli tehokas oikeudellinen koneisto perintää varten. Tässä suhteessa Suomi ei poikennut muista markkinatalousmaista, joissa niissäkään maksuvaikeudet, ulosottotapausten ja maksuhäiriöiden muodossa, eivät normaaliaikoina päässeet oikeuspolitiikan painopisteiksi. Vasta vuosien 1990-1993 lama mursi Suomessa tämän vanhanaikaisen käytännön, jota voidaan luonnehtia ”kovan” politiikan kaudeksi. Maksuhäiriöt ja niiden seuraukset olivat niin vakavia, että niihin ryhdyttiin hakemaan muutakin lainsäädännöllistä ratkaisua kuin tehostettua velkojen perintää.³⁶

Laman loppuvuosina siirryttiin interventionistisen ja velallislähtöisen insolvenssipolitiikkaan, eli ”pehmeän” politiikan aikakauteen. Vanhojen asenteiden murtuessa säädettiin pikaisen valmistelun jälkeen vuoden 1993 moderneiksi kutsutut insolvenssilait, jotka ovat edelleen Euroopan maiden vertailussa varsin edistyksellisiä. Näissä laeissa lähdettiin siitä, että ihanteellinen ratkaisu maksukyvyttömyyteen on velkavastuun toteutuksen ja velkakuntoutuksen yhdistelmä. Velkakuntoutus edellytti kuitenkin käytännössä velallisen velkojen osittaista lakisääteistä anteeksiantamista. Velallisen näkökulmasta voidaankin puhua ”pehmeästä” insolvenssipolitiikan kaudesta. Taas velkojan näkökulmasta nimitys voi olla harhaanjohtava, sillä velkoja saattoi kokea tämän kaltaisen velkasuhteisiin puuttumisen oman kohtelunsa kannalta kovaksi.

³⁴ Kuusterä 2019, 71-72.

³⁵ Mutttilainen 2002, 97-100.

³⁶ Koulu & Lindfors 2016, 10-11.

Laman vähitellen hellittäessä insolvenssipolitiikka palautui normaaliaikaan. Vallalle pääsi 1990-luvun lopulla uusliberalistinen linjaus, joka painotti velallisten neuvontaa ja velkavalistusta, eikä velkasuhteeseen enää haluttu pahemmin puuttua. Myös insolvenssipolitiikan painotus siirtyi lama-ajan velkaongelmista yrityksistä kohti luonnollisten henkilöiden ongelmia, kun pitkän nousukauden myötä yritysten maksuhäiriöt lähes katosivat. Siirtymä pehmeään insolvenssipolitiikkaan ja painotuksen vaihtuminen kohti kuluttaja-palkansaajia on ollut myös yleismaailmallinen ilmiö.³⁷

Edeltävissä luvuissa selostamani luottoyhteiskunnan kehityskaaren kertomuksessa oman aikasarja-analyysini kannalta tärkeitä muuttujia ovat kuluttajien velkataakkaa rasittava korko (reaalikorko), velkojen takaisinmaksua mitä ilmeisimmin rapauttava työttömyys ja käytettävissä olevien tulojen tärkeä rooli kuluttajavelkojen takaisin maksun käyttökatteena. Aikasarja-analyysissäni kontrolloinkin, selvittäessäni kulutusluottojen vaikutusta maksuvaikeuksiin, yhtälöä kulutusluottojen keskimääräisellä reaalikorolla (korko-Kuluttajahinaindeksi KHI), työttömyysasteella ja kotitalouksien käytettävissä olevilla tuloilla. Taustalla vaikuttavia seikkoja luottoyhteiskunnan kehityskaareissa, jotka vaikuttavat luottokysynnän ja -tarjonnan tasapainoon, ovat myös riskiin liittyvät asiat (riskitietoisuus, riskiin suhtautuminen ja riskien hallinta), mitkä ilmenevät esimerkiksi pankki- ja rahoitustoiminnassa, luottotietotoiminnassa, kulutuskulttuurissa, luotonkäyttöasenteissa, kulutusluottosääntelyssä ja insolvenssipolitiikassa.

Seuraavassa luvussa avaan hieman tutkimukseni taustaksi kansainvälisten rahavirtojen liikkeitä 2000-luvulla. Esitän, että 1980-luvun, 2000-luvun luottobuumeissa ja viimevuosien kulutusluottomarkkinoiden kehityksessä, koskien kotimaisen luottokannan ekspansioita ja sisään virtaavaa ulkoista velkarahaa, on havaittavissa yhteisiä piirteitä ja samankaltaisia ikäviä lopputulemia, joskin toki eri mittakaavassa kansantaloudellisesti.

3.1.3. Vuoden 2008 kansainvälisen finanssikriisin vaikutus luottoyhteiskuntaan ja sen jälkeinen kehitys suhteessa insolvenssipolitiikkaan

Ennen vuoden 2008 finanssikriisiä Euroopan maiden välillä oli huomattavia kotimaisten luottojen kannan kasvuvolyymien ja rajat ylittävien rahavirtojen taseiden (pääoma- ja velkavirrat) eroavaisuuksia. Kotimaisten luottokantojen raju kasvu Euroopassa finanssikriisiä edeltäneinä vuosina on esitetty liittyvän erityisen vahvasti nettovelkavirtoihin eikä niinkään pääoman nettovirtoihin. Nettovelkavirta määreenä tarkoittaa maahan sisään virtaavien ulkomaisten sijoittajien toimesta tehtyjen suorien velkasijoitusten

³⁷ Koulou & Lindfors 2016, 11.

arvoa.³⁸ Nettopääomavirta on taas ulkomailta Suomeen suuntautuvissa suorissa sijoituksissa ulkomaisen sijoittajan tiettyä ajanjaksona suomalaiskohteisiin nettomääräisesti sijoittama pääoma.³⁹ Kaksi keskeistä avaintekijää vuoden 2008 kriisissä oli ensinnäkin vaihtotaseen ongelmat, jotka liittyvät luottomäärien nopeaan kasvuun osassa Euroopan maita (ilmeisimmin Irlannissa ja Espanjassa) kriisiä edeltäneenä aikana ja toiseksi ulkoisiin taloudellisiin epätasapainoihin liittyvät ongelmat – toisin sanottuna sisään virtaavaan velkaan liittyvät ongelmat.⁴⁰

Tarkasteltaessa kansainvälisen pankkisektorin rahavirtojen ja kotimaisten yksityisluottokannan kasvun yhteyttä, saatetaan huomata kansainvälisen maarajojen ylittävän likviditeetin ja pankkien velkasykliin olevan tarkastelun avain asemassa. Maakohtaisten ominaispiirteiden velan vastaanottamisen suhteen on vertailussa havaittu korreloituneen maiden välisissä eroavaisuuksissa kotimaisen luottokannan kasvun suhteen. Tutkimus osoittaa, että ne maat jotka ovat vastaanottaneet suurimmat määrät nettovelkaa, ovat myös kasvattaneet nopeimmin kotimaisten luottomarkkinoiden volyymeitaan. Tämä näyttää olleen melko yleinen tapahtumamalli tarkasteluvuosina 1993-2008, mutta vahvimillaan se on näyttänyt olleen vuosina 2003-2008 finanssikriisiä edeltäneenä suhdannenousun ajanjaksona.⁴¹ Kuitenkin myös 1980-luvun luottobuumeja tarkastellessa voidaan huomata kuinka havaintomaiden (mukana ne, jotka kasvattivat velka-astettaan yli 10 prosenttia tarkasteluajanjaksolla) mediaani maan rajan ylittävän velan ja pääoman tasemittauksissa osoittaa näissä maissa yleisesti nettovelkamäärien vastaanottamista, mutta toisaalta harvemmin nettopääomien vastaanottamista, luottobuumin aikana. Itseasiassa tasemittaukset osoittavat havaintomaissa hienoista nettopääominen poistumista.⁴²

Suomessa tilanne on ollut jokseenkin samansuuntainen, kun tarkastellaan Suomen Pankin tilastointia Suomen ulkoisen nettovelan suhteen ja pankkien veloista eriteltynä. Pankkien nettovelan määrä ja osuus Suomen ulkomaisesta nettovelasta on lisääntynyt huomasti 2000-luvun jälkipuoliskolla.⁴³ Myös pankkien veloista ulkomaalaisen velan moninkertainen kasvu 2000-luvulla on silmiinpistävää.⁴⁴

Kansainvälisesti luottoyhteiskunnan ilmapiiristä vertailuksi mainittakoon, että Yhdysvalloissa lähes koko 1900-luvun kotitaloudet opetettiin suhtautumaan kulutusluottoon sosiaalisesti edistyksellisenä ja taloudellisesti hyveellisenä – Suomessa ilmapiiri oli moralisoiva. Vielä 1990-luvulla kotitalouslainaa pidettiin

³⁸ <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/114954-what-is-the-difference-between-foreign-direct-inve>, 2.2.2020.

³⁹ <https://www.stat.fi/meta/kas/paaomavirta.html>, 2.2.2020.

⁴⁰ Lane & McQuaden 2014, 218-219.

⁴¹ Lane & McQuaden 2014, 219, 221, 223 & 244.

⁴² Lane & McQuaden 2014, 244; kts. myös taulukko 12.

⁴³ https://www.suomenpankki.fi/fi/Tilastot/kuviopankki/historiallisia-aikasarjoja/rahoitus-ja-velat/suomen_ulkomainen_nettovelka/, 15.10.2020

⁴⁴ https://www.suomenpankki.fi/fi/Tilastot/kuviopankki/historiallisia-aikasarjoja/rahoitus-ja-velat/pankkien_velat/, 15.10.2020

politiittisen kentän molemmin puolin toimivana työkaluna kohennettaessa köyhien kotitalouksien mahdollisuuksia saavuttaa taloudellinen vauraus Yhdysvalloissa. Vapaata pääsyä luottomarkkinoille pidettiin sosiaalisen tasa-arvon merkinä. Asuntokuplan puhkeaminen 2007-2008 antoi todella painavan käytännön vastalauseen tälle Yhdysvaltain luottotaloudelliselle liberalismille, jossa vapaampi pääsy luottomarkkinoille yhdistettiin taloudelliseen vaurastumiseen.⁴⁵

Tarina kulutusluotosta Amerikassa on opettavainen, ei pelkästään siitä aiheutuneiden taloudellisten seuraamusten ja niiden levinneisyyden vuoksi, vaan myös koska se kuvaa Amerikkalaisen liberalismin kehityskaarta luottoyhteiskunnassa. Eurooppalainen liberalismi on rakennettu vapauden ja sosiaalisen hyvinvoinnin erottelun varaan, kun taas Amerikkalaisen oppikunnan sisällä näiden raja on hämärämpi.⁴⁶ Missä määrin Suomessa hämärtyivät hyvinvoinnin ja taloudellisin vapauden rajat 1980-luvulla luottomarkkinoiden vapauduttua ja nykyaikana kotitalouksien velkaantumistasen ollessa kaikkien aikojen huipussaan, ovat molemmat mielenkiintoisia kysymyksiä tutkielmani taustalle, kun tarkastellaan yhteiskunnallisen ja poliittisen ilmapiirin vaikutusta taloudelliseen kehityskulkuun. Ainakin Yhdysvaltain tapauksessa 2008 finanssikriisi toi esille uudenlaisia ongelmia, joissa yksilönvapaus ja julkistaloudelliset hyvinvointitavoitteet näyttivät törmäävän yhteen mitä suuremmissa määrin.⁴⁷

Suomessa kansainvälinen finanssikriisi ja sen vaikutukset reaalityöelämään lisäsivät lomautuksia ja irtisanomisia, jotka rasittivat tuolloin monia kotitalouksia. Se lisäsi yhteiskunnan paineita auttaa taloudelliseen ahdinkoon joutuneita. Yksityishenkilöiden velkaongelmat alkoivat monen vuoden laskevan suuntauksen jälkeen kuitenkin lisääntyä jo vuosien 2005 ja 2006 aikoihin. Velkaongelmien luonne oli 2008 syksyllä nousukauden päättyessä hyvin erilainen verrattuna 1990-luvun lama-aikaan, jolloin puhuttiin erityisesti yritysveloista, takaajista ja työttömyydestä. Tultaessa 2010-luvulle ongelmat olivat keskittyneet vakuudettomien luottojen käyttöön. Kulutusluottojen, pikavippien ja muiden vakuudettomien luottojen käyttö oli nostanut esille uudenlaisille velkaongelmille alttiita riskiryhmiä samalla, kun luottojen käytön sääntely oli todella vähäistä vielä vuonna 2008.⁴⁸ Näistä riskialttiista ryhmistä ja pikalainoista kerron enemmän tulevassa luvussa 4.2.

⁴⁵ Trumbull 2014, 210.

⁴⁶ Trumbull 2014, 213-214.

⁴⁷ Trumbull 2014, 216.

⁴⁸ Rantala & Tarkkila 2010, 19.

3.1.3.1. Insolvenssipolitiikan painopisteen siirtyminen

Nykyisessä luottoyhteiskunnassa velkasuhteiden syntyminen on arkipäiväistä ja niiden maksaminen on sen toiminnan kannalta tärkeä edellytys. Valtaosa velkasuhteista hoidetaankin niin, ettei julkisen osapuolen tarvitse niihin puuttua lainkaan. Aina näin ei kuitenkaan valitettavasti ole. Koska velkasuhteita on niin suuri määrä, ulosotot, maksuhäiriöt ja velkaongelmat kuuluvat väistämättä luottoyhteiskunnan varjopuoleen. Tästä syystä julkisen instanssin on varauduttava maksuvaikeuksiin pyrkimyksensä velkavastuun tehokas toteutuminen ja maksukyvyttömyyden seurausten määrittely. Uuden ajan insolvenssipolitiikka on ottanut tavoitteekseen kuluttajan velkakuntoutuksen sekä ylivelkaantumisen ennalta estämisen. Ylivelkaantumisen hallinnalla ennaltaehkäistään maksuhäiriöitä, velkakuntoutuksella taas ylivelkaantuneet ja maksukykynsä menettäneet henkilöt pyritään palauttamaan taloudellisesti toiminnalliseksi yhteiskunnan jäseniksi.⁴⁹ Oma empiirinen analyysini keskittyy tutkimaan juurikin ennaltaehkäisevien toimenpiteiden onnistumista maksuvaikeuksien synnyssä, enkä niinkään ota kantaa perintätoiminnan kehitykseen tai velkakuntoutukseen.

Finanssikriisin ja sitä seurannut eurokriisin jälkeinen taantuma-aika nosti esiin valistuksen ja neuvonnan suhteellisen tehottomuuden. Siitä alan tutkimuksessa oli varoiteltukin. Yksityishenkilöiden maksuhäiriöt kasvoivat rajusti, ja kotitaloudet alkoivat velkaantua huolestuttavasti. Insolvenssipolitiikan suurta linjaa tarkistettiin; tavoitteiden määrittelyä ei kuitenkaan muutettu ja velkaongelmien ennaltaehkäiseminen pysyi eräänlaisena päätavoitteena. Painopiste siirtyi kuitenkin velallisista (kysyntä) velkojaosapuoleen (tarjonta). Kun ennen velallisen asiana oli varoa maksukykynsä ylittävää velanottoa, nyt velkojallekin säilytettiin vastuuta siitä, että velallinen ei ylivelkaannu. Luoton oton sijasta keskityttiin luotonantoon. Velkojalle asetettiin velvollisuuksia etenkin liittyen luoton tarjontaan. Velkojan tulee ennen luotonantoa varmistua siitä, että velallinen on luottokelpoinen, eli toisin sanoen pystyy maksamaan luoton takaisin. Myös harkitsemattomaan luotonottoon houkuttelevaa luottojen tarjontaa (esim. pikalainat, luotot ja –vipit) rajoitettiin. Insolvenssipolitiikan kääntymistä velallispainotteisesta velkojapainotteiseksi kuvastaa yhä voimakkaammat ja yleistyneet vaatimukset kaikkien velkasuhteiden rekisteröinnistä. Tällainen niin sanottu positiivinen luottotietojen rekisteröinti saisi aikaan sen, että luotonantoa laskelmoivan velkojan olisi nykyistä helpompaa arvioida velallisen maksukyky. Toistaiseksi tällaista järjestelmää (ainakaan täysissävoimin) ei kuitenkaan ole otettu käyttöön yksityisyyden suojan ongelmallisuuden vuoksi.⁵⁰ Palaan kysymykseen positiivisten luottotietojen käyttöönotosta tarkemmin luottotietoyhteiskunta-luvussa 3.3.

Selvitänkin empiirisessä analyysiosiossa, toiseen tutkimuskysymykseen viitaten ja ”kypsä luottoyhteiskunta”-termiin liittyen, onko insolvenssipolitiikan ylivelkaantumisen ennaltaehkäisemiseen

⁴⁹ Koulou & Lindfors 2016, 9-10.

⁵⁰ Koulou & Lindfors 2016, 12.

kohdentuvissa keinoissa onnistuttu tilastanalyysin valossa kulutusluottojen osalta 1990-luvun laman jälkeen tehdyissä toimenpiteissä. Toisin sanoen selvitan, onko aikasarjassa nähtävissä muutoksia tai murroksia kulutusluottojen suhteessa maksuvaikeuksiin, mitkä kertoisivat joko politiikan onnistumisesta (suhde heikkenee) tai epäonnistumisesta (suhde vahvistuu).

3.2. Modernin kulutusyhteiskunnan synty

Tutkiessani luottoyhteiskunnassa tapahtunutta kulutusluottomarkkinoiden kehitystä ei voida sivuuttaa modernin kulutusyhteiskunnan kehitystä näiden kahden vahvan liitoksen vuoksi. Seuraavaksi avaan siis kulutusyhteiskunnan syntyprosessia ja sen modernisoitumisen vaihteita.

Toisen maailmansodan jälkeisten vuosikymmenien aikana teollistuneissa länsimaissa alkoi yleistyä puhe kulutusyhteiskunnasta. Suomalainen kulutusyhteiskunta kehittyi erityisesti 1950- ja 1960-lukujen aikana, jolloin tapahtuneet suuret muutokset elinkeino- ja kulusrakenteessa, asumisessa ja yksityisessä liikkumisessa ovat merkkejä modernisoitumista. Tämä piti sisällään myös massakulutuksen läpimurron ja kulutusmenojen voimakkaan lisääntymisen. Kulutuksen rakenne modernisoitui, kulutustuotteiden valikoima lisääntyi ja kulutus laajentui tavaroista palveluihin enenemissä määrin. Kulutusta ja kulutustavaroita allettiin yhdistää statuksen näyttämiseen. Uuden kulutusyhteiskunnan arvot levisivät myös ylemmistä sosiaaliryhmistä alempiin ja massakulutus alkoi haarautua eriytyneiksi alatyyleiksi. Muita oman tutkimuskohteeni kannalta tärkeitä kulutusyhteiskunnan moderneja piirteitä ovat kotitalouksien käytettävissä olevien tulojen kasvu, vapaa-ajan lisääntyminen, individualismi sekä muodin ja mainonnan merkityksen korostuminen kuluttamisessa. Monissa maissa panostettiin myös yhteiskunnan rakenteiden tietoiseen kehittämiseen modernin kulutusyhteiskunnan muovaajana. Näitä tietoisia kehityskohteita olivat esimerkiksi väestön koulutustason parantaminen, hyvinvointipalvelut, naisten työssäkäynnin edistäminen, teknologinen kehitys sekä sosiaalisen ja maantieteellisen liikkuvuuden parantaminen. Siirtyminen kohti moderniksi miellettyä kulutusyhteiskuntaa voimistui Suomessa erityisesti 1970- ja 1980-luvuilla, kun palvelualojen osuus kokonaistuotannosta sekä kulutusmenoista kasvoi tavaratuotannon tasolle. Palveluiden kulutuksen voidaan havaita kasvaneen tasaisesti 1960-luvulta 2000-luvulle voimistuen lopulta 2000-luvulla.⁵¹

3.2.1. Kulusrakenteen, -kulttuurin, ja -luottojen muutos kulutusyhteiskunnan kehityskaareissa

Kulutuksen rakenne muuttui 1950-luvulta 1990-luvulle niin sanotun Engelin lakia mukaillen siten, että välttämättömyysmenojen osuus kokonaiskulutuksesta supistui ja muiden menojen osuus kasvoi. Palkkatyöläisyys loi taloudellisia edellytyksiä kulutusyhteiskunnan kehittymiselle, koska säännöllinen ja pysyvä työ mahdollisti tulojen ennakoinnin ja siten myös tuotteiden ja palveluiden hankkimisen sekä

⁵¹ Heinonen 2005, 47; Autio 2019, 184; Muttillainen 2002, 79.

investoinnit asumiseen ja muihin kestokulutushyödykkeisiin. 1960-luvulla käynnistynyt kulusrakenteen ja –kulttuurin muutos jatkui, syveni ja monimuotoistui 1970-luvulla. Muutosta vauhditti kaupungistuminen erityisesti vuosien 1965-1975 välillä. Vaikka 1960- ja 1970-luvun kulutus olikin tavarakeskeistä, myös palveluiden kulutus alkoi jo tuolloin kasvaa ja muuttaa muotoaan. Palvelukulutuksesta suuri osa tuli välttämättömyyspalveluista, kuten pankki- ja vakuutuspalveluista. Lisäksi hankittua kodin irtaimistoa ja kestokulutustavaroita, kuten autoa, piti vakuuttaa, huoltaa ja korjata ja tähän tarvittiin palveluja.⁵²

Kulutusluottomarkkinat uudistuivat jo 1950- ja 1960-luvuilla kolmella tavalla. Ensiksi osamaksukauppa laajeni. Ensimmäinen osamaksukaupan rahoitusyhtiö perustettiin vuonna 1955 ja vuoteen 1960 mennessä vähittäiskauppa ja pankit olivat perustaneet niitä jo noin kymmenen. Osamaksu oli yleisintä liikennevälineiden ja kodin laitteiden myynnissä. Toiseksi 1950-luvulla alettiin markkinoida muitakin luottomuotoja, kuten luotollisia ostotilejä ja yrityskohtaisia muovisia maksukortteja. Kolmanneksi pankit tulivat yhä laajemmin mukaan kulutuksen rahoittamiseen. Vakuuskäytäntöä tarkistettiin siten, että luotonsaajan pelkät tulot riittivät yhä useammin pienten kulutusluottojen vakuudeksi. Suuret kulutusluotot edellyttivät edelleen etukäteissäastöjä, takauksia ja jopa reaalivakuuksia.⁵³

Kulutuksen kehitys 1950-luvun lopulta 1970-luvun alkuvuosiin lisäsi liikenteeseen, asumiseen, vapaa-ajan kulutukseen ja kotitalouskalustoon käytettyjen menojen osuutta. Kasvu johtui ennen kaikkea autojen ja muiden kestokulutustavaroiden yleistymisestä. Kulutusluotot yleistyivät juuri kestokulutustavarahankintojen yhteydessä 1950-luvulta alkaen. Kestokulutustavarat yleistyivät ensin ylemmissä sosiaaliluokissa ja toimivat sosiaalisen erottautumisen välineenä - statussymboleina, mutta 1990-luvulle mennessä erot kulutustavaroiden omistamisessa kaventuivat, mutta myötäilivät edelleen sosiaalista asemaa erityisesti arvokkaiden tavaroiden ja uutuustuotteiden osuudessa sekä kuluttajien tulonjaon äärilaidoilla. Kulutusluottomarkkinat olivat jakautuneet jo varhain hyvä ja huono-osaisten markkinoihin. Pankkiluotot olivat luottosäännöstelyn takia hyvätuloisten ja kalliimpana pidetty osamaksukauppa oli tyypillisesti pieni- ja keskituloisten luottomuoto. Kulutusluotoilla oli vielä kuitenkin 1960- ja 1970-luvuilla suhteellisen vähän merkitystä kotitalouksien kulutuksen rahoituksessa. 1970-luvulla kulutusluottojen käyttö jopa väheni, sillä elintason kohoaminen mahdollisti ennen osamaksuluottoa vaatineet pienhankinnat ilman velkaantumista. Kulutuksen kansainvälistyminen ja kulutushyödykkeiden voimakas markkinointi sekä uuden tekniikan valjastaminen palvelemaan ostamista, maksamista ja luotonottoa valjastivat myös kulutusyhteiskunnan perustan luomista.⁵⁴

⁵² Mutttilainen 2002, 80-81; Autio 2019, 185-192

⁵³ Mutttilainen 2002, 81-82; Mutttilainen 1991, 29-30.

⁵⁴ Mutttilainen 2002, 80-81, 83; Autio 2019, 185-192.

1980-luvulla kulutus muuttui rakenteeltaan vähemmän kuin edeltävinä vuosikymmeninä. Vaikka moraalisen kritiikin kohteena olivat liian runsas kulutus sekä velkarahalla eläminen, osalla kansalaisista näytti menevän liiankin hyvin – ainakin säästäväisyyden hyvettä korostavan ja kulutusta paheellistavan moralistisen diskurssin perusteella. Kulutusmenot kehittyivät kuitenkin todellisuudessa maltillisesti. Puheita 1980-luvusta ”kulutusjuhlan” vuosikymmenenä voidaankin osin pitää aiheettomina. Päätelmä perustuu siihen, että yksityinen kulutus henkeä kohden lisääntyi hitaammin kuin muina vuosikymmeninä toisen maailman sodan jälkeen. Varsinkin, koska kuluttajat eivät olleet suinkaan yksin epävakauttamassa taloutta, vaan mukana olivat pankit, yritykset kuin valtakunnan hallituskin, kuten jo luvussa 3.1.2. mainitsinkin liittyen 1990-luvun pankki- ja luottokriiseihin ja kuluttajien velkaongelmiin. Enemmistöllä kansalaisista meni taloudellisesti suhteellisen hyvin, kunnes 1990-luvun lama katkaisi 1950-luvulta alkaneen lähes yhtäjaksoisen talouskasvun jakson, jonka aikana kotitalouksien käytettävissä olevat tulot olivat moninkertaistuneet.⁵⁵

Nousukautta seurannut lama synnytti suurtyöttömyyden, jonka seurauksena varallisuuden arvon putoaminen ajoi kotitalouksia vaikeaan taloudelliseen tilanteeseen (kts. luku 3.1.2.) muun muassa velkaongelmien muodossa. 1990-luvulla kulutus muuttui usealla tavalla talouskriisi vahvana vaikuttimenaan. Ensiksikin kotitalouksien reaaliset kulutusmenot supistuivat 1990-1993 neljänä vuotena peräkkäin (yleensä merkki talouden vakavasta häiriöstä tai lamasta) ja vasta vuonna 1996 saavutettiin lamaa edeltänyt taso (reaalituloissa 1998). Toiseksi asuntomenojen osuus kohosi kokonaismenoista, kun muu kulutus supistui. Kolmanneksi kulutus tasapäistyi palkansaajaluokkien kesken –ainakin, kun vertaillaan kulutusmenojen pääryhmiä. Neljänneksi monet kuluttajat joutuivat miettimään uudelleen kulutusmenojen kohdentamista ja käyttämään monenlaisia selviytymisstrategioita saadakseen rahat riittämään laman yli.⁵⁶

Suomessa talouslama, talouden integraatio ja globalisaatio muokkasivat niitä ajattelutapoja, käsitteitä ja käytäntöjä, joilla kulutusta 1990-luvulla käsitteellistettiin. Voimakkaaseen nousukauteen ja vapautumisen ilmapiiriin päättyneen 1980-luvun jälkeen uusi vuosikymmen alkoi pessimistisissä lamatunnelmissa. Tätä mielialaa luonnehtii osuvasti päättäjien taholta tullut ankara kuluttajien syyllistäminen ja saarnaaminen säästäväisyyteen perustuvista ”tervehdyttämiskuureista”, jotka osoittautuivat lopulta lamaa ruokkiviksi. Laman aikana suomalaiset vähensivät vaatteiden ja kestokulutustavaroiden hankkimista sekä matkailua. Myös päihteiden (alkoholijuomien ja tupakan) kulutus sekä ravintoloissa ruokailu vähenivät selvästi. Huono-osaisimmat, esimerkiksi

⁵⁵ Mutttilainen 2002, 80-81; Autio 2019, 185-192.

⁵⁶ Mutttilainen 2002, 80-81

pitkäaikaistyöttömät ja ylivelkaantuneet, joutuivat tinkimään jopa ruokamenoistaan ja terveydenhoitokuluistaan.⁵⁷

Työpaikkansa säilyttäneet vaurastuivat kuitenkin aineellisesti 1990-luvun lopulla. Laman aikana patoutuneet kulutustarpeet purettiin lopulta kuluttamalla avokätisesti kodin laitteistoon ja koneistoon. Tietokoneet, matkapuhelimet, viihde-elektroniiikka ja uudet autot kävivät taas laman jälkeen kaupaksi. Monissa suomalaista hyvinvointivaltiota koskevissa tulkinnoissa 1990-lukua on pidetty katkoksenä tai ainakin suunnan muutoksena, jonka seurauksena hyvinvointivaltiollliset rakenteet ja käytännöt alkoivat murentua. Tällaisille johtopäätöksille onkin perusteita, jos tulkitaan empiirisiä havaintoja eritoten eriarvoisuuden lisääntymisestä 1990-luvun puolen välin jälkeen. Sotien jälkeen alkanut elintason nousu ja alati kasvava kulutus olivat edistäneet yhteiskunnallista tasa-arvoa sekä vakauttaneet oloja aina 1980-luvulle saakka, mutta 1990-luvulta lähtien kulutusmahdollisuuksien eriytyminen alkoi lopulta tuottaa epätasa-arvoa. Kaikki eivät saavuttaneet keskiluokkaisen elämäntavan symboleja, kuten luottokortteja, autoja, lomamatkoja, omistusasuntoja ja kesämökkejä. Muutokset on tulkittu askelkäännökseksi kohti uusliberalismia. Muutoksen on nähty johtuneen taloudellisten ja sosiaalisten päämäärien vastakkaisuudesta ja pyrkimyksistä tasoittaa julkista taloutta.⁵⁸

Kulutusluotot ovat yhtenä tekijänä kiihdyttäneet kulutuksen kasvua. Kulutusmenojen ja kulutusluottojen kehitys ei kuitenkaan ole ollut niin yhdensuuntaista kuin voisi olettaa. 1960- ja 1980-luvut olivat kulutusluottojen kasvun vuosikymmeniä, kun taas 1970- ja 1990-luvuilla kulutusluottomarkkinat taantuivat. Muttilaisen (2002) mukaan mittausajanjaksolla 1963-2000 kulutusluottokanta kasvoi selvästi nopeammin kuin kulutusmenot ja 1980-luvun puolen välin jälkeen vapaiden luottomarkkinoiden aikana kulutusluottokanta ja kulutusluottokannan osuus kulutusmenoista ovat molemmat pysyneet jatkuvasti korkeampana kuin 1960- ja 1970-luvuilla luottosäännöstelyn vallitessa.⁵⁹

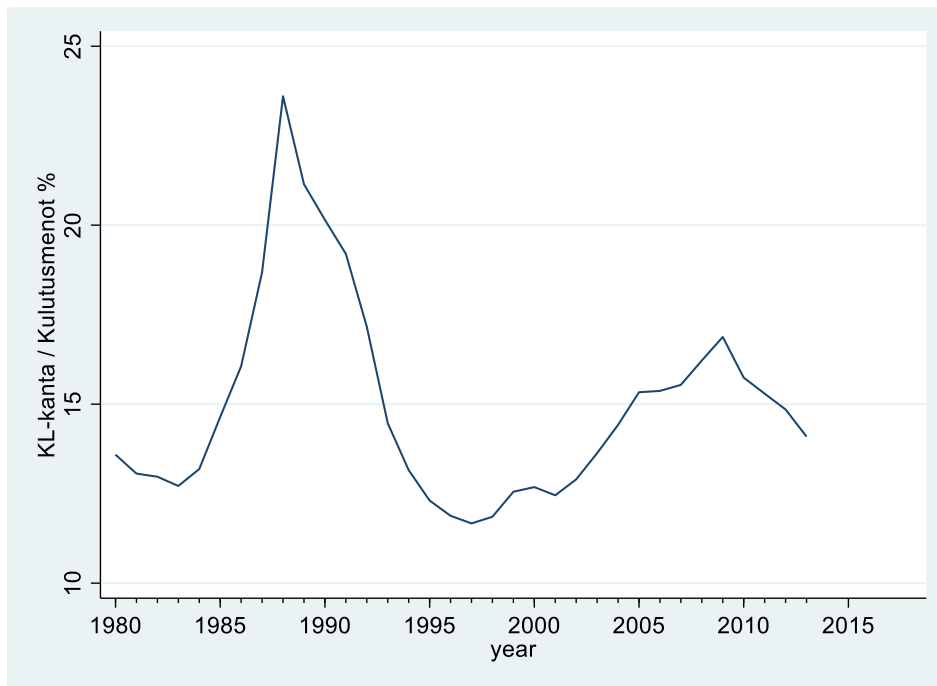
Alapuolella olevasta kuviosta 4 voi havaita kuinka kulutusluottokannan osuus kulutusmenoista ampaisi 1983-1988 lähestulkoon 24 prosenttiin, mutta lähes yhtä nopeasti laski se laman myötä 1989-1996 alle 12%:n, kunnes taas kasvoi lähestulkoon yhtäjaksoisesti vuosina 1997-2009 miltein 17 prosenttiin kunnes se tippui siitä vuoden 2013 14%:n tasolle.

⁵⁷ Ahlqvist 2010, 228-229.

⁵⁸ Heinonen 2005, 66; Ahlqvist 2010, 228-229; Autio 2019, 196-201.

⁵⁹ Muttilainen 2002, 81-82; Mt; kuvio 4.3.

Kuvio 4. Kulutusluottokanta suhteutettuna kulutusmenoihin prosentteina.

Lähde: kts. liitetäulukko 8 tukitilastoje; yksityisen kulutus menot – Tilastokeskus, kotitalouksien tunnuslukuja ja kulutusluottokanta Tilastokeskus – luottokantatietoja kotitalouksien kulutusluotoista vuosilta 1980-2013.

Keskeisin muutos kulutusrakenteessa 2000-luvulta alkaen on se, että palveluiden kulutus on kasvanut ratkaisevasti. Erityisesti viimeisen vuosikymmenen aikana palveluiden osuus on tasaisesti kasvanut, kun taas lyhytkestoisten tavaroiden suhteellinen osuus on pienentynyt. Jos asumispalveluita ei lasketa, lyhytkestoiset tavarat, kuten elintarvikkeet ja muut päivittäistavarat, ovat edelleen kuitenkin suurin menoerä. Palvelut on toiseksi suurin. Uusien kulutustavaroiden virtakaan ei kuitenkaan 2000-luvulla tyrehtynyt. Kuluttajien panostus elektroniikkaan ja vapaa-aikaan on näkynyt myös rahallisesti.⁶⁰

Kuvaavaa ja osin paradoksaalista on, että kulutusyhteiskunta kehittyi 1980-luvulle saakka tavaroiden jakautumista demokratisoivana prosessina. 1990-luvun lamasta alkanut ja 2000-luvulla jatkunut yhteiskunnallinen eriarvoistuminen on kuitenkin vähentänyt mahdollisuuksia sosiaalisesta noususta ja aheuttanut myös kulutusresurssien epätasaisempaa jakautumista. Vuoden 2008 talouskriisin jälkeen kotitalouksien kulutuksen kasvu on yleisesti ottaen hidastunut. Tämä näkyy esimerkiksi vapaa-ajan kulutuksessa. Reaalisesti kulutus on kasvanut vuodesta 2006 vuoteen 2012 käytännössä vain liikenteeseen, tietoliikenteeseen ja kulttuuripalveluihin käytetyn rahan osalta. Vuoden 2008 finanssikriisi muutti Suomenkin talouden näkymiä. 2010-luku käynnistyi matalan, jopa miinusmerkkisen

⁶⁰ Autio 2019, 196-201.

kasvun merkeissä, joka toi epävarmuutta kotitalouksien tulo- ja kulutuskehitykseen. Talous alkoi kasvaa uudelleen vasta 2010-luvun puolenvälin jälkeen.⁶¹

Voikin kysyä, onko mahdollista että yleisesti tiedostettua taloudellista eriarvoistumista tasoittamaan, ala-arvoisemmassa kulutusmahdollisuuksien ryhmässä tulojensa puolesta olevat henkilöt käyttävät kulutusluottoja ja pikalainoja (pikaluottoja ja -vippejä sekä joustoluottoa) pyrkiessään tavoitella parempiosaisten kulutustasoa. Näin ollen he saattavat kulutusluottojen käytön lisääntymisen kautta ajautua kalliilla rahoitusvälineillä maksuvaikeustilanteeseen, mikä sitten ilmenee rekistereissä ulosottoasioina ja maksuhäiröinä. Voikin olla, että 1990-luvun puoleltaväliltä 2008-kriisiin jatkunut kulutusluottoekspansio ja kasvanut maksuvaikeustapauksien määrä ovat yhteydessä toisiinsa ja ainakin osittain mainitun kulutuksen eriarvoistumisen myötäsyntyisiä.

3.3. Luottotietoyhteiskunta

Luottojen käyttöön edellyttää ettei luottotietomerkintöjä ole. Sen seurauksena on väistämättä, että luottotietojen puhtaudesta tulee merkittävä yhteiskunnallista toimintakykyä mittaava tekijä. Paitsi että luottotietojen puhtaana pitäminen on luotonantajan intresseissä, se on myös nykyään jokaisen yhteiskunnan jäsenen intesseissä arkipäiväisessä elämässä selviytymisen vuoksi. Amerikkalaisessa sosiologiassa mielletään luottokelpoisuus yhtenä sosiaalisen aseman kuvaajana koulutuksen, tulojen ja ammatin rinnalle. Amerikkalaisessa yhteiskunnassa esimerkiksi luottokortilla on huomattavasti tärkeämpi merkitys kuin Suomessa - siellä voi olla jopa mahdotonta majoittautua vieraalle paikkakunnalle ilman luottokorttia.⁶² Suomessa on kehittynyt omanlaisensa maksuhäiriörekisteriin nojaava ”luottotietoyhteiskunta” pitkälti 1990-luvun laman rankkojen kokemusten luoman ilmapiirin seurauksena. Tästä kehityksestä kerron lisää seuraavissa kappaleissa.

Tehokkain keino välttää ylivelkaantumisen ongelmat on estää ennalta velallisia ylivelkaantumasta. Tätä tarkoitusta varten kerätään ja jaetaan luottotietoja. Tosin tavoitteena oli alun perin varoittaa velkojia sellaisista henkilöistä, joiden takaisinmaksukyky epäiltiin. Luottotiedot palvelevat kuitenkin myös velallisten etuja, koska ne rajoittavat holtitonta velkaantumista ja näin ollen estävät velkaongelmien syntymistä. Luottotiedoilla tarkoitetaan systemaattisesti kerättyjä, tallennettuja ja luovutettavia tietoja, jotka koskevat velallisten maksukäyttäytymistä ja kykyä. Tietoja kerätään kaupparekisteristä, yritysiltä, mediasta, tuomioistuimista, veroviranomaisilta, perintätoimistoilta, rahoitus- ja luottokorttiyhtiöiltä sekä ulosottomieheltä. Ammattimainen luottotietojen kerääminen alkoi Suomessa noin sata vuotta sitten. Se oli aluksi pienimuotoista: tietoja kysyttiin harvakseltaan ja vain, kun siihen oli erityistä syytä. Toiminta laajentui olennaisesti, kun luotonanto yleistyi ja tietotekniikan kehitys salli suurten tietomäärien keräämisen,

⁶¹ Autio 2019, 196-203.

⁶² Erola 1997, 17.

analysoinnin ja jakelun. Sähköiset yhteydet ovat myös tehneet luottotietojen tarkistamisesta tavanomaisen rutiinin, kun jollekin henkilölle tai yritykselle annetaan luottoa.⁶³

Nykyinen luottotietojärjestelmä koostuu valtaosin maksuhäiriömerkinnöistä. Tästä näkyy järjestelmän alkuperäinen tarkoitus, koska juuri maksuhäiriötiedot varoittavat luotonantajaa luotonannon riskeistä. Toisaalta maksuhäiriötiedot – negatiiviset luottotiedot toisin sanottuna – rajoittavat jossain määrin myös ylivelkaantumista, joskin rajoitus toimii usein käytännössä vasta velkakierteen viime vaiheessa, jolloin vahinko on jo tapahtunut. Niin sanottujen positiivistenkin luottotietojen, eli tietojen siitä kuinka paljon velallinen on ylipäänsä velkaa eri tahoille, kerääminen on periaatteessa mahdollista. Tällaista järjestelmää onkin vaadittu aina aika-ajoin rakennettavaksi, mutta toistaiseksi vaatimukset ovat olleet tuloksettomia. Positiiviset luottotiedot mahdollistaisivat varhaisemman ongelmien havainnoinnin ja mahdolliseen ylivelkaantumiseen puuttumisen, mikä voidaan nähdä loppujen lopuksi myönteisenä asiana molempien luottosuhdeosapuolten sekä julkisen instanssin kannalta.⁶⁴

Kuten sanottua, 1980-luvun nousukausi toi muutoksia suomalaisten luotto- ja maksukäyttäytymiseen. Säädeltyjen rahamarkkinoiden ylläpitämä, ennakkosäästämiseen perustunut malli vaihtui velanoton korostumiseen. Maksuhäiriömerkintöjen kasvu oli ensimmäisiä näkyviä merkkejä nousukauden kääntymisestä lamaksi. Lama-ajan vaikeuksien myötä luottoriskien hallinta muuttui koko valtakunnan puheenaiheeksi ja pankkien sekä rahoitusyhtiöiden tärkeimmäksi prioriteetiksi. Pankit ja rahoitusyhtiöt tekivätkin täyskäännöksen suhtautumisessaan luottotietoihin ja tehostivat riskienhallintaansa. Holtittomimpina nousukauden vuosina lainaa saattoi olla myönnetty jopa tyystin ilman minkäänlaista tarkistusta, sillä lainan hakijoilla oli usein niin kiire lainan saamisessa, ettei luottotietoja tuon ajan menetelmillä pystytty tarkastamaan. Ulosottotietojen saanti oli tuolloin monta vuotta pysähdyksissä, minkä lisäksi positiivisia tietoja uusista luottosopimuksista ei oltu päivitetty ja vanhatkin tiedot oli hävitetty luottotietorekisteristä. Saatavissa ei ollut myöskään ulosotossa todettuja varattomuuksia eikä juuri mitään muutakaan tietoa ihmisten luotonkäytöstä. Moni luotonantaja otti näissä vallitsevissa olosuhteissa riskin ja myönsi luottoja tarkistamatta kunnolla asiakkaan luottotietoja. Usein jälkeenpäin selvisi, että asiakkaan kiire olikin ollut laskelmoidun harhaanjohtavaa, mutta silloin lainapäätöksen takaisin veto oli jo liian myöhäistä. Näistä mainituista virheistä viisastuneina luoton rahoittajat alkoivat edellyttää uusilta luottoasiakkailtaan tiukasti puhtaita luottotietoja.⁶⁵

Luottotietotoiminnan fuusioiden myötä oli 1990-luvun puolivälissä siirrytty tilanteeseen, jossa kaikki taloustieto oli periaatteessa saatavissa yhdeltä palveluntarjoajalta, Asiakastieto Oy:ltä. Luottotietotoiminta oli 1900-luvun alusta aina 1980-loppuun asti ollut pitkälti vaivalloista ja aikaa vievää tiedon hakua ja usein varsin

⁶³ Koulu & Lindfors 2016, 25.

⁶⁴ Koulu & Lindfors 2016, 25-26.

⁶⁵ Parpola & Kiljala 2005, 117-118.

epätäydellistä sellaista. Hektisimmän nousukauden aikana, jolloin luottotietoja olisi kiperästi tarvittu, tilanne oli kyllä haastava tiedon kerääjälle, mutta sen tarvitsijalle se oli äärimmäisen epätoivoinen. Asia alkoi kuitenkin muuttua 1990-luvulla, jolloin viranomaiset saivat tietohallintonsa järjestykseen. Tietoja alettiin tallentaa sähköisiin tietopankkeihin. Kun suurin osa luottotietoalan tarvitsemista perustiedoista oli digitaalisessa muodossa 1990-luvun puolen välin tienoilla, muuttui tilanne huomattavasti paremmaksi. Kun tietokoneiden datayhteydet kehittyivät samaan aikaan nopeasti, tieto ei ollutkaan enää niin vaikeasti saavutettavissa vaan lähestulkoon rajatonta automaattista hyödykettä. Kyse oli lähinnä siitä, miten uusia massiivisia tietovirtoja pystyttiin parhaiten käyttämään. Tähän tarpeeseen valjastettiin koneellisen tiedonhankinnan kautta kertyvät digitaaliset onlinetietopankit, joiden maksuhäiriö- ja yritystietovirtoja välitettiin nopean ja edullisen taloustiedon tarvitsijoille, kuten rahoitusyhtiöille.⁶⁶

Luottotietoala toimi vuosisadan alkupuolella pelkän yleisen lainsäädännön puitteissa ja luottotietotoimintaan viitattiin tarkemmin ainoastaan pankkilakien pankkisalaisuuspykälissä. Vasta 1980-luvulta lähtien joitain alan erityispiirteitä otettiin yksilöidymmin lainsäädännön piiriin. Tuolloin yksityishenkilöiden tietoturva ja erityisesti niin kutsutut positiiviset luottotiedot olivat lainsäädännöllisen tarkastelun kohteina. 1980-luvun nousukauden holtittomasta luottokäyttäytymisestä – ehkäpä myös toisaalta luottotietorekisterien vaillinaisuudesta – johtunut ylivelkaantuminen käynnisti lainsäädännön hankkeita, jotka etsivät keinoja ylivelkaantumisongelman jälkikäteiseen hoitamiseen. Suunnitelmat keskittyivät pääasiassa luotonsaajien oikeuksiin muun muassa henkilökohtaisen velkajärjestelyn ja ulosoton keston ajallisen rajoittamisen muodossa. Luottotietoalan edustajien mielestä suunnitelmat keskittyivät liiaksi luotonsaajaosapuolta suosivaksi luotonantajapuolen kustannuksella ja he korostivatkin julkisuudessa ylivelkaantumisen jälkihoidon sijaan kysymystä siitä, miten liialliseen luotonkäyttöön voitaisiin vaikuttaa ennen velkataakan syntymistä. Yhtenä keinona nostettiin jälleen esille positiivisten luottotietojen palauttaminen rekistereihin. Tilanne näytti lainmuutoksen kannalta lupaavalta vielä alkuvuodesta 1993.⁶⁷

Lopulta positiivisia luottotietoja koskevaa muutosta ei tuolloinkaan tehty henkilötietorekisterilakiin. Pankkilainsäädös pankkisalaisuudesta esti positiivisten tietojen rekisteröimisen. Luottolaitoslain myötä vuonna 1996 poistuivat juridiset esteet positiivisten luottotietojen tieltä. Enää positiivisen rekisterin tiellä olivat henkilöresterilaki ja kielteiset asenteet positiivista rekisteriä kohtaan. Positiiviset luottotiedot otettiin uudemman kerran käsittelyyn myöhemmin, kun henkilöresterilain uudistamista alettiin käsitellä. Lakia valmistellut komitea ehdotti, että rekisteriin otettaisiin henkilöiden pankki- ja luottokorttiluotto- sekä takausvastuutiedot. Uudistamiseen kannusti myös 1995 Suomen liittyminen Euroopan Unioniin, sillä unionin pyrkimyksenä oli harmonisoida jäsenmaiden lainsäädäntöä: valtaosassa euromaita positiivinen luottotietorekisteri oli käytössä luottohistoria nimellä. Lopulliseen henkilötietolakiin positiivisia tietoja ei

⁶⁶ Parpola & Kiljala 2005, 126-130.

⁶⁷ Parpola & Kiljala 2005, 132-133.

taaskaan päästetty. Asiaan saattoi vaikuttaa myös samaan aikaan luottotietoaan kohdistuneet negatiiviset tuntemukset, joita kiristynyt luottoriskien hallinta toi mukanaan. Laman jälkeen vuonna 1997 joka kymmenellä täysi-ikäisellä suomalaisella eli 368 tuhannella henkilöllä oli maksuhäiriömerkintä, mikä esti luotonsaannin uudessa pankkikriisin jälkeisessä ”luottotietoyhteiskunnassa”, mikä oli tiukkuudessaan täysi ääripää edeltäneelle vuosikymmelle koskien luotonmyöntämiskriteerejä.⁶⁸

Luottotietotoimintaa harjoitettiin pitkään ilman omaa lainsäädäntöä, sillä luottotietolaki säädettiin vasta vuonna 2007. Laki on suurin piirtein alkuperäisessä muodossaan ja lain tavoitteet ovat edelleen ajankohtaisia. Ensiksikin lainsäädännöllä pyrittiin varmistamaan luotettavien ja ajantasaisten luottotietojen vaivaton saatavuus. Tässä tarkoituksessa laki säättää mihin luottotietoja voidaan luovuttaa. Lailla varmistetaan myös satunnaiskäyttäjien oikeus saada luottotietoja. Toiseksi lailla pyritään turvaamaan rekisteröityjen tietojen oikeellisuus sekä rajaamaan tietojen säilyttämisaika. Säilyttämisen määräaikaaisuudella taataan se, että velallinen on oikeutettu niin sanottuun uuteen alkuun eli saamaan taas lainaa tavanomaisista luottolähteistä. Laissa säädetään myös siitä, mitä tietoja saa rekisteröidä, miten virheelliset tiedot korjataan ja määritellään luottorekisterin pitäjän korvausvastuu virheellisiin tietoihin liittyen.⁶⁹

Positiiviseen luottotietorekisteriin liittyen, kuluttajansuojalakia muutettu vuonna 2013 sen osalta, että niin kutsutun pikaluottotoiminnan harjoittajille on asetettu velvollisuus pyrkiä selvittämään asiakkaan taloudellinen tilanne. Tämä muutos on liittynyt aikomukseen säännellä lisääntynyttä ylivelkaantumista ja puuttua varsinaiseen kuluttajansuojaan kuluttajaluottosuhteissa. Näin ollen luotonantajan velvollisuudet myös pikaluotoissa siirtyivät lähemmäksi varsinaisen luottolaitostoinnin harjoittajien velvollisuuksia ulottuen näin ollen käytännössä myös positiivisiin luottotietoihin. Pelkkä negatiivisten tietojen käyttö ei enää tälläkään saraa riitä.⁷⁰

4. Kulutusluottoinstrumenttien muutos ja sen suhde velkaongelmiin

Kulutusluottokanta kasvoi suhteellisesti eri velkalajeista kaikkein eniten vuosina 1980-2000. Se yli kolminkertaistui. Kulutusluotot lisääntyivät nousukausilla 1980-luvun ja 1990-luvun lopussa ja supistuivat 1990-luvun laman aikana enemmän kuin asuntolainakanta. Velkaantuminen lyhytjänteisellä kulutuksella lisääntyi suhteellisesti enemmän kuin velkaantuminen pitkäaikaisiin investointeihin ajanjakson 1990-2000 aikana. Eri luottoindikaattoreista herkkyyys reagoida taloudensuhdannevaihteluun on suurin uusien kulutusluottojen nostoissa. 1980-luvulla vuosi 1988 oli uuden velkaantumisen huippuvuosi. Tällöin erityisesti kulutus- ja asuntovelkojen nostot lisääntyivät. Kotitalouksien luottolama oli syvimmillään vuonna

⁶⁸ Parpola & Kiljala 2005, 133-135.

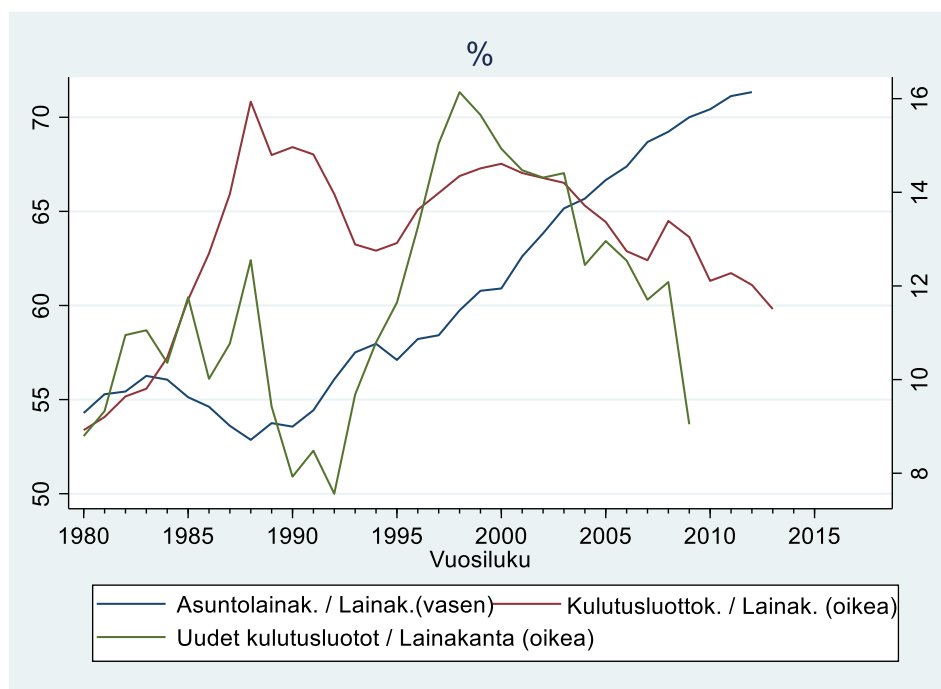
⁶⁹ Koulu & Lindfors 2016, 27-28.

⁷⁰ Oikeusministeriö 2013, 19-20.

1992, jolloin kaikkien luottojen määrä väheni. Eri velkamuotojen käyttö elpyi lamasta eri tahtiin.

Kulutusvelkaantuminen kääntyi kasvuun hetkellisesti jo vuonna 1991 ja pysyvämmiin vuonna 1993. Kasvu alkoi useita vuosia ennen muiden luottomuotojen vastaavaa käännettä. Vuodesta 1998 lähtien uusien kulutusluottojen määrä ylitti velkaantumisen huippuvuoden 1988 ja vuosina 1994-1995 uusia kulutusluottoja nostettiin jopa enemmän kuin uusia asuntoluottoja (kts. Kuvio 5, jossa uudet kulutusluoto ja lainakannat suhteutettu kotitalouksien koko lainakantaan ja ilmoitettu prosenttiyksiköissä).⁷¹

Kuvio 5. Kotitalouksien uudet kulutusluotot, kulutusluottokanta ja asuntolainakanta suhteutettuna kotitalouksien kokonaislainakantaan prosenttiyksikköinä

Lähde: kts. liitetaulukko 8 tukitilastoja; kotitalouksien lainakanta - Tilastokeskus, kotitalouksien tunnuslukuja ja kulutusluottokanta – Tilastokeskusluottokanta, tietoja kotitalouksien kulutusluotoista vuosilta 1980 – 2013.

Kuvion 5 vihreästä viivadiagrammista (uudet kulutusluotot) voi nähdä kuinka se ylittää punaisen (kulutusluottokanta) viivadiagrammin hetkellisesti 1980-luvun alkupuoliskolla ja näkyvästi vuosina 1997-2001. Tällöin siis vuoden aikana on nostettu enemmän kulutusluottoja kuin sitten, vuoden lopussa on enää jäljellä, joten lainoja on pystytty maksamaan tuntuvasti myös pois. Uudet kulutusluotot reagoivat todella äkillisesti esimerkiksi 1980-nousukauteen ja toisaalta 1990-luvun lamaan ennen kuin aikalaiset edes vielä tiesivät lamasta. Uudet kulutusluotot nousivat rajusti myös jo 1993 ennustaen tulevaa nousukautta vaikka Suomi oli vielä tuolloin muuten pahasti laman alla. Myös reagointi 2008 kriisiin on ilmeinen jo ennen kriisiytymistä. Kulutusluottojen viivadiagrammeja suhteellisen osuuden kuvaajina koko lainakasta painaa alas jatkuva asuntoluottojen osuuden lisääntyminen varsinkin 1990- ja 2000-lukujen taitteesta (kts sininen

⁷¹ Muttilainen 2002, 121-122.

viivadiagrammi). Toki voidaan olettaa, että kulutusluotot pitävät sisällään yhä riskialttiimpaa materiaalia aikasarjan loppua kohden luottokorttiluottojen ja 2000-luvun uusien luottoinstrumenttien, kuten pikalainojen, -luottojen ja vippien yleistyttyä (kts. luvut 4.1. ja 4.2.).

Kulutusluottoinstrumenttien keskinäisen työnjaon selkiytyminen 1990-luvulla suosi luottokorttimarkkinoita. Osamaksurahoitus kohdistuminen aikaisempaa suurempien hankintojen rahoittamiseen teki tilaa luottokorttien käytölle. Pankit taas korvasivat runsasta työtä teettäviä pieniä velkakirjaluottoja (sekit ym.) muilla rahoitusmuodoilla. Näistä syistä alle 15 000 euron rahoitustarpeiden tyydyttäminen siirtyi tapahtumaan yhä enemmän luottokorttien avulla 1990-luvun saatossa.⁷² Luottokortit olivat vielä 1980-luvun puolivälin Suomessa melko harvinaisia ja ne nähtiin innovaatiohyödykkeinä, joiden omistajista oli tutkimuksessa tunnistettavia innovaatiokäyttäjien merkkejä. Suhtautumisen luottokortteja kohtaan oli myös tuolloin Suomessa kriittistä.⁷³

Luottokorttien yleistyminen 2000-luvulle tultaessa ja 2000-luvun puolen välin jälkeen ilmaantuneet uudet kulutusluottoinstrumentit tekstiviestien ja internetin kautta nostettavat luotot (pikalainat, -luotot vipit) ovat molemmat liitetty velkaongelmien ja maksuvaikeustapausten syntyyn riskipitoisempina kulutusluottoinstrumentteina – riskipitoisemmiksi määritellyissä sosioekonomisissa ryhmissä. Seuraavissa kahdessa luvussa avaan kulutusluottoinstrumenttien kehitystä ensin luottokorttien (luvussa 4.1.), sitten pikalainojen (luvussa 4.2.) kautta ja niiden vaikutusta maksuvaikeuksiin ja näistä käytävään keskusteluun sekä seuranneisiin sääntelytoimenpiteisiin.

4.1. Luottokortit

Ensimmäiset luotto-ominaisuuden omaavat kortit esiteltiin Yhdysvalloissa 1900-luvun alussa. Ne olivat bensiniyhtiöiden, pienten hotellien ja kauppojen, rautatie- ja sähkötyöviestiyhtiöiden kortteja, jotka tarjosivat asiakkailleen jonkin määritellyn kuukausittaisen luottosumman.⁷⁴ 1980-luvun puolivälin aikoihin kansainvälisiä yleisluottokorttimarkkinoita dominoi kaksi suurta kansainvälistä yhtiötä; MasterCard 90 miljoonaa kortinhaltijaa ja VISA 100 miljoonaa kortinhaltijaa tuolloin maailman laajuisesti.⁷⁵ Suomessa toimivat myös tuohon aikaan Diners Club Finland Oy ja American Express Europe Ltd.⁷⁶

Maksusekkejä voidaan pitää monessa mielessä maksukorttien edeltäjinä käteisrahan korvaavana maksuvälineenä ja niiden toimintaperiaate on pitkälti sama. Mutta esimerkiksi kotitalouksien kulutusmenojen maksamisessa sekkien määrä oli jo romahtanut huippuvuoden 1984 72,3 miljoonasta

⁷² Mutttilainen 2002, 126.

⁷³ Ahlqvist 2010, 221; kts. m. Autio 1987, 38; Leskinen 1988, liite 13, 7.

⁷⁴ Drury & Ferrier 1984, 19-20.

⁷⁵ Mt., 27-28.

⁷⁶ Aurejärvi 1986, 207.

vuoden 1995 4 miljoonaan sekkiin. Maksu- ja luottokortit olivat lähes kokonaan korvanneet sekot kotitalouskäytössä, mutta yritysten suurissa maksuissa niillä oli vielä merkittävä käyttötarkoitus tuolloinkin.⁷⁷ Luottokortti helpotti luotollista maksutapahtumaa sekkimaksuun nähden huomattavasti, koska korttia ei sekin tavoin luovuteta maksunsaajalle rahasuorituksen perimistä varten myöhempänä ajankohtana.⁷⁸ Luottokortit sisältävät tarvittavat maksajan henkilötiedot, joiden perusteella luottokelpoisuus on tarkastettu - kortti takaa luoton oston välineenä. Maksuliikenteen sähköistyminen oli kiistämättä avaintekijä korttien korvautessa sekot pääasiallisena maksuvälineenä kulutus- ja kulutusluottomarkkinoilla vaihtoehtona käteiselle.

Suomalaisista ensimmäisistä luottokorttiyhteisöistä mainittakoon Luottokunta Oy (nykyinen Nets Oy). Luottokunta syntyi 1960-luvulla, kun Helsingin Aleksanterinkadun kauppiaat ja pankit halusivat tehdä maksamisesta sujuvampaa. Yhteisellä maksuvälineellä ja maksujen käsittelyn keskittämällä oli olemassa selvä tarve. Tämän seurauksena sai alkunsa OK-kortti, Luottokunta Oy:n ensimmäinen korttimaksamisen ratkaisu. Luottokunnan palvelut ovat kehittyneet voimakkaasti vuosikymmenien varrella. Yrityksille suunnattu Business Eurocard-kortit otettiin käyttöön 1970-luvulla ja Visa-kortit liitettiin tuotevalikoimaan 1980-luvun alussa, joita Luottokunta myönsi jäsenpankkiensa kautta. Suomessa liikkeelle lasketut Visat olivat pitkään ainoastaan maksuaikakortteja.⁷⁹

Rahoitusmarkkinoiden muutokset 1980-luvulla uudistivat kulutuksen rahoitusta ja näin piristivät kulutusluottomarkkinoita. Vuoden 1984 lopulla Rahoitus- ja luottokorttiyhtiöiden markkinoimia korollisia maksu- ja luottokorttien tarjoajia oli kymmenittäin ja kortteja markkinoilla jo 1,2 miljoonaa kappaletta.⁸⁰ Maksu- ja luottokortit mahdollistivat hankinnat silloin kun ostaja halusi, riippumatta ajankohtaisesta taloudellisesta resurssista. Pakollisesta säästämisestä vapautuminen lisäsi kuluttajien valinnanvapautta. Maksu- ja luottokorttien yhä laajentunut hyväksyttävyyttä takasi sen, että kortin haltijalla oli käytettävissään samat hyödykevalikoimat kuin käteisen käyttäjillä. Korttien käyttö ei myöskään rajoittanut juurikaan myyntipisteiden valintaa.⁸¹ Vielä vuoden 1985 kotitalouskyselyn perusteella voidaan sanoa, että suurin osa vastaajista suhtautui varsin varovaisesti ja kriittisesti uusiin muovisiin maksuvälineisiin. Muovikorttien murrosvaiheessa kortteja hankittaessa eivät vastaajat pitäneet korttien luotto-ominaisuutta niin tärkeänä kuin korttien tarjoamaa maksuvalmiutta ja kätevyyttä. Eivätkä he kokeneet tarpeelliseksi lisätä korttien

⁷⁷ Saarinen 1996, 11-13.

⁷⁸ Aurejärvi 1986, 203.

⁷⁹; <https://www.luottoosuuskunta.fi/Historia/> 31.10.2020;
<https://web.archive.org/web/20110609000655/http://www.luottokunta.fi/fi/luottokunta/yritystietoa/historia> 31.10.2020.

⁸⁰ Aurejärvi 1986, 207.

⁸¹ Autio & Jutila 1986, 42-43.

käyttöön liittyviä rajoituksia. Tästä huolimatta aineisto oireili jo tuolloin maksuvaikeuksien ja luottokorttitilien ylivelkaantumisen kasvua 1980-luvun lopulle päästäessä.⁸²

Kulutusluottomuodoista erityisesti luottokorttien käyttö lisääntyi vapailla rahoitusmarkkinoilla. Luottokorttitilastojen mukaan aktiivisten eli vähintään kerran vuodessa käytettyjen, korollisten luottokorttitilien määrä kasvoi lähes miljoonaan jo vuonna 1990. Talouslama, luottoehtojen kiristyminen ja häiriöllisten tilien lakkautuminen vähensivät tilien määrää neljänneksen lamavuosina 1991-1993. Sen jälkeen luottokorttimarkkinat alkoivat jälleen laajeta. Vuonna 2000 korollisten luottokorttien määrä ylitti miljoonan rajan. Korottomat maksuaikakortit mukaan lukien aktiivisten korttitilien määrä lähestyi 2,5 miljoonaa. Tiivistäen korttien käyttöä koko 1990-luvulla: ostotapahtumien, käyttökertojen ja keskiostojen määrä lisääntyi.⁸³

Kolme seikkaa kuvastaa korollisten luottokorttien erityisriskejä vuosien 1988-2000 välillä. Ensiksi varsinaisista luottokorttitileistä aiheutui säännönmukaisesti enemmän tilien peruutuksia suhteellisesti kuin maksuaikakorteista vuosina 1988-2000. Toiseksi luottokorttien tappiot olivat niiden velkakantaan suhteutettuna 1990-luvun lopulla moninkertaiset verrattuna kaikista kotitalouksien luotoista syntyneisiin tappioihin. Vuosien 1987-1993 luottokorttien luottotappiot yli viisinkertaistuivat kyseisenä ajanjaksona suurimpien tappioiden sijoittuen pahimpiin lamavuosiin. Kolmanneksi 1993 varsinaisten luottokorttien luottolimiitistä oli käytössä puolet, mikä on enemmän kuin koskaan vuosien 1988-2002 välillä. Tästä voidaan päätellä, että useat korttikuluttajat elivät tuolloin maksukykynsä riskirajoilla.⁸⁴

Korttivelkaongelmien voidaan arvioida lisääntyneen suuremmassa mittakaavassa 1980-luvun puolivälistä lähtien. Yhden syyn voidaan katsoa olleen korttien käytön yleistymisen luottomarkkinoiden ydinasiakaskunnan ulkopuolelle riskialttiimpiin ryhmiin. Erityisesti vakuudettomiin luottoihin kytkeytyneet velkaongelmat valtasivat alaa 1980- ja 1990-luvuilla. Laman aikana luotonantajat tarkensivat vakuuksien määrittelyä, kuten jo jo mainittiin luvussa 3.1.2. – varallisuusesineiden arvo lainavakuutena koki suuren inflaation, mutta rahoitusmarkkinoiden vapautumisen jälkeinen kehitys on ollut selväpiirteistä luottomaksamisen yleistymisen suhteen. Toinen syy koskee korttien todennäköistä käyttöä velkaongelmien hoidossa ja taloudenpidon tasapainottamisessa (samalla lailla kuin nykyään puhutaan erilaisista pikalainoista velkierretilanteissa – lainalla maksellaan vanhoja lainoja, kts. luku 4.2.).⁸⁵ Vaikka suurin osa suomalaisista hoiti korttivelkansa asiallisesti, aiheutti luottomarkkinoiden vapautuminen osassa korttien käyttäjissä epärationaalista liikkakulutusta, jota rahoitettiin, ylläpidettiin ja välineistettiin enenemissä määrin luotollisten korttien välityksellä. Jo korttien leviämisen murrosvaiheessa vuonna 1985 muita talouksia

⁸² Leskinen 1988, 70, 84, 96.

⁸³ Muttilainen 2002, 119.

⁸⁴ Muttilainen 2002, 149-151.

⁸⁵ Muttilainen 2002, 149-151.

huomattavasti useammin maksuvaikeuksiin korttien käytöstä joutuivat kansaneläkkeen tai sosiaaliavustuksen varassa eläneet, yhden hengen taloudet ja useita muovikortteja (4-9kpl) omistaneet taloudet.⁸⁶ Kaiken kaikkiaan on hyvä syy olettaa, että sellainen kuluttaja, jolla olisi muutenkin raha-asioissaan ollut riski ajautua ongelmiin, joutui niihin helpommin ja enenemissä määrin pitkän luottoajan kortin välityksellä.

Luottokortin käyttäjällä on ylipäänsä taipumusta maksaa tuotteista enemmän kuin käteisellä maksava vastaavassa tilanteessa. Lisäksi monen maksujärjestelmän yhtäaikainen käyttö, joka on tavallista monien luottomahdollisuuksien maailmassa, on monelle kognitiivisesti haastavaa ja johtaa usein virheelliseen maksukyvyyn ennakkointiin. Luotonantajan asettamaa luottorajaa saatetaan pitää osoittimena omasta maksukyvystä, vaikka niillä ei olisi käytännössä todellista yhteyttä. Oppiminen tapahtuu usein kantapään kautta, jolloin ollaan mahdollisesti jo huomattavissa veloissa. Kauppayhtymien myöntämällä luottokorteillakin saa korotonta maksuaikaa osamaksun tapaan. Niiden on todettu rohkaisevan impulsiiviseen ostamiseen ja puutteelliseen maksukyvyn arviointiin, jolloin edessä on helposti vaikeuksia toteuttaa maksuohjelmaa. Tällöin maksettavaksi tulee korkoja ja muita kuluja, joita asiakas oli alun perin osannut varautua. Korttien helppo saatavuus ja maksuaikajärjestelyt houkuttelevat erityisesti niitä, joiden on vaikea saada hyvää maksukykyä edellyttäviä muita matalakorkoisempia kulutusluottoja. Kauppayhtymät voivat myös tehdä yhteistyötä pankkien kanssa, jolloin luottokorttia käytetään korottomana tietyn tuotteen erissä maksamiseen, mahdollisesti tietyin lisäkuluin, mutta myös muu luotonkäyttökin on mahdollista, jolloin maksamisesta alkaakin kertyä jo korkoa.⁸⁷

⁸⁶ Leskinen 1988, 80-81.

⁸⁷ Tarkkala & Rantala 2010, 22.

Kuvio 6. Luottokorttien velkakanta suhteutettuna kulutusluottokantaan vuosina 1987-2011 prosenttiyksiköinä

Lähteet: kts. liitetaulukko 8. tukitilastoja; luottokorttivelkakanta vuodet 1987-1996 - Tilastokeskus luottokortit (vuosijulkaisut); luottokorttivelkakanta 1996-2011 Tilastokeskus Kulutusluottokanta Tilastokeskus kansantalouden tilinpito.

Kuviossa 6 on suhteutettu luottokorteista vuoden lopussa oltava velkamäärä kulutusluottokantaan. Viivadiagrammissa voidaan nähdä vuodesta 1989 alkaen huima yhtäjaksoinen harppaus 2001 vuoteen asti (suhteellinen kasvu 133,94 %), jonka jälkeen tultaessa vuoteen 2012 luottokorttivelkakannan osuus on hiljalleen pudonnut. Mielenkiintoista on se, että luottokorttiluottojen velkakanta suhteessa kulutusluottokantaan ei ole lainkaan reagoinut 1990-luvun lamaan. Näyttää siltä jopa että korttiluottojen käyttöä on lisätty (kts. liitetaulukko 8), kun muuta luottokantaa on tuolloin maksettu pois tuntuvasti (kts. liitetaulukko 4). 2000-luvun osuuden lasku saattaa johtua uusien luottotuotteiden, kuten erinäisten tili- ja joustoluottojen syöden yhä isomman osan luottomarkkinoista. Näitäkin luottoja toki käytettän kortti maksuvälineenä, mutta niitä ei luokitella samalla tavoin luottokorttiluotoiksi kuin perinteisten luottokorttitilien kortteja.

Korttiluottojen maksuongelmilla on ollut tapana ennakoida myös luottokäyttäjien muita velkaongelmia. Esimerkiksi 1990-luvun loppuvuosina uudet velkaongelmat näkyivät ensin korttitilihäiriöinä, aivan kuten tapahtui 1980-luvun lopullakin. Korttitilien uudet häiriöt lisääntyivät jo vuonna 1998, vaikka luottotietorekisteriin tallennetut uudet maksuhäiriöt kääntyivät kasvuun vasta vuonna 2000.⁸⁸

⁸⁸ Muttilainen 2002, 150-151.

Aikaisemmin rahoitusyhtiöt markkinoivat kulutusluottotilejä uusilla helppokäyttöisillä korttimaksuvälineillä ja myöhemmin ne toivat koroiltaan kalliit pikalainat ja -luotot laajamittaisesti kulutusluottomarkkinoille. Molemmat ovat vakuudetonta suhteellisen koroltaan kallista ja helposti saatavaa lainaa, mikä ei vaadi ennakkosäästämistä. Molemmat ovat olleet alkujaan innovaatiokäyttäjien ja maksuvaikeuksien riskiryhmäläisten suosiossa. Niimpä niiden aiheuttamat velkaongelmat ovat kohdistuneet erityisesti nuorempiin ikäluokkiin ja ovat olleet näkyvästi esillä mediassa ja julkisten instanssien taholta.

4.2. Pikalainat, -luotot ja vipit

Pikalainoilla toisinsanoen pikavipeillä, pikaluotoilla tai pienlainoilla hieman määrittelystä riippuen, tarkoitetaan yleensä lainamääriltään pieniä (20-300 euroa) ja lyhytaikaisia, internetin tai aiemmin tekstiviestin välityksellä haettavia vakuudettomia kulutusluottoja, joiden takaisinmaksuaika on tyypillisesti lyhyt (7-90 vuorokautta). Näissä lainoissa lainapäätös on nopea ja lainasumman saa nopeasti tilille. Niiden hintaan on tyypillisesti sisältynyt myös erityyppisiä kuluja ja käsittelymaksuja. Pikalainoille tyypillistä on perinteisten luottolaitosten tarjoamia kulutusluottoja korkeammat todelliset vuosikorot. Vuonna 2011 pikaluottoihin kohdistuvat kulut olivat keskimäärin 25 prosenttia myönnetystä lainapääomasta. Kuitenkin vaikka pikaluottoja ei ole määritelty yksiselitteisesti minkään tietyn euromäärän mukaisesti, esimerkiksi vuoden 2013 korkokattosääntelyn tilastollinen tarkastelu on rajattu alle 300 euron saataviin. Samalla kuitenkin huomioitiin, että osa pikaluottosaatavista on suurempia. Pian korkokattosääntelyn jälkeen markkinoille ilmestyi niin sanottuja joustoluottoja (joustolimiitit, laina- ja luottotilit, limiitit sekä tililuotot). Ne myönnetään korkokaton välttämiseksi usein 2000 euron suuruisina, mutta kertanosto voi olla tätä pienempi, ja asetelma muistuttaa siltä osin pikaluottoja ajalta ennen korkokaton säätämistä. Niiden todellinen vuosikorko sai olla tämän jälkeen enintään viitekorko lisättynä 50 prosentilla. Mainitun kaltaiset luottoinstrumentit ovat viimevuosina syrjäyttäneet perinteiset pikalainat.⁸⁹

Aikoinaan luottokorttien yleistymisen 1980-luvulla johti vilkkaaseen kuluttaja- ja oikeuspoliittiseen keskusteluun korttien käytön vaaroista. Tuolloin viranomaiset kiinnittivät huomiota korttien näkyvään markkinointiin, helppoon saatavuuteen ja kalliiseen hintaan. Muita huolenaiheita olivat vaikeasti ymmärrettävät sopimusehdot ja koettu korkea riski maksuvaikeuksiin joutumisesta. Näihin epäkohtiin puututtiin lisäämällä kulutusluottoja koskevat säännökset kuluttajasuojalakiin. Pikalainamarkkinoiden nopea laajentuminen 2000-luvulla muistuttaakin monelta osin 1980-luvun luottokorttimarkkinoiden vastaavaa. Samoja seikkoja on ollut esillä julkisessa keskustelussa kumpanakin ajankohtana. Luottokortteihin verrattuna pikalainat ovat kuitenkin sekä luottoasiakkaan että viranomaisten näkökulmasta haasteellisempia, koska niiden markkinointi on voimakkaampaa, saatavuus helpompaa ja

⁸⁹ Majamaa ym. 2016, 7; Raijas 2019, 621-622.

nopeampaa sekä hinta kalliimpaa. Lisäksi informointi sopimusehdoista on ollut epäselvempää ja maksuvaikeuksien riski on koettu suuremmaksi.⁹⁰

Pikalainojen myöntäminen alkoi Suomessa suuremmassa mittakaavassa vuonna 2005. Pikaluottoja tarjoavien yritysten määrä moninkertaistui muutamassa vuodessa nopeasti. Luottomarkkinoille tuli uusia, perinteisen rahoitusmarkkinan ulkopuolisia toimijoita, joilta lainaa sai vaivattomasti ja nopeasti. Uusilla luottotuotteilla oli olemassa piilevä tarve kotitalouksissa. Yrityksiä perustettiin eniten vuosina 2006–2007. Vuonna 2008 raportoitiin, että alalle hakeutuneiden yritysten vuosittainen määrä on hieman vähentynyt. Vuoden 2008 40:stä yrityksestä määrä oli kohonnu vuoden 2012 loppuun mennessä 80:een.⁹¹

Matkapuhelimella haettavat pikalainat on suomalainen keksintö vuodelta 2005. Jo sitä ennen oli saatavilla pieniä kulutusluottoja, mutta vasta kun pieniin luottoihin yhdistettiin mobiili-työkalu, syntyi uusi rahoitusnovaatio. Juuri tämä ominaispiirre erotti nämä uudet pikaluotot esimerkiksi Yhdysvalloissa tarjottavista nopean rahoituksen muodoista. Pikaluottojen markkinat alkoivat laajeta voimakkaasti ensin Suomessa ja vähitellen myös ulkomailla. Kansainvälisesti tarkastellen varsin laajaksi pikaluottotoiminnan tekijäksi kasvoikin suomalainen Ferratum Oy.⁹²

Pikavipeistä aiheutuvia ongelmia voidaan tarkastella esimerkiksi käräjäoikeiden velkomustuomioiden kehityksellä. Suomen Asiakastieto Oy:n luottotietorekisterin mukaan yksityishenkilöiden velkomustuomiot tili- ja kertaluotoista sekä muista rahoitusyhtiösaatavista lisääntyivät vuosina 2005–2008, vaikka samaan aikaan kaikkien muiden velkomustuomioiden yhteenlaskettu osuus hieman laski. Vuonna 2010 tili- ja kertaluottoja sekä rahoitusyhtiösaatavia koskevia velkomustuomioita annettiin 50 000 kappaletta, vuonna 2011 lähes 82 000. Suomen Asiakastieto Oy:n arvion mukaan tällaiset pienet alle 300 euron saatavia koskevat tuomiot johtuivat pääasiassa maksamattomista pikalainoista.⁹³

Tilastokeskus seurasi luottokantatilastossaan pienlainayrityksiä vuosina 2008–2015, mutta lopetti sitten näiden tietojen keräämisen. Suomen Pankki on arvioinut kulutusluottojen kehitystä, vaikka kaikista kulutusluotoista ei ole saatavilla tietoa mistään lähteestä. Vuoden 2019 puolivälissä yhteenlasketusta kulutusluottokannasta 29 prosenttia arvioitiin tulevan perinteisen luottolaitossektorin ulkopuolelta. Koska tätä luotonantoa ei tilastoida missään, luvut on arvioitu yhtiöiden julkisesti saatavilla olevista tiedoista ja tilinpäätöksistä. Varsinaisten pikaluottoyritysten osuuden koko kulutusluottokannasta olevan hyvin pieni. Sen sijaan huomiota kannattaa kiinnittää ulkomaisten, maasta toiseen rajan yli lainaavien luottolaitosten

⁹⁰ Valkama & Mutttilainen 2008, 1-2.

⁹¹ Valkama & Mutttilainen 2008, 9; Raijas 2019, 622; Liitetaulukko 6.

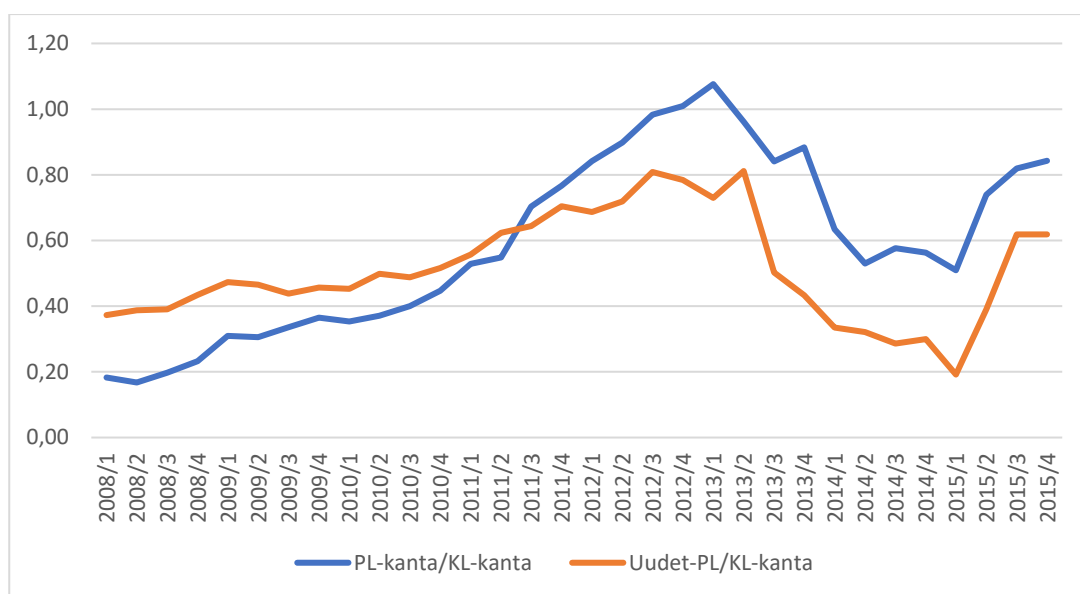
⁹² Valkama & Mutttilainen 2008, 20.

⁹³ Raijas 2019, 625.

luotonannon nopeaan kasvuun. Niiden luotonanto on kahden viime vuoden aikana yli kolminkertaistunut. Nämä ulkomaiset toimijat tulevat lähinnä Ruotsista, Norjasta ja Virosta.⁹⁴

Kuviossa 7 on Tilastokeskuksen keräämän *pienlainayritysten tunnuslukuja*-tilaston uudet kvartaaleittain nostetut pienlainat ja kvartaalin lopussa oltava pienlainakanta suhteutettu prosenttiyksiköissä Suomen Pankin keräämään kulutusluottokantaan. Vaikka edellisessä kappaleessa manittujen seikkojen vuoksi pienlainakanta ja uudet pienlainanostot tuskin pitävät sisällään läheskään kaikkea todellista informaatiota kaikista moninaisista pienistä lyhyempiaikaisesta ja oletetusti kalliimmista lainoista, antavat viivadiagrammit kuitenkin oikeaa suuntaa pienlainavolyymien kehityksen arvioinnille suhteessa muuhun kulutusluottokantaan.

Kuvio 7. Pienlainakanta ja uudet nostetut pienlainat suhteutettuna Suomen Pankin keräämään kulutusluottokantaan, ajalta 2008/1-2015/4

Lähde: kts. liitetaulukko 6; Suomen virallinen tilasto (SVT Tilastokeskus, Pienlainayritysten tunnuslukuja vuosina 2008–2015⁹⁵; Suomen Pankin kulutusluottokanta vuosineljänneksittäin, tilastokysely.

Kuviossa 7 vuosien 2008-2012 ajanjaksolla pienlainakannan osuus yli viisinkertaistuu ja uusien luotonostojen osuuskin yli nelinkertaistuu lähes yhtäjaksoisesti nousten. Vuonna 2013 voimaan tulleella lain muutoksella koskien kulutusluottojen korkokattoa ja luottokelpoisuuden arviointia - myös pienempien luttojen suhteen alettiin vaatia tiukempaa luottokelpoisuuden seulontaa, on huomattavissa muutos viivadiagrammien kulussa tuona ajankohtana. Vuoden 2013 alusta viivadiagrammien nousutrendi kääntyy alas, nousten vasta vuoden 2015 alusta. Lakimuutoksella on siis ollut merkitystä riskipitoisempina

⁹⁴ Rajas 2019, 622.

⁹⁵ Rajas 2019, 637, Liitetaulukko 1. Pienlainayritysten tunnuslukuja vuosina 2008–2015.

pidettyjen kulutusluottojen käyttöön supistaen uusien nostettujen pienlainojen ja pienlainakannan osuutta muuhun kulutusluottokantaan nähden.

Kansainvälisesti kuluttajille tarjottavat pienet ja suhteellisesti kalliimmat lainat eivät ole uusi ilmiö. Esimerkiksi Yhdysvalloissa on kehittynyt pankkien ja luottokorttiyhtiöiden tavanomaisen rahoituksen rinnalle laajat vaihtoehtoisen rahoituksen markkinat. Näiden vaihtoehtoisten rahoituslähteiden pääasiallinen kohderyhmä ovat olleet pienituloiset ja luottokelpoisuutensa menettäneet (tai ainakin heikentäneet) henkilöt. Heille esimerkiksi asunnon ostaminen onnistui vain tavallista kalliimman subprime-luoton välityksellä. Kulutusta varten heillä oli käytössä, vähän kalliimpien asuntolainojen tapaan, kalliimmin hinnoiteltuja luottokorttitilejä. Lisäksi luottomarkkinoiden reuna-alueilla on ollut tarjolla kirjava joukko muitakin erilaisia yleensä kalliimpia rahoitusvaihtoehtoja. Yksi vaihtoehtoisen rahoituksen tärkeimmistä lohkoista ollessa erilaiset lyhytaikaisen luotonmuodot. Näihin luottoihin erikoistuneet yritykset myöntävät vähävaraisille pieniä luottoja suurin kustannuksin. Yleensä velallinen joko maksaa tai uusii muutaman viikon mittaisen lainansa seuraavana palkkapäivänä. Näistä lainoista käytetäänkin yleisnimitystä palkkapäivälaina. Kallista velkarahaa tarvitsevat etenkin pienituloiset perheet, yksinhuoltajat ja maahanmuuttajat. Myös ilman pankkitiliä olevat henkilöt kuuluvat tämän vaihtoehtorahoituksen kohderyhmään. Näiden rahoitustuotteiden käyttäjät eivät yleensä kuitenkaan ole aivan köyhistä köyhimpiä kotitalouksia. Useimmat ovat pieni- tai keskitulaisia henkilöitä, joilla on jatkuvia toimeentulovaikkeitä. Luottomarkkinoiden reuna-alueilla toimivat yritykset tarjoavat ikään kuin markkinaehtoista sosiaaliturvaa kalliilla velkarahalla. Yhdysvalloissa julkisen vallan tarjoamat sosiaaliturvaedut suojaavat heikommin köyhyydeltä kuin esimerkiksi pohjoismaissa. Kallis rahoitus heikosti toimeentuleville väestönosille on iso liiketoiminnan alue Yhdysvalloissa. Kulutusluotoilla on perinteisesti pitkä historia osana Yhdysvaltain sosiaaliturvajärjestelmää.⁹⁶

Pikalainoista syntyviin ongelmiin puuttumisen tarve nostettiin näkyvästi esiin myös kevään 2019 hallitusohjelmassa. Siinä esitettiin Suomessa laajasti käyttöön otettavaksi – jo tarkemmin luottotietoyhteiskunta-luvussa 3.3. kertomastani - positiivista luottorekisteriä, josta luotonantaja voisi tarkistaa luotonmyöntötilanteessa henkilön kaikki voimassaolevat luotot. Uusimman sääntelyn vaikutuksia tulevaisuuden joustoluotto- ja pikalainamarkkinoihin suhteessa kotitalouksien velkaantumiseen on mielenkiintoista seurata. Kuluttajaluottojen sääntely todennäköisesti karsii toimijoita markkinoilta, kuten tapahtui vuonna 2013 uusien säännösten myötä (kts. lisää luku 6). Kuluttajien luotonsaanti voi näin ollen vaikeutua, mikä voi tuoda ongelmia erityisesti niille, jotka ovat hakeneet uutta luottoa vanhojen lainojensa takaisinmaksuun. Äkillinen velkakierteen katkaisu saattaa osaltaan johtaa joitain kuluttajia lisäongelmiin. Lisäksi pitkäaikaiset sekä jatkuvat luotot, tulevat osalle kuluttajista pitkään kalliiksi, koska uusi

⁹⁶ Valkama & Muttilainen 2008, 19-20.

korkosääntely koskee vain 1.9.2019 jälkeen tehtyjä luottosopimuksia, eikä siis aiemmin tehtyjä limiitti- tai joustoluottosopimuksia, joista voidaan edelleen tehdä nostoja aina luottorajaan saakka ja periä vanhaa korkosääntelämätöntä korkoa (kts. lisää kulutusluottojen säännöstelystä luvussa 6).⁹⁷

Muun muassa tämän vuoksi kuluttujan velkaongelmia liittyen kulutusluottoihin tuskin aivan lähitulevaisuudessa täysin ratkaistakaan. Vaikka sääntelyä onkin kohdistettu kulutusluottomarkkinoihin ja -tarjontaan enenemissä määrin, mikä on positiivista, saattavat sääntelyuudistukset aiheuttaa joitain odottomattomia negatiivisia lieveilmiöitä ja usein jäljessä tuleva lainsäädäntö jättää tilaa sääntöjen rajamailla pelaaville rahoitusyrittäjille, jotka älykkäästi käyttävät hyväkseen sääntelyssä olevat aukot suunnitellessaan uusia luottotuotteita.

4.2.1. Kulutusluottojen ja pikavippien markkinoinnin erityispiirteet

Mediassa käytävässä keskustelussahan on peräänkuulutettu eritoten pikalainayritysten vastuullisuutta lainojen markkinoinnissaan ja kaivattu tiukempaa säännöstelyä kulutusluottojen suhteen. Esimerkiksi Aalto yliopiston professori Vesa Puttonen Ylen aamu-tv:n haastattelussa meni jopa niin pitkälle, että kehotti kieltämään lailla pikavippien markkinoinnin. ”Koko homma lähtee siitä, että yksilö on rationaalinen ja ei ota näitä, mutta yksilö on heikko. Valtion on tuettava, autettava ja jollakin muodoin kiellettävä näiden markkinointi”, Puttonen sanoi haastattelussa.⁹⁸

Pikavippien ja kulutusluottojen markkinointikielellä on tapana esittää lainantarve luonnollisena ja legitiiminä asiana, jota ei tarvitse hävetä – lainan on tarkoitus jopa auttaa. Rahantarpeen arvioinnissa luotetaan korostetusti asiakkaan arviointikykyyn ja vedotaan siihen, että rahan käyttötarkoitusta ei asiakkaan tarvitse selittää. Se mielletään asiakkaan omaksi asiaksi. Useissa mainoksissa luotonantoa myydään luotettavana ja välillä myös edullisena sekä turvallisena palveluna. Luotettavuus jää kuitenkin käytännössä usein hämärän peittoon ja saattaa usein viitata esimerkiksi lainan saamisen varmuuteen.⁹⁹

Pikavippien ja kulutusluottojen markkinointikielessä on kuitenkin huomattavissa selviä eroja. Esimerkiksi pikavippien markkinointi on selkeästi suunnattu nuorille aikuisille, jollaisia niiden käyttäjät pääosin ovatkin: markkinointikielen diskurssi viittaa selkeästi nuorten suosimaan puhetapaan. Viranomaisen taholta on myös puututtu tietynlaiseen haitalliseksi koettuun markkinointiin, koska se korosti lainan ottamisen helppoutta ja vähätteli takaisin maksun vastuuta. Muutamissa Aution ja Tarkkalan (2010) tutkimuksen tarkasteluotannassa olleista pikavippiyrityksistä mainonta oli kuitenkin asiallisen neutraalia. Voi olla, että näissä haettiin vanhempien konservatiivisempien asiakkaiden huomiota. Myös pikavippien käyttötarkoituksen suhteen oli mainoskieli vahvasti kohdennettua: pikavippirahaa mainostetaan ja

⁹⁷ Rajas 2019, 633.

⁹⁸ <https://yle.fi/uutiset/3-10546481>, 10.12.2018.

⁹⁹ Rantala & Tarkkala 2010, 23.

käytetään yleisesti juhlimiseen - kuitenkin vähäosaisimpien ryhmien on havaittu turvautuvan pikalainarahaan muita useammin peruselinkustannuksista selvitäkseen. Kulutusluotoissa markkinointikieli oli yleisesti ottaen neutraalimpaa kuin pikavipeissä. Ne olivat mitä todennäköisimmin suunnattu astetta paremmin toimeentuleville. Yleisesti katsoen sekä pikavippien ja kulutusluottojen kohdalla mainoskieli osoitti vuoden 2010 tarkastelussa luottamusta lainan ottajaan ja vastaavasti luotontarjoajat markkinoivat itseään luotettavana lainantarjoajana. Luottoja ja niillä saatavaa rahaa mainostettiin kuin ne olisivat itsessään kulutustuotteita eli luoton todellista luonnetta takaisinmaksettavana velkana kuluineen saatettiin näin pyrkiä piilottamaan. Toki kulut ja koro mainittiin sivustoilla lainsäädännön mukaisesti, mutta ei ensin erottuvassa mainososiossa, vaan enemmän taustalla.¹⁰⁰

Huolestuneisuus vakuudettomien kuluttajaluottojen voimalliseen markkinointiin on kiinnitetty huomiota aivan viime vuosina myös julkiselta taholta. Ja markkinoin sääntelyn kiristämistoimenpiteisiin onkin ryhdytty. Näistä toimenpiteistä kerron lisää kulutusluottojen sääntelyyn kohdistuvassa luvussa 6.

5. Kulutusluottojen erityisriskit "the poor pay more"

Kulutusluotot ja ylipäättään velkaantuminen tulivat mielenkiinnon ja tutkimuksen kohteeksi 1980-luvulla. Tämän taustana oli rahoitusmarkkinoiden vapauttaminen Suomessa, luottokorttien lisääntynyt markkinointi sekä kotitalouksien velkaantumisen kasvu ja velan takaisin maksuihin liittyneet häiriöt. Lisäksi kulutusluottoihin kohdistuvaa lainsäädäntöä oltiin uudistamassa tuolloin. Kaikki mainitut muutokset merkitsivät kotitalouksien ja kulutusmarkkinoiden välisen suhteen uudelleenmäärittelyä.

Kuluttajapolitiikassa rahoitusmarkkinoiden muutosta 1980-luvulta lähtien tarkasteltiin totutun mukaan kulutusmahdollisuuksien laajentumisen kannalta, mutta nyt myös ennen kaikkea uudenlaisena riskinä kotitalouksille. Kyseistä riskiä käsiteltiin ylikuluttamisen ja ylivelkaantumisen ongelmana. Velkaantumisen ongelmaa kuvattiin riskiksi sekä kansantalouden että yksittäisen luotonottajan kannalta. Sen lisäksi että luotto lisäsi taloudellisia voimavaroja ja vapautta, saattoi se merkitä pahimmillaan henkilökohtaisen tragedian alkua kotitalouksissa.¹⁰¹

Kuten jo aikaisemmin tutkielmassani mainittua, kulutusluottojen käytön on siis havaittu sisältävän erityisriskejä. Yksi näistä riskipiirteistä on huomattavasti korkeampi lainakorkotaso, mikä erottaa kulutusluotot muusta luottokannasta. Kotitaloudet maksavat toki enemmän korkoja könttäsümmana asuntoluotoista kuin kulutusluotoista, mutta korkorasitus jakaantuu kuitenkin eri tavoin eri väestöryhmiin. Vuoden 1998 kulutustutkimuksen tietojen perusteella, se kuinka kallista korkoa henkilö maksaa indikoi luottokelpoisuutta ja luotonsaantimahdollisuuksia. Kulutusluottokorkojen suhteellinen osuus maksetuista koroista olikin suurin työelämän ulkopuolisissa väestöryhmissä. He siis maksoivat lainoistaan enemmän

¹⁰⁰ Rantala & Tarkkala 2010, 23-24.

¹⁰¹ Ahlqvist 2010, 220-222; kts. m. Leskinen 1988, 2.

kallista kulutusluottokorkoa suhteessa työssäkäyvään ryhmään. Nämä luottojen velkarasittavuutta koskevat erityispiirteet oikeuttavat pitämään kulutusluottoja tavanomaista riskialttiimpina luottoina, koska korkeat korot kohdistuvat usein maksuvaikeuksien riskiryhmäläisiin. Riskit näkyivät heti luotonsäännöstelyn purkamisen jälkeen luottotietorekisterin aineistoihin perustuneissa tutkimuksissa. Luottomarkkinoille tuli runsaasti kokemattomia luotonkäyttäjiä. Hyödykesidonnainen osamaksukauppa korvautui vakuudettomilla korttiluotoilla ja muilla kulutusluotoilla, jonka lisäksi kulutusluottojen käyttö kasaantui samoille riskialttiimmille velallisille 1980-luvun lopulla.¹⁰²

Kulutusluottomarkkinat olivat olleet perinteisesti ennen rahoitusmarkkinoiden vapautumista talletuspankkien hallussa, mutta sen jälkeen muiden rahoittajien merkitys kasvoi tultaessa 1990-luvun alusta 2000-luvulle, minkä aikana niiden tarjoaman kulutusluoton osuus kannasta nousi kymmenesosasta noin puoleen ja uusista nostetuista kulutusluotoista vuonna 2000 oli kolme neljäsosaa muiden rahoitusyhtiöiden tarjoamaa. Pankkien asema kulutusluottomarkkinoilla ei ollut todellisuudessa heikentynyt niin paljon kuin saattaisi edellä mainitun perusteella odottaa. Esimerkiksi monet luottokortteja tarjoavat rahoituslaitokset olivat todellisuudessa pankkien omistuksessa – pankkiryhvät olivat siirtäneet kulutusluottopalvelujen tarjontaa yhä enemmän erillisiin rahoitus- ja luottokorttiyhtiöihin.¹⁰³

Tämä kulutusluottomarkkinoiden rakennemuutos vahvisti osaltaan kulutusluottotarjonnan kohdentumista eri käyttäjäryhmiin. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut suoraan, että pankeista saatavaa halvemman koron kulutusluottoa jaettiin hyväosaisille ja kalliimman koron luottoinstrumentteja huonompioisaisille riskiryhmille. Pankkien kulutusluottojen korot olivat vuoden 2000 lopulla 7 prosenttia ja erot eri pankkien välillä pienet. 1990-luvun alussa pankkien kulutusluottojen keskikorot olivat olleet yli kaksinkertaiset 2000-luvun lopun korkotasoon nähden. Vuoden 2000 jälkeen korot ovat alentuneet pääasiassa. Korollisten luottokorttien nimellinen keskikorko oli luottokorttitilastojen mukaan 14 prosenttia vuonna 2000 ja niiden korkoerot luottokorttitilien välillä ovat suuremmat kuin pankkien kulutusluotoissa. Tämän valossa voidaan sanoa, että käsitys kulutusluottomarkkinoiden eriytymisestä ei ole lainkaan aiheeton. Korkean koron markkinoilla luottoa on mahdollista myöntää tavallista väljemmin kriteerein. Jos luottokorko on moninkertainen verrattuna markkinoiden korkotasoon, luotonantaja on varautunut tavanomaista suurempiin tappioihin. Sopivan hinnoittelun avulla on siis mahdollista laajentaa luotonantoa taloudeltaan keskimääräistä heikompiin ja riskialttiimpiin väestönosiin.¹⁰⁴ Näin voidaan katsoa tapahtuneen korkeimpien korkojen korttitilien välityksille. Myöhemmin 2000-luvulla riskialttiimmat ryhmät pääsivät käsiksi vieläkin riskialttiimpina pidettyihin lainatuotteisiin, pikalainoihin.

¹⁰² Muttilainen 2002, 123-124, 125-126

¹⁰³ Muttilainen 2002, 126.

¹⁰⁴ Muttilainen 2002, 126.

Aution ja kumppaneiden vuoden 2009 kvalitatiivisen kyselytutkimuksen mukaan - keskittyi nuorten ikäryhmään (18-29-vuotiaat) – he, jotka ylipäänsä käyttävät pikalainoja ja jotka eivät käytä niitä lainkaan, omaavat erilaisen kuvan itsestään kuluttajina. Pikalainojen käyttäjät ilmoittivat maksavansa laskujaan myöhässä ja myös tunnistavat ongelmia omassa rahankäytössään. He ovat myös valmiita maksamaan korkeampia korkoja ja muita maksuja pikalainoistaan. Heidän taloudellinen tilanteensa on myös heikompi kuin niillä, jotka eivät käytä lainoja. Osa pikalainojen käyttäjistä onkin joutunut niin sanottuun velkakierretilanteeseen: pienellä palkalla maksetaan kalliita lainakuluja ja uusia lainoja nostetaan maksamaan vanhoja. Näin ollen tämä huonon rahanhallinnan ja huonon rahatilanteen yhdistelmä näyttää toteen David Caplovitzin inventoiman ”the poor pay more”-ilmiön. Jopa Suomen kaltaisessa yhteiskunnassa – köyhillä on tapana maksaa enemmän. Velkaantumistutkimuksissa on todettu, että korkeakorkoisia ja kustannuksiltaan kalliita luottoja, jollaisia pikalainat (-luotot,-vipit jne.) ovat, ottavat usein ne joilla luoton takaisinmaksukyky on jo valmiiksi heikko ja jotka eivät välttämättä ymmärrä luotosta aiheutuvia todellisia kokonaiskustannuksia.¹⁰⁵

Tilastokeskuksen varallisuustutkimuksen tiedot vuosilta 1987-1998 tukevat myös osaltaan käsitystä kulutusluottojen kasaantumisesta samoille, usein risialttiimmille velallisryhmille (erilaisten kulutusluottojen käyttäjäryhmissä on eroja). Ensiksikin vuonna 1998 yksinhuoltajatalouksien kulutusvelkojen osuus käytettävissä olevista vuosituloista oli vajaa neljännes, mikä on vähintään kolminkertainen verrattuna muihin elämäntilanteen mukaan jaoteltuihin ryhmiin. Vuonna 1998 yksinhuoltajilla oli myös absoluuttisesti keskimäärin eniten kulutusvelkaa. Toiseksi, alimmassa tulodesiilissä kulutusvelkaantumisaste oli vajaa viidennes, mikä on yli kaksinkertainen verrattuna muihin tuloryhmiin. Kolmanneksi, työttömillä kulutusvelkojen osuus tuloista pysyi laman jälkeen ennallaan, vaikka niiden velkaantumisaste muuten pieneni. Työssäkäyvistä yrittäjätaloudet käyttivät enemmän kulutusluottoja kuin palkansaajat. Palkansaajista ylempien toimihenkilöiden kulutusvelkaantumisaste supistui vuosina 1987-1998 pienemmäksi kuin muiden palkansaajien.¹⁰⁶

Aution ja kumppaneiden tutkimus vuodelta 2009 osoittaa, että nuoret kaikista sosiaaliluokista käyttivät kulutusluottoja. On kuitenkin havaittavissa, että tietyn elämäntilanteiden, taloudellisen aseman ja työllisyystilanteen omaavat henkilöt ovat alttiimpia nostamaan kulutusluottoa ja pikalainoja. Kaikista nuorimmat, heikoimmassa asemassa työmarkkinoilla olevat ja yksinhuoltajat olivat kaikista todennäköisempiä nostamaan pikalainoja kuin muut. Pikalainoja saatettiin pitää vaihtoehtona luottokortille

¹⁰⁵ Autio ym. 2009, 413; Raijas 2019, 624-625.

¹⁰⁶ Muttilainen 2002, 127.

varsinkin niissä vähempivaraissa talouksissa, jossa luottokortin hankkiminen ei onnistunut eikä lainaaminen ystäviltä tai sukulaisilta tuntunut haluttavalta tai se oli muuten mahdotonta.¹⁰⁷

Riskipitoisina pidettävien ja kalliiden kulutusluottojen käytön laajentuminen näihin kuluttajien riskiryhmiin rahoitusmarkkinoiden vapautumisen jälkeisessä luottoyhteiskunnassa voi yhtenä tekijänä selittää velkaongelmien lisääntymistä ja hallinnan tarvetta 1990-luvulla – niin myös 2000-luvun jäkipuoliskolla heikosti säänneltyjen pikalainamarkkinoiden myötä. Tämä perustelu on esitetty usein muissakin maissa tehdyissä tutkimusjulkaisuissa, joissa on pohdittu velkaongelmia ja niiden lievittämistä. Kun luotonanto laajentui taloudellisesti epävarmoihin väestöryhmiin ja taloudellinen epävarmuus tunkeutui lopulta taloudellisen epävakauden kautta myös taloudeltaan vakaina pidettyihin luotonkäyttäjryhmiin, velkaongelmien kasvu 1980-luvulta alkaen ei ole niinkään yllättävää.¹⁰⁸

6. Kulutusluottosäätely

Kulutusluottosäätelyllä on Suomessa pitkät perinteet, joista on mahdollista eritellä neljä kehitysvaihetta 2000-lukuun asti. Ensimmäisenä vähittäis- ja osamaksulainsäädännön vaihe 1933. Toisena kuluttajansuojan säätely lailla vuodesta 1978 - laajensi luottojen säätelyn koskemaan kulutusluottomarkkinoita, sopimusehtoja ja sopimusten sovittelua. Lisäksi kuluttaja-asioihin erikoistuneiden viranomaisorganisaatioiden perustaminen vahvisti luotonkäyttäjien asemaa.¹⁰⁹ Näistä kuluttajan kannalta tärkeimpinä mainittakoon kuluttaja-asiamies (markkinoinnin ja vakiosopimusten valvonta, joihin liittyvien kiistojen ratkaisijaksi perustettiin markkinatuomioistuin), kuluttajavalituslautakunta ja kunnallinen kuluttajaneuvonta. Nämä toimielimet perustettiin parantamaan yksittäisten kuluttajien mahdollisuuksia ratkoa hyödykkeiden hankintaan liittyviä ongelmia.¹¹⁰

1980-luvun lopulla kulutusluottojen hallinnan mahdollisuuksia alettiin arvioida myös laajasti taloudellisesta näkökulmasta. Entinen hallintamekanismi perustui korkojen säätelyyn ja Suomen pankin ohjeistukseen. Työryhmä, joka pohti kulutusluottojen säätelyn keinoja, esitti että vanhan säätelymekanismin aukkoja voitaisiin paikata sääntelemällä luottojen ehtoja, vaikuttamalla luoton hintaan ja lisäämällä kuluttajavalistusta. Lisäksi se kiinnitti huomiota siihen, että vanhastaan kuluttajia voitiin suojella ylivelkaantumiselta kuluttajansuojalain avulla vain kuluttajapoliittisin perustein, ei taloussuhdanteisiin perustuvista syistä.¹¹¹

¹⁰⁷ Autio ym. 2009, 413.

¹⁰⁸ Muttilainen 2002, 127.

¹⁰⁹ Muttilainen 2002, 200.

¹¹⁰ Litmala 2005, 141-142.

¹¹¹ Muttilainen 2002, 200-201.

Kulutusluottosääntelyn Kolmannen ja neljännen vaiheen aikana 1980- ja 1990-luvuilla kulutusluottojen sääntelyä uudistettiin ja laajennettiin. Kolmas vaihe kulutusluottojen erityinen sääntely vuodesta 1987: kuluttajansuojalain osaksi tulleen sääntelyn tärkeimpiä uudistuksia olivat luottoja koskeneiden säännösten kokoaminen omaksi kokonaisuudekseen ja velallisten suojaaminen maksuhäiriötilanteissa sosiaalisten suoritusesteiden perusteella. Sääntely keskittyi tuolloin hyödykesidonnaisiin esimerkiksi kättötavaran osamaksuluottoihin. Neljännessä vaiheessa vuonna 1994, kun kulutusluottolainsäädäntö sopeutettiin Euroopan unionin kulutusluottodirektiiviin, sääntely ulotettiin kaikkiin kulutusluottoihin sekä asunto- ja opintoluottoihin.¹¹²

Kotitalouksien resurssien kannalta erityisen tärkeää on luotto- ja velkasuhteita sekä perintää koskeva kuluttajansuojalainsäädännön sääntelykokonaisuus. Tämän kokonaisuuden olennaisia lakiuudistuksia ovat olleet siis, kulutusluottoja koskevan sääntelyn lisäksi, velkajärjestelylaki, perintätoimintaa koskeva lainsäädäntö, laki talous- ja velkaneuvonnasta sekä ulosottolainsäädännön uudistuminen.¹¹³

Sääntelykokonaisuuden mainitut muut lakiuudistukset koskien velkasuhteita ja perintää ovat tärkeitä kulutusluottomarkkinoiden ja ylivelkaantumisen yhteyden kokonaiskuvan rakentamisen kannalta, mutta keskittyvät enemmänkin tapahtumaketjun jälkipäähän: velan perintään, velkojen järjestelyyn, velkakuntoutukseen ja ulosotto-prosessin uudistukseen. Omassa empiirisessä tutkimusanalyysissä keskityn enemmänkin kulutusluotoista aiheutuvan maksuvaikeustapauksen syntyprosessiin – tapahtumaketjun alkupäähän. Siksi mielenkiintoni keskittyy näiltä osin enemmänkin muun muassa kulutusluottojen korkosääntelyyn, markkinointiin ja luottotietotoimintaan (positiiviset luottotiedot). En toki voi täysin sivuuttaa velkajärjestelyn, perintätoiminnan, talous- ja velkaneuvonnan sekä ulosoton ja näitä koskevien uudistustusten vaikutusta suuremassa jatkuvassa kulutusvelkaantumisen ja maksuvaikeuksien ketjuuntumisprosessissa ja sekä tästä prosessista syntyvien haittojen jälkihoidossa.

Kulutusluottosääntelyn kaikki neljä tämän luvun aikaisemmissa kappaleissa mainitsemani vaihetta ovat olleet vireillä vuosia ennen voimaantuloaan. Niin ikään EU:n kulutusluottodirektiivi on ollut hitaan kehityksen tulos. Kulutusluottojen ja niistä johtuvien velkaongelmien hallinnan oikeudelliset, taloudelliset ja sosiaaliset näkökohdat sekä vaikutusmahdollisuudet ovat olleet haaste kulutusluottodirektiivin muutoshankkeissa 2000-luvun alussa. Kulutusluottojen hallintavalikoima näytti tuolloin melko yleistasoiselta ja torjuntapainotteiselta. Tämä päti hyvin Suomenkin tilanteeseen, jossa 1990-luvulla ei kulutusvelkaongelmien korjaamista varten syntynyt mitään spesifikoitua erityiskeinoa.¹¹⁴ Tähän on useampikin syy, joita avaan seuraavassa kappaleessa.

¹¹² Mutttilainen 2002, 200.

¹¹³ Litmala 2005, 142

¹¹⁴ Mutttilainen 2002, 201-202.

Ensiksikin kulutusluotot ovat muihin luottoihin verrattuna eniten talousuhdanteista riippumattomia. Monia velkaongelmien hallintakeinoja on ennen perusteltu nimenomaan laman ja taantumien aiheuttamien ylivelkaantuneiden auttamiseen. Toiseksi kulutusvelkaongelmien lievittämistä ei ole pidetty niin tarpeellisenä kuin muiden luottojen kanssa vaikeuksiin joutuneiden auttamista. Kulutusvelat ovat laaja, moninainen ja epäselvä velkaryhmä – vaikea muotoilla yhtä hallintakeinoa kirjavan velkaryhmän tarpeisiin. Kulutusvelkaantuminen (vertaa asuntovelkaantuminen tai elinkeinovelkaantuminen) ei myöskään ole sinänsä tuottavaa toimintaa ja kulutusluoton käyttäjät eivät ole samassa mielessä olosuhteiden uhreja kuin esimerkiksi lainan takaajat. Kolmas syy voi olla, että kulutusvelkojen hallintaan ei oltu edes edellytetty kohdennettua keinoa. Pienten velkamäärien vuoksi niitä oli ollut helppo selvittää luottosuhteiden sisällä. Vakavimmissa tapauksissa yksityishenkilön velkajärjestelyä sovellettiin myös kulutusvelkaongelmiin. Kuitenkin kokonaisuudessaan kulutusluotoista johtuvien velkaongelmien korjaamiseen oli kiinnitetty varsin vähän huomiota 2000-luvulle tultaessa.¹¹⁵

Kokonaisuudessaan kulutusluotoista johtuvien velkaongelmien hallintakeinojen kehityskaari 1930 luvun lamasta 2000-luvun alkuun osoittaa kulutusluottojen sääntelyn laajentumisen ja kasautumisen aikaisemman sääntelyn päälle pitkän kehityksen tuloksena. Velkaongelmien lievittämistä ja soveltuvia keinoja on jouduttu pohtimaan jo kauan ennen rahoitusmarkkinoiden vapautumista tai 1990-luvun lamaa.¹¹⁶

Keskeinen nykyaikainen kuluttajaluottoja koskeva sopimusoikeudellinen sääntely sisältyy vuoden 1978 kuluttajansuojalain kuluttajaluottoja koskevaan 7 lukuun, joka koostuu monilta osin kulutusluottosopimuksista ja EU-tasolla vuoden 1987 direktiivin kumoamisesta annettuun vuoden 2008 direktiiviin (kulutusluottodirektiivi) linjauksiin.¹¹⁷ Vuonna 2013 voimaan tulleella muutoksella kulutusluottolain 7 lukuun lisättiin korkokattoa koskeva pykälä, jonka mukaan luoton todellinen vuosikorko saa olla enintään korkolain tarkoitettu viitekorko lisättynä 50 prosenttiyksiköllä. Samassa yhteydessä muutettiin myös luottokelpoisuuden arviointia koskevaa pykälää siten, että luottokelpoisuus on selvitettävä aiempaa tarkemmin myös määrältään pienemmissä luotoissa. Kuluttajansuojalain kuluttajaluottoja koskevan säännösten noudattamista valvovat kuluttaja-asiamies, Kilpailu- ja kuluttajavirasto ja sen alaisina viranomaisina aluehallintovirastot sekä Finanssivalvonta joissain tapauksissa.¹¹⁸

¹¹⁵ Mutttilainen 2002, 202-203.

¹¹⁶ Mutttilainen 2002, 204.

¹¹⁷ 7 Luvussa säädetään muun muassa elinkeinonharjoittajan tiedonantovelvollisuuksista, luottosopimuksen tekemisestä ja varojen luovuttamisesta, luottosopimuksen peruuttamisesta, kuluttajan oikeudesta saada tietoja luottosopimuksen kuluessa, luoton takaisinmaksusta sekä luottosopimuksen päättymisestä. Luvussa säädetään myös hyvästä luotonantotavasta sekä luotonantajan velvollisuudesta arvioida kuluttajan luottokelpoisuus ja todentaa lainanhakijan henkilöllisyys huolellisesti. Kuluttajansuojalain 7 lukua on uudistettu viime vuosina useaan otteeseen.

¹¹⁸ https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_230+2018.aspx, 8.4.2020.

Kilpailu- ja kuluttajaviraston pääjohtaja Kirsi Leivo paheksui pikavippiyritysten toimintaa Kauppalehden haastattelussa vuonna 2018. Hän halusi tuolloin asettaa nykyistä tiukemmat rajat pikavippien koroille ja niiden markkinoinnille. Hänen mukaansa pikavippien huimat korot ja vanhojen velkojen maksaminen pikavipeillä ketjuttamalla ovat omiaan aiheuttamaan niistä syntyvää ylivelkaantumista. Myös ministeritasolla asiaan otettiin kantaa ja tuolloinen oikeusministeri Antti Häkkänen lupaili pikavippien markkinointiin kiristyksiä ja pikavippien sääntelyn kiristäminen menikin syksyn 2018 aikana eteenpäin.¹¹⁹

Kuluttajaluottoja koskevat uudet sääntelymuutokset astuivat voimaan 1.9.2019. Kuluttajansuojalain muutos tiukensi kuluttajalta kuluttajaluotosta perittävän koron ja muiden kustannusten sääntelyä. Muutoksilla rajoitettiin kuluttajalta luotosta maksettavaksi tulevan koron ylärajaa sekä muiden luottokustannusten hintaa.¹²⁰ Nykyään kulutuluotosta perittävää luoton korkoa ei saa sopia 20 prosenttia suuremmaksi. Korkokatto laajennettiin koskemaan myös määrältään suurempia luottoja, kun aiemmin korkokatto koski vain alle 2 000 euron suuruisia luottoja. Samalla hintasääntelymalli muutettiin aiemmasta todelliseen vuosikorkoon sidotusta mallista erikseen korkoa ja muita luottokustannuksia sääntelevään malliin. Uudistuksella rajoitettiin myös oikeutta periä kuluttajalta kuluja maksuajan pidentämisestä.¹²¹

Markkinointia ja menettelyjä asiakassuhteessa koskevat yleissäännökset sisältyvät kuluttajansuojalakiin, joka perustuu nykyisin monilta osin sopimattomia kaupallisia menettelyjä koskeviin EU:n toimielinten direktiivisiin linjauksiin. Kuluttajansuojalakiin sisältyy myös erityissäännöksiä luottojen markkinoinnista. Keskeinen on tältä osin kuluttajansuojalain kuluttajaluottoja koskevaan 7 lukuun sisältyvä säännös hyvästä luotonantotavasta. Vuonna 2010 lakiin lisätyn ja vuonna 2013 edelleen tiukennetun säännöksen mukaan luotonantajan on luotonannossa meneteltävä vastuullisella tavalla. Erityisesti edellytetään, että luotonantaja ei markkinoi luottoa siten, että markkinointi on omiaan selvästi heikentämään kuluttajan kykyä harkita luoton ottamista huolellisesti, ei käytä luoton myöntämistä pääasiallisena markkinointikeinona markkinoidessaan muita kulutushyödykkeitä eikä käytä luottoa markkinoitaessa, sitä myönnettäessä eikä muussa luottosuhteeseen liittyvässä asiointissa lisämaksullista tekstiviestipalvelua tai muuta vastaavaa viestipalvelua.¹²²

Kuluttajaluottojen markkinointia koskien Oikeusministeriössä laadittiin keväällä 2019 arviomuistio, jossa kartoitettiin luottojen markkinointikäytäntöjä ja niihin liittyviä ongelmia sekä esitettiin kuluttajaluottojen markkinointia koskevan sääntelyn tiukentamiseksi erilaisia sääntelyvaihtoehtoja. Nämä esitetyt

¹¹⁹ https://www.kauppalehti.fi/uutiset/paajohtaja-haluaa-suitsia-koronkiskontaa-pikavippitoiminnan-saantelya-on-kiristettava-kiireesti/c5bd2abf-ec5d-3030-ae6b-a11e99f82fcc?utm_source=talouselama.fi&utm_medium=almainternal&utm_campaign=suosittelu_kontekstuaalinen&utm_content=aiheesta-muualla&_ga=2.229253401.486700919.1555071655-1918675510.1491653250, 10.2018.

¹²⁰ <https://www.lexia.fi/fi/kuluttajaluottoja-koskevat-saantelymuutokset-astuvat-voimaan-1-9-2019/>, 11.2.2020.

¹²¹ https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_53+2020.aspx, 17.10.2020.

¹²² https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_53+2020.aspx, 17.10.2020.

vaihtoehdot jakautuivat markkinoinnin sisältöön kohdistuviin keinoihin sekä erilaisiin markkinointikieltoihin. Lausuntokierroksen jälkeen enemmistö lausunnonantajista suhtautui myönteisesti siihen, että kuluttajaluottojen markkinoinnin rajoittamista koskeva säädösvalmisteluhanke käynnistettäisiin ja kuluttajaluottojen markkinointia rajoitettaisiin keinona hillitä ylivelkaantumista.¹²³

7. Aineisto ja muuttujat

Empiirisen tutkimusanalyysini ydinaineisto koostuu pitkittäisistä maksuvaikeustilastojen (ulosottoasiat ja maksuhäiriöt) sekä kotitalouksien kulutusluottokantatilastojen aikasarjoista. Maksuvaikeuksia selitetään hypoteettisesti kulutusluottojen eri viivevuosi. Jotta pystyisin parhaimpani mukaan saamaan selville kulutusluottojen vaikutuksen maksuvaikeuksiin, täytyy minun ottaa yhtälöön mukaan muita makrotaloudellisia muuttujia, joilla koen olevan vaikutusta niin selitettävään maksuvaikeusmuuttujaan sekä selitettäviin kulutusluottomuuttujiin. Näiksi kontrollimuuttujiksi olen valikoinut aikasemmin esittelemääni taustakontekstiin vedoten kotitalouksien käytävissä olevat tulot, työttömyysasteen sekä kulutusluottojen reaalikoron (nimelliskoron ja kuluttajahintaindeksin erotus).

Aikasarja-analyysin pääasialliset selittävät muuttujat ovat siis kotitalouksien uudet vuoden aikana nostetut euromääräiset kulutusluotot ja kulutusluottokanta. Tilastot on saatu kyselynä tilastokeskuksen rahoitusmarkkinaosastolta. Tilastot perustuvat Tilastokeskuksen luottokantatietoihin kotitalouksien kulutusluotoista vuosilta 1980-2013.

Uusista kulutusluotoista on analyysissä käytössä aikasarja vain vuoteen 2009 asti sillä siitä lähtien aikasarjaan sisällytettiin myös jatkuvien luottojen, niin sanottujen joustoluottojen, -tilien ja -liimiittien, sen hetkinen velkakanta (kvartaalittain), joten aikasarja ei ole enää siitä lähtien verrattavissa edeltäneisiin tilastovuosiin varsinaisina uusina nostettuina luottoina. Tilastokeskuksen kulutusluottotilastoihin sisältyvät luotonantajien, kuten rahoitus- ja vakuutuslaitosten (sisältäen panttilainaamot ja pienlaina-, pikaluotto- ja pikavippi -yritykset) valtion ja sosiaaliturvarahastojen (pois lukien opintolainat) kulutusluotot.¹²⁴

Kulutusluottokanta on osa koko luottokantaa, mikä koostuu euromääräisestä ja muun valuutan määräisestä lainakannasta. Luottokantaan luetaan vaateista antolainaus, joukkovelkakirjat ja rahamarkkinapaperit. Antolainauksen osalta tilasto sisältää myös uudet nostetut luotot.¹²⁵ Tilastokeskuksen keräämien rahalaitosten eli talletuspankkien ja muiden rahoitusta välittävien rahalaitosten luottokantatiedot on saatu suoraan Suomen Pankin rahalaitosten tilastotiedonkeruusta. Tiedot toimitetaan neljänneksittäin Tilastokeskukseen aggregoituina. Toimitettavien tietojen osalta Suomen Pankin rahalaitostilaston ja

¹²³ https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_53+2020.aspx, 17.10.2020.

¹²⁴ Tilastokeskus, tilastokysely 13.1.2017.

¹²⁵ <http://www.stat.fi/meta/til/lkan.html>, 5.2.2020.

Tilastokeskuksen luottokantatilaston käsitteet ja määritelmät ovat yhtenäisiä.¹²⁶ Suomen Pankin kulutusluottotilastoinnista puuttuu siis muun muassa pienlainayritysten ja valtion sosiaalirahastojen kulutusluotoiksi laskettavat luotot. Käytän pelkkää Suomen Pankin aikasarjaa (kts. liitetaulukko 6) suhteuttaessani pienlainayritysten tunnuslukuja siihen kuviossa 7 luvussa 4.2., koska sitä on saatavilla kvartaalitasolla ja tämän syyn lisäksi Tilastokeskus lopetti kulutusluottokantatilaston ylläpitämisen 2013 ja pienlainayritysten tunnusluvut jatkuvat 2015 neljanteen neljännekseen.

Käytettävissä oleva tulo on kansantalouden tilinpidossa juoksevien tulojen tasapainoerä tulojen uudelleenjaon tilillä. Toisin sanottuna käytettävissä oleva tulo muodostuu ensitulon, sosiaalietuuksien ja muiden tulonsiirtojen summana, vähennettynä välittömällä veroilla ja veronluonteisilla maksuilla, sosiaaliturvamaksuilla ja muilla tulonsiirroilla. Se on kotitalouksien kulutukseen ja säästämiseen jäävä osuus tuloista tulojen uudelleenjaon jälkeen. Käytettävissä oleva tulo asukasta kohti kuvaa hyvin kotitalouksien keskimääräistä materiaalista elintaso.¹²⁷ Lisäksi niin kuin jo luvussa 3.1.2. mainitsinkin, käytettävissä olevat tulot muodostavat yhdessä varallisuuden kanssa kotitalouksien käyttökatteen, mikä toimii velan takaisin maksun vakuutena.

Kaikki käyttämäni euromääräiset muuttujat on deflatoitu tilastokeskuksen rahanarvonkertoimella vuoden 2016 ollessa kertoimeltaan 1. Kertoimet perustuvat elinkustannusindeksiin.¹²⁸ Se kuvaa kuluttajahintojen muutosta keskimääräisen kotitalouden kulutusrakenteen mukaisesti.¹²⁹ Elinkustannusindeksi soveltuu parhaiten pitkän aikavälin tarkasteluihin, esimerkiksi vuokran tarkistamiseen. Se on uusimmasta kuluttajahintaindeksistä laskettu pitkä aikasarja ja kehittyy samalla tavalla kuin kuluttajahintaindeksi. esimerkiksi monet vuokrat on sidottu yleensä elinkustannusindeksiin.¹³⁰

Kuluttajahintaindeksiä käytetään yleisenä inflaation mittarina. Kuluttajahintaindeksi kuvaa kotitalouksien Suomessa ostamien tavaroiden ja palveluiden hintakehitystä. Kuluttajahintaindeksi lasketaan menetelmällä, jossa eri hyödykkeiden hinnat painotetaan niiden kulutusosuuksilla. Kuluttajahintaindeksin laskemisessa käytetään Laspeyresin hintaindeksikaavaa, jolloin painoina käytettävät kulutusosuudet ovat valittu tietyltä perusajankohdalta.¹³¹

Käyttämäni kulutusluottojen keskikorko on saatu yhdistelemällä Suomen Pankin tilastotoimiston tietoja vuosilta 1989 -2000 (Luottokorot 1962-2000, nimelliskorko vuoden lopussa) ja Suomen pankilta aineistopyyntönä saatua aikasarjaa ”suomalaisten rahalaitosten kulutusluotot kotitalouksille”

¹²⁶ http://www.stat.fi/til/lkan/2012/04/lkan_2012_04_2013-03-22_laa_001_fi.html, 5.2.2020.

¹²⁷ https://www.stat.fi/meta/kas/kayt_ol_tulot.html#tab1, 5.2.2020;

http://www.stat.fi/tup/tietoaika/tilaajat/ta_06_02_tuloerot_maa.html, 8.2.2020.

¹²⁸ http://www.stat.fi/til/khi/2016/khi_2016_2017-01-13_tau_001.html, 8.2.2020.

¹²⁹ <https://www.stat.fi/meta/til/eki.html>, 8.2.2020.

¹³⁰ <https://findikaattori.fi/fi/1>, 8.2.2020; <https://www.stat.fi/meta/til/eki.html>, 8.2.2020.

¹³¹ <http://www.stat.fi/meta/til/khi.html>, 5.2.2020; <https://findikaattori.fi/fi/1>, 8.2.2020.

kulutusluottojen kuukausittaisen keskikoron vuosikeskiarvosta 2003-2016.¹³² Kaksi tyhjää vuotta aikasarjojen välillä on täytetty ketjuttamalla aikaisemman aikasarjan viimeinen ja jälkimmäisen aikasarjan ensimmäisen arvo laskemalla näiden keskiarvo. Kuten olen jo aikaisemmissa luvuissa useasti maininnutkin, on korolla tärkeä vaikutus kulutusluottomarkkinoille monessakin mielessä. Toisaalta se ollessaan alhainen houkuttelee kuluttajia nostamaan enemmän luottoja, toisaalta se korkeana lisää kuluttajaan kohdistuvaa velarositusta ja täten myös riskiä ajautua maksuvaikeuksiin. Korolla on myös luotonantajan riskinhallinnan välineenä tapana jakaa kulutusluottojen kohderyhmät matalan koron ja matalan riskin sekä korkean koron ja korkean riskin asiakaskuntiin. Luottokoron tarkoitus on aikasarja-analyysissä tuoda esiin kulutusluottojen vaikutusta maksuvaikeuksiin erityisesti vakioimalla kuluttajiin kohdistuvaa velkarositusta.

Käytän myös tukiaineistona ja herkkyyksianalyysissä peruskorkoa vuosilta 1980-2016, joka on hallinnollinen korko jonka suuruuden määräsi vuoden 1998 loppuun asti Suomen Pankki. Vuoden 1999 alusta alkaen peruskoron on vahvistanut valtiovarainministeriö vuosittain kesäkuussa ja joulukuussa seuraavaksi puoleksi kalenterivuodeksi. Peruskorko lasketaan sen vahvistamista edeltäneiden kolmen kalenterikuukauden aikana julkaistun 12 kuukauden markkinakoron perusteella. Peruskorko on mainittujen kolmen kuukauden ajalta laskettu markkinakoron keskiarvo pyöristettynä lähimpään prosenttiyksikön neljännekseen. Markkinakorko on 12 kuukauden euribor-korko.¹³³

Työttömyysaste on työttömien prosenttiosuus saman ikäisestä työvoimasta eli työllisistä ja työttömistä. Koko väestön työttömyysaste lasketaan 15-74-vuotiaiden työttömien prosenttiosuutena saman ikäisestä työvoimasta.¹³⁴ Työttömän käsitteellisestä määrittelystä on selvitetty lisää alaviitteessä¹³⁵.

Työvoimatutkimus (Labour Force Survey) kerää tilastotietoja 15–74-vuotiaan väestön työhön osallistumisesta, työllisyydestä ja työttömyydestä sekä työvoiman ulkopuolisten toiminnasta. Työvoimatutkimuksen tiedonkeruu perustuu Tilastokeskuksen väestötietokannasta kahdesti vuodessa satunnaisesti poimittuun otokseen. Kuukausittainen otos on noin 12 000 henkeä ja tiedot kerätään nykyään tietokoneavusteisilla puhelinhaastatteluilla. Vastaajien antamien tietojen pohjalta luodaan kuva koko 15–74-vuotiaan väestön toiminnasta.¹³⁶ Kuten aikaisemmissa luvuissa olen kertonutkin (kts. luku 3.1.2), työttömyys yhdistettynä korkeaan velkarositukseen esimerkiksi suurikorkoisten kulutusluottojen kautta, on omiaan lisäämään riskiä joutua maksuvaikeuksiin. Työttömyysasteella on itsessään vahva liitos

¹³² Suomen Pankki, tilastokysely 26.9.2017.

¹³³ https://www.suomenpankki.fi/fi/Tilastot/korot/taulukot2/korot_taulukot/peruskoron_muutokset_uusi/, 8.2.2020.

¹³⁴ <http://www.stat.fi/meta/kas/tyottomyysaste.html#tab1>, 5.2.2020.

¹³⁵ Työtön on henkilö, joka tutkimusviikolla on työtä vailla, on etsinyt työtä aktiivisesti viimeisen neljän viikon aikana palkansaajana tai yrittäjänä ja voisi vastaanottaa työtä kahden viikon kuluessa. Myös henkilö, joka on työtä vailla ja odottaa sovitun työn alkamista kolmen kuukauden kuluessa, luetaan työttömäksi, jos hän voisi aloittaa työn kahden viikon sisällä. Työttömäksi luetaan myös työpaikastaan toistaiseksi lomautettu, joka täyttää edellä mainitut työnhaku- ja työnvastaanottokriteerit, <https://findikaattori.fi/fi/34>, 8.2.2020.

¹³⁶ <http://www.stat.fi/meta/til/tyti.html>, 5.2.2020.

maksuvaikeuksiin näitä kerryttävänä selittävänä muuttujana niin kuin tulevassa analyysiluvussa esitän. Työttömyysasteen tarkoitus on vahvasti taloudellisiin suhdanteisiin kytköksissä olevana muuttujana nostaa esiin nimenomaan kulutusluotoista johtuva vaikutus muusta talousuhdenteesta johtuvasta suhteesta selitettävään maksuvaikeusmuuttujaan.

Selitettävänä maksuvaikeusmuuttujina toimivat kaikki Valtakunnanvoudinviraston vireille tulleet ulosottoasiat ja saapuneet muut yksityisoikeudelliset ulosottoasiat (MYO-ulosottoasiat), joihin kulutuslainasaatavat myös sisältyvät. Ulosottotapausten tilastolliset aikasarjat vuosilta 1982-2016 on saatu aineistopyyntönä kyselynä Valtakunnanvoudin virastolta. Ulosotosta yleisemmin, valtion hallinnollisena elimenä ja perinnän pakkokeinona kerron enemmän kappalleessa 7.1.1.

Ulosottojen lisäksi maksuvaikeuksia indikoi maksuhäiriöt. Maksuhäiriöllisten henkilöiden ja uusien vuosittaisten maksuhäiriötapausten tilastolliset aikasarjat on rakennettu yhdistelemällä Vesa Muttilaisen *Luottoyhteiskunta*-julkaisun tilastoja, jotka perustuvat Suomen Asiakastieto Oy:ltä saatuihin tilastoihin vuosilta 1987-2000, ja aineistopyynnöllä saatuja tietoja Suomen Asiakastieto Oy:ltä suoraan vuosilta 2001-2016. Luottotietorekistereitä Suomessa ylläpitävät luottotietoyhtiöt Suomen Asiakastieto Oy ja Bisnode Finland Oy, joiden toiminta perustuu luottotietolakiin.¹³⁷ Maksuhäiriöistä kerron enemmän luvussa 7.1.2.

7.1. Muuttujista taustatietoa

Tutkimusanalyysissäni selvitän sekä kaikkien vireille tulleiden ulosottoasioiden että muiden yksityisoikeudellisten ulosottoasioiden (MYO-ulosottoasioiden) kertymisen yhteyttä nostettujen kulutusluottojen ja kulutusluottokannan määrään aikasarjassa. Esitän analyysini taustaksi kulutusluottojen ja niiden mukanaan tuoman velkarasitteen mahdollisesti aiheuttavan maksuvaikeuksia laajemmassakin määrin kuin vain siten, että maksuvaikeudet näkyisivät tässä tietyssä velkasuhteessa ja sen suhteen laiminlyönnistä johtuvina ulosottoasioina ja maksuhäiriöinä. Ehdotan, että se heijastuu kaikkiin maksusuhteisiin, kaikkiin yksityisoikeudellisiin maksuvelvoitteisiin, mutta myös julkisoikeudellisiin ulosottosaataviin, kuten esimerkiksi julkisiin terveydenhoitolaskuihin, sakkoihin, verovelkoihin, mitkä kuuluvat. Useinhan luottovelat kyllä maksetaan, mutta muista sitten saatetaan luistaa. Toki MYO-ulosottoasioidenkin olettaisi lisääntyvän kun kulutusluottojen käyttö yleistyy. Hypoteesini on, että kalliilla koroilla ja muilla käsittelymaksuilla varustetut kulutusvelat voimistavat ja pitkittävät maksuvaikeuskierrettä, mikä sitten näkyy yleisenä maksujen laiminlyömisinä. Nämä taas näkyvät perintätoimiston toimeksiantoina, ulosottotapauksina, kärjääoikeuden maksutuomioina ja maksuhäiriöinä - prosesseina, mitkä kaikki osaltaan vahvistavat maksuvaikeuskierrettä käsittelymaksuineen ja yhteiskunnallisesti

¹³⁷ <https://www.minilex.fi/a/kulutusluotto-maksuh%C3%A4iri%C3%B6merkint%C3%A4>, 9.2.2020; https://oikeus.fi/oikeusapu/fi/index/talous_ja_velkaneuvonta/ylivelkaantuminen/maksuhairiomerkinta.html, 9.2.2020; <https://www.takuusaatio.fi/tietoa-ja-ratkaisuja/maksuhairiomerkinta/merkinnat-ja-niiden-voimassaoloaika>, 9.2.2020.

syRJäYttävän tendenssinsä kautta. Toki maksuhäiriömerkintähän lopulta pysäyttää velkaantumisen luotonsaannin esteenä. Alapuolella olen pyrkinyt kuvaamaan yksinkertaisesti syy- ja seurausmallilla tapahtumakulkua.

KULUTUSVELKA >>VELKARASITE (KL-korot ja käsittelymaksut)>>MAKSUVAIKEUDET (yleisellä tasolla)>>PERINTÄ (perintätoimistot ja / tai ulosotto, korot ja perintä- ja muut siitä syntyvät maksut)>>REKISTERIMERKINTÄ (ulosottoasiat mukaan lukien MYO-ulosottoasiat ja maksuhäiriöt).

Seuraavissa kahdessa alaluvussa esittelen tarkemmin kotitalouksien kulutusluottojen riskien näkyvimpiä ilmentymiä, ulosotto- ja maksuhäiriötapauksia. Näiden hälyttävän korkeat lukemat puhuttavat ajankohtaisessa mediassa ja julkisten instanssien toimesta on myös totutusti kuultua diskurssi kulutusluotoista jollain muotoa maksuvaikeuksien aiheuttajana, kuten olen jo kertonutkin. Omalle tutkimusanalyysilleni ulosottoasioiden ja maksuhäiriöiden rekisterit ovat erityisen tärkeä mielenkiinnon kohde sillä ne toimivat selitettävinä muuttujina aikasarja-analyysissäni.

7.1.1. Ulosottoasiat

Suomessa velvoitteiden pakkotäytäntöönpanosta huolehtii ulosottoviranomainen: kihlakunnanvouti ja kihlakunnanulosottomies ovat ulosottotehtäviä hoitavia virkamiehiä. Yhteisnimityksenä näille käytetään ulosottomies. Ulosottoa ja alempia kihlakuntia hallinnoi Valtakunnanvoudin virasto, jota johtaa Valtakunnanvouti.¹³⁸

Ideaalisessa velkasuhdetilanteessa kaikki maksavat velkansa vapaaehtoisesti eräpäivään mennessä. Todellisuudessa näin ei kuitenkaan ole, vaan jostain syystä osa veloista jätetään maksamatta. Yhteiskunnan taloudellisen toiminnan takaamiseksi, jotta kaupankäynti ja luotonanto eivät kärsisi, tarvitaan maksu- ja muiden rahallisten velvoitteiden pakkotäytäntöönpanojärjestelmää eli ulosottoa. Ulosotossa velvoitteet voidaan panna pakolla täytäntöön valtion viranomaisten toimesta. Yksityinen velkoja, kuten pankki, tavaran myyjä tai tuttavalleen rahaa lainannut henkilö, ei kuitenkaan voi suoraan kääntyä ulosottolaitoksen puoleen. Velallisen maksuvelvollisuus ja sen laajuus on ensin tutkittava tuomioistuimessa. Velkojan on siten ensin nostettava kanne käräjäoikeudessa. Jos tuomioistuin toteaa velallisen maksuvelvolliseksi, se vahvistaa velvoitteen tuomiossaan. Vasta tämän tuomion eli ulosottoperusteen nojalla velkoja voi hakea saatavansa pakkotäytäntöönpanoa. Ulosotto voidaan toimittaa kahdessa laajuudessa, joko tavallisena täysmittaisena ulosottona tai niin sanottuna suppeana ulosottona. Valintavalta on velkojalla. Suppea ulosotto kohdistuu vain sellaiseen omaisuuteen mitä ei tarvitse muuttaa rahaksi, yleensä esimerkiksi palkkatuloon.¹³⁹

¹³⁸ Koulu & Lindfors 2016, 179.

¹³⁹ Koulu & Lindfors 2016, 176, 182-183, 185.

Suurin asiaryhmä ulosottoon vireille tulleista asioista ovat muut julkisoikeudelliset asiat, joita ovat esimerkiksi vakuutusmaksut tai erilaiset kuntien ja muiden julkisyhteisöiden saatavat, kuten sairaanhoito- ja päivähoitomaksut. Seuraavaksi suurin asialaji ovat muut yksityisoikeudelliset asiat (joita ovat esimerkiksi pankkilainat, luotot ja maksut erilaisista työsuorituksista ja palveluista) sekä veroasiat. Nämä kolme asialajia kattoivat vireille tulleista asioista vuonna 2018 yli 86 prosenttia. Loput asiat kuuluvat sakkoihin sekä elatusapuasioihin. Vireille tulevien asioiden määrään vaikuttaa taloustilanteen lisäksi erityisesti suurten velkojen, kuten verohallinnon, perintätoimistojen sekä pankkien toimet ja perinnän rytmitys.¹⁴⁰

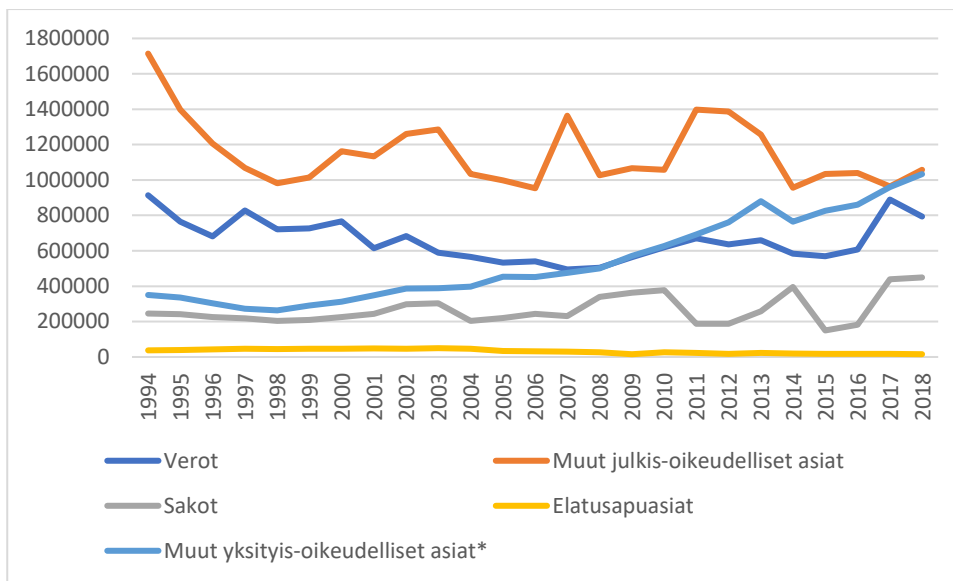
Valtakunnanvoudin internetsivuilla mainitaan yksityisoikeudellisten saatavien osuuden kasvaneen selkeästi:

"Tämä johtuu kulutusluottojen ja pikalainojen yleistymisestä, mikä näkyy myös käräjäoikeuksissa riidattomien velkomusasioiden määrän jyrkkänä kasvuna. Kotitalouksien velkaantuminen ja maksuhäiriöt ovat lisääntyneet", arvioi valtakunnanvoudi Juhani Toukola.¹⁴¹ Myös vireille tulleiden ulosottoasioiden lukumääriä tarkastellessa kuviossa 8, jossa on viivadiagrammein kuvattu eri ulosottoasioiden alalajien kehitystä vuosina 1994-2018, voidaan havaita MYO-ulosottoasioiden vuosittaisen määrään lisääntyneen varsinkin 2000-luvun puolesta välistä lähtien ja saavuttaen kappalemäärissä julkisoikeudellisten ulosottoasioiden määrän. Tämäkin omalta osaltaan puhuu Toukolan arvion puolesta.

¹⁴⁰ Valtakunnanvoudinvirasto 2018, 3-5.

¹⁴¹ <https://valtakunnanvoudinvirasto.fi/fi/index/ajankohtaista/2019/03/ulosotonasiamaaratkasvoivatviimevuonna.html>, 22.3.2019.

Kuvio 8. Vireille tulleet ulosottoasiat asiaryhmittäin (1994-2018)

Lähde: kts. liitetaulukko 7, Valtakunnanvoudin virasto, Ulosotto Suomessa, ulosottolaitoksen tilastoja vuodelta 2018, julkaisu 2019:2.

Suomessa yksi ja sama ulosottoviranomainen panee täytäntöön niin yksityisten velkojien kuin julkisten tahojenkin maksuvaatimukset. Erona toimintatavoissa kuitenkin, on että yksityisoikeudellisella velkojalla on pääsääntöisesti tuomioistuimen vahvistama ulosottoperuste vaatimuksilleen. Julkisoikeudellisilla velkojilla sitä vastoin on oikeus niin sanottuun suoraan ulosottoon: verojen ja muiden julkisoikeudellisten maksujen perinnän saatava on suoraan ulosottokelpoinen eikä edellytystä ulkopuolinen tahon vahvistukseen ole. Joissain erikoistapauksissa saatetaan kuitenkin poiketa tästä ulosoton täytäntöönpanon kahtiajaosta.¹⁴²

Atte Oksasen, Mikko Aaltosen ja Kati Tarkkalan tutkimuksen *Suomalaisten nuorten ja aikuisten vakavat taloudelliset ongelmat 2005-2013* mukaan vuosien 2005-2013 välisenä aikana suomalaisista oli jopa viidennes joutunut ulosottoon vähintään kerran. Ulosottoon menee aineiston perusteella samoissa määrin yksityis- ja julkisoikeudellisia asioita. Molempien voidaan nähdä viittaavaan vakaviin maksuvaikeuksiin, sillä maksuthan etenevät ulosottoon vasta useiden maksukehotusten ja mahdollisten perintävaiheiden jälkeen. Tarkasteltaessa ulosottoon joutuneiden sosioekonomisia piirteitä, miehet päätyivät vuosien 2005-2013 aikana ulosottoon hieman naisia useammin. Ulosoton asiakkaina oli erityisesti paljon pelkän peruskoulun suorittaneita. Maksuongelmat olivat yleisiä matalan tulotason ryhmillä, mutta eivät tyystin tavattomia korkeatuloisillakaan. Myös avioeron läpikäyneet olivat muita useammin ulosotossa. Taloudelliset ongelmat olivat huomattavan yleisiä nuorilla ikäryhmillä, ja heillä oli keskimääräistä korkeampia summia ulosotossa maksettavana. Nuorten aikuisten elämänvaiheiden tarkastelussa keskeiset tulokset liittyvät sekä

¹⁴² Koulu & Lindfors 2016, 176-177.

koulutukseen että kotoa muuttoon. Ulosoton todennäköisyys kasvoi aineistossa erityisesti pelkän peruskoulututkinnon varaan jääneillä. Kotoa muutto oli taloudellisten vaikeuksien muodostumisessa keskeinen käännekohta kaikissa koulutusryhmissä. Riski lisääntyi muuton jälkeen. Myös aikainen kotoa muutto on keskeinen riski joutua taloudellisiin ongelmiin. Sen sijaan seniori-ikäryhmässä ulosottoon päätyi vain harva ja ulosotettavat summatkin olivat pienempiä kuin nuorilla. Lapsiluvun kasvu perheissä lisäsi ulosottoon joutumisen riskiä tulotasosta riippumatta. Omaisuusrikostausta henkilön ominaisuutena liittyi myös huomattavan voimakkaasti ulosotto-ongelmiin.¹⁴³

Kuten todettua nuorten ikäluokkien velkaongelmat ovat tälläkin mittarilla merkittäviä. Ulosottoon joutumisen voidaan katsoa kertovan maksukyvyyn pettämisestä ja sen henkilökohtaiset ja sosiaaliset seuraukset voivat olla kovinkin raskaita ja pitkäkestoisiakin. Erilaiset pikalainat ja osamaksuratkaisut tarjoavat erityisesti nuorille nopean mutta kalliin tien kulutushyödykkeisiin. Myös ulosottoasioita tarkastellessa nuorten osalta ”poor pay more” - lausanto pitää valitettavasti paikkaansa. Korkeakorkoiset pikalainat johtavat helposti taloudellisiin vaikeuksiin ja myöhemmin ulosottoon, joka sekin kasvaa reippaalla korolla, kun velkojen maksu pitkittyy. Julkisessa keskustelussa nostetaan esiin usein vähävaraisina ryhminä erityisesti eläkeläiset. Heillä on kuitenkin usein eläkkeen suuruudesta riippumatta paljon kertynyttä varallisuutta esimerkiksi omaisuuden muodossa, jota voi myös tarvittaessa realisoida – käyttökate on kunnossa. Ikääntyneiden ryhmien osuus ulosottoon joutuneista olikin Oksasen ja kumppaneiden tutkimuksessa hyvin pieni ja ulosotettavat summatkin olivat pienempiä kuin nuoremmilla ikäryhmillä.¹⁴⁴

Ajankohtaisessa kovinkin käsin luotonantajaosapuolta moralisoivassa keskustelussa kulutusluotot ja erityisesti pikalainat yhdistetään maksuvaikeuksien syntyyn. Ulosotossa olevien ja maksuhäiriöisten henkilöiden koetaan olevan syrjäytymisen riskiryhmässä. ”Pikavippien markkinoinnin katsotaan olevan aggressiivista ja tehokasta, josta johtuen näiden osuus velkatyypeistä on kasvanut nykyisin noin kolmannekseen”, kertoo Valtakunnan voudin viraston päällikkö valtakunnanvouti Juhani Toukola. Lisäksi hän mainitsee ongelmat koskien kuluttajien rahanhallintaa, jotka hänen mukaansa johtuvat vaikeuksista hahmottaa yhä yleistyvempiä useita digitaalisia maksuja vanhanaikaisen rahan käytön sijaan. ”Ennen vanhaan kun rahan käyttö oli seteleitä ja lantteja, niiden loppumisen näki konkreettisemmin. Luotolla pelaaminen vaatii enemmän seurantaa”, mainitsee Toukola YLE:n ulosottoihin liittyvässä haastattelussa 19.11.2018.¹⁴⁵

¹⁴³ Oksanen ym. 2015, 18.

¹⁴⁴ Oksanen ym. 2015, 18-19.

¹⁴⁵ <https://yle.fi/uutiset/3-10510762>, 18.11.2018.

7.1.2. Maksuhäiriöt

Velkaongelmia ja kulutusluottojen erityisriskejä voidaan tarkastella myös luottotietorekisteriin tallennettujen maksuhäiriöiden määrän tai häiriöitä saaneiden henkilöiden määrän perusteella. Maksuhäiriöt syntyvät monenlaisista velkaongelmien osoittimesta. Rekisteriin kerätään tietoja viranomaislähteistä ja suoraan velkojilta. Maksuhäiriömerkinnän voi saada muutamassa kuukaudessakin, jos esimerkiksi kortti- tililuottolasku tai muu kertaluotto (esim. pikalaina tai osamaksu) on maksamatta. Velkojat käyttävät kuitenkin harvoin tätä suoraan mahdollisuutta. On huomattavasti todennäköisempää että merkintä tulee käräjäoikeuden tai ulosottoviranomaisen ilmoituksesta. Tavallisimmin nykyään velkoja hakee maksutuomion velkaan ja sitä peritään ensin ulosotossa. Merkinnän ilmoittaa rekisteriin käräjäoikeus tai ulosottomies.¹⁴⁶

Jotta velkoja voi laittaa velan ulosoton perittäväksi, pitää käräjäoikeudesta hakea velkaan maksutuomio. Tästä prosessista kerroin enemmän edellisessä luvussa (7.1.1.) koskien ulosottoa. Maksutuomio ilmoitetaan aina maksuhäiriörekisteriin. Tuomioita annetaan muun muassa pankin ja muun rahoitusyhtiön myöntämään luottoon, joita ovat esimerkiksi asunto-, auto-, kulutus- tai opintolaina, pikavippi, kortti- tai limiittiluotto. Lisäksi käräjäoikeus antaa maksuhäiriöilmoitukseen johtavia tuomioita maksamatta jääneistä laskuista (esimerkiksi liittymä-, vakuutus- sähkölaskut tai vuokra- ja vastikevelat), joita velkoo yritys tai yksityishenkilö. Ulosottomiehen ilmoittama maksuhäiriö tulee käytännössä joko siitä, ettei velallisen tuloja pystytty ulosmittaamaan tai siitä, että maksettavaan on kohdistunut riittävän pitkäkestoinen ulosotto.¹⁴⁷

Ulosoton varattomuustiedot muodostivat puolet ja käräjäoikeuksien langettamat yksipuoliset velkomistuomiot lähes kolmanneksen rekisteriin tallennetuista uusista maksuhäiriömerkinnöistä vuosina 1987-2000. Maksuhäiriötietojen perusteella velkaongelmien määrä kehittyi 1980- ja 1990-luvulla samansuuntaisesti kuin muidenkin maksuvaikeuksista kertovien mittareiden mukaan. 1990-luvulla maksuhäiriön saaneiden velallisten määrä lisääntyi. Vuonna 2000 heitä oli puolet enemmän kuin kymmenen vuotta aiemmin. Kasvu johtuu osittain luottotietorekisterin tiedonkeruun tehostumisesta ja tietosisällön laajenemisesta.¹⁴⁸

Jani Erolan sosiologisessa tutkimuksessa *Maksuhäiriöisyys laman jälkeisessä Suomessa* (2000) kävi ilmi maksuhäiriöisten sosiaalisia taustamuuttujia vertaillen, että maksuhäiriöisyys vaikutti tuolloin olevan erityisesti työväenluokkaisten ja suhdanneherkkien ammatinharjoittajien ongelma. Maksuhäiriöisyyden on

¹⁴⁶ Mutttilainen 2002, 135; <https://www.takuusaatio.fi/tietoa-ja-ratkaisuja/maksuhairiomerkinna/merkinnat-ja-niiden-voimassaoloaika/velkojan-ilmoittama>, 5.10.2020; <https://www.takuusaatio.fi/tietoa-ja-ratkaisuja/maksuhairiomerkinna/merkinnat-ja-niiden-voimassaoloaika/karajaoikeuden-ja> 5.10.2020.

¹⁴⁷ <https://www.takuusaatio.fi/tietoa-ja-ratkaisuja/maksuhairiomerkinna/merkinnat-ja-niiden-voimassaoloaika/karajaoikeuden-ja>, 10.5.2020.

¹⁴⁸ Mutttilainen 2002, 135.

myös selkeästi todettu liittyvän työttömäksi tulemiseen ja siitä johtuvaan tulotason äkkinäiseen putoamiseen. Myös avioeron myötä pienempituloisella puolisoilla on riski joutua tulotason putoamisen kautta maksuhäiriötilanteeseen. Myös yksinhuoltajilla on suurempi riski saada maksuhäiriö.¹⁴⁹ Erola esittää että nimenomaan tulojen ja menojen äkkinäinen muutos johtavat helposti maksuhäiriöön. Lisäksi ehkäpä hieman yllättävää tutkimuksessa oli, että kaikista huonotuloisimmat, esimerkiksi sosiaalieläimillä elävät, eivät olleet korkeimmassa riskiryhmässä saada maksuhäiriömerkintä. Niitä olivat suhteellisen matalaa palkkaa ansaitsevat henkilöt. Vaikuttikin siltä, että matalapalkkaisia koskivat sellaiset kulutusyhteiskuntaan sisältyneet markkinoinnin, median ja muiden kanssakuluttajien luomat vaatimukset kulutuksen määrän ja laadun suhteen, joiden täyttäminen olisi vaatinut korkeampia tuloja, mitä matalapalkkaiset ansaitsivat. Tämä taas oli johtanut ylikuluttamisen kautta ylivelkaantumiseen.¹⁵⁰ Sinänsä kuitenkin velkataso ei ollut suoraan yhteydessä maksuhäiriöisyyteen. Myöskään suoraa yhteyttä meno- tai tulotasolla ei oltu havaittu olevan maksuhäiriöihin. Ennen kaikkea maksuhäiriöitä aiheutti ennakoimaton äkillinen tulotason radikaali putoaminen tai sosiaalisen elämän kriisit, joiden myötä taloudellinen toimintakyky on siirtynyt toissijaiseksi tavoitteeksi.¹⁵¹

Maksuhäiriöisten henkilöiden määrä lisääntyi taas tasaisesti vuodesta 2005 alkaen, mutta uusien maksuhäiriöiden kasvu on ollut vielä voimakkaampaa. Toisin sanoen merkinnät henkilöä kohden lisääntyivät erityisesti. Vuonna 2004 niitä oli keskimäärin 3,7 kappaletta maksuhäiriöllistä henkilöä kohden, kun vuonna 2008 vastaava luku oli jo 6,0. Merkintöjen määrät alkoivat lisääntyä vuonna 2005, mutta kasvua tapahtui erityisesti vuosien 2006 ja 2007 välillä. Vuonna 2008 yksityishenkilöille annettuja uusia maksuhäiriömerkintöjä oli yli puoli miljoonaa, kun vuonna 2000 niitä oli noin puolet kyseisestä määrästä. Tarkasteltaessa ensimmäisen maksuhäiriömerkinnän saaneita vuosien 2004–2008 välillä alle 30-vuotiaiden osuus on noussut 34 prosentista 39 prosenttiin. Merkinnän ylipäänsä saaneissa ikäluokka 35–54 kuitenkin korostuu selvästi, joskin se oli lievässä laskussa. Sitä nuoremmilla ja vanhemmilla ikäluokilla määrät ovat puolestaan olleet lievässä nousussa. Sukupuolten osalta osuudet ovat pysyneet vakiona useita vuosia: maksuhäiriömerkinnän saaneista naisten osuus oli reilu kolmannes ja miesten osuus vajaa kaksi kolmannesta. Vuoden 2009 alkupuoliskolla merkinnät lisääntyivät jälleen selvästi (kts taulukko 1).¹⁵²

¹⁴⁹ Erola 2000, 27-28.

¹⁵⁰ Erola 2000, 35.

¹⁵¹ Erola 2000, 42.

¹⁵² Rantala & Tarkkala 2010, 20-21.

Taulukko 1. Yksityishenkilöiden velkomustuomioiden asiatyyppien osuus prosenttiyksikköinä 2005-2009 (asiatyyppien prosenttiluvut lihavoitu ja absoluuttinen määrä ilmoitettu sulkeissa)

Yksityishenkilöt, velkomustuomioiden asiatyypit	2005 % (N)	2006 % (N)	2007 % (N)	2008 % (N)	1–6/2009 % (N)
Tili- ja kertaluotot, rahoitusyhtiösaatavat	16,6 (19 791)	31,2 (34 452)	39,8 (57 161)	47,1 (79 281)	56,0 (57 763)
Huoneiston vuokrat, vastikkeet	15,9 (18 980)	16,0 (17 724)	13,1 (18 849)	10,1 (17 012)	8,3 (8 581)
Televelat	14,0 (16 666)	11,2 (12 382)	11,0 (15 725)	10,1 (16 964)	7,5 (7 730)
Postimyyntisaatavat	9,4 (11 220)	8,2 (9 094)	6,4 (9 174)	5,7 (9 561)	4,9 (5 092)
Energia-, vesi-, lämpö-, jätehuolto-, polttoainesaatavat	5,0 (5 984)	4,6 (5 127)	3,5 (4 951)	3,4 (5 714)	2,7 (2 786)
Pankkiluotot	2,8 (3 322)	2,5 (2 754)	1,0 (1 407)	1,1 (1 828)	1,2 (1 191)
Vakuutusyhtiöiden saatavat	0,8 (963)	0,8 (863)	0,6 (846)	0,5 (758)	0,5 (475)
Takausvastuut	0,5 (563)	0,4 (438)	0,3 (453)	0,3 (514)	0,4 (378)
Luokittelemattomat muut saatavat	26,5 (31 546)	25,1 (27 695)	24,3 (34 908)	21,7 (36 586)	18,5 (19 080)
Yhteensä	100 (109 035)	100 (110 529)	100 (143 474)	100 (168 218)	100 (103 076)

Lähde: Rantala ja Tarkkala 2010, taulukko on koottu Suomen Asiakastieto Oy:n tilastoinneista.

Tauluko:ssa 1 näkyy, kuinka käräjäoikeuden velkomustuomioiden absoluuttinen kokonaismäärä on huomattavasti lisääntynyt vuodesta 2008 vuoden 2009 ensimmäisen puoliskoon mennessä, mikä tarkoittanee lisäystä myös henkilömäärissä. Merkittävin muutos tuomioiden asiatyyppien suhteellisissa osuuksissa on tili- ja kertaluottosaatavien huomattava kasvu vuoden 2005 vajaasta 17 prosentista vuoden 2009 alkupuoliskon peräti 56 prosenttiin. Lisääntyminen on ollut suhteessa suurinta vuosien 2005 ja 2006 välillä eli aikana, jolloin pikalainat alkoivat yleistyä.¹⁵³ Rantala selvitti myös pikalainoista aiheutuvia maksuhäiriöitä vuosina 2009-2011. Vuonna 2009 maksuhäiriöiden prosentuaalinen osuus myönnettyistä pikalainoista oli 4,9 prosenttia. Vuonna 2010 osuus laski 4,2 prosenttiin, mutta vuonna 2011 osuus nousi 5,8 prosenttiin.¹⁵⁴

Suomen Asiakastiedon tutkimuksen (2010) mukaan velkajärjestelyyn osallistuneiden velallisten maksuhäiriömerkinnät johtuivat pääasiassa yksipuolisista velkomustuomioista (35 %) ja ulosottomenettelyssä todetusta varattomuudesta tai muusta esteestä (55 %). Velkomustuomiot jakautuivat asiatyypeittäin seuraavasti (kts. taulukko 2). Lähes puolet velallisten velkomustuomioista oli annettu tili- ja

¹⁵³ Rantala & Tarkkala 2010, 21.

¹⁵⁴ Rajas 2019, 629.

kertaluotoista sekä rahoitusyhtiöiden saatavista. Seuraavaksi eniten maksuhäiriöitä oli syntynyt, lukuun ottamatta luokittelemattomia saatavia, huoneiston vuokrista ja vastikkeista sekä televeloista. Saatavien rahamäärät olivat suurimpia pankkiluottoja ja huoneiston vuokrasaatavia koskevissa velkomusasioissa. Tili- ja kertaluotoista johtuvissa saatavissa rahamäärä oli keskimäärin 365 euroa. Aiemmin on havaittu, että luottotietorekisterissä noin 300 euron kulutusluotoista johtuvat yksipuoliset velkomustuomiot johtuivat pääosin matkapuhelimella otetuista pikalainoista. Aineiston perusteella on kuitenkin vaikea arvioida tarkasti sitä, missä määrin velallisten maksuvaikeudet johtuvat nimenomaan pikalainoista. Osa velkomustuomioista voi liittyä myös muihin pieniin kulutusluottoihin.¹⁵⁵ Se miksi velkajärjestelyn läpikäyneiden uudet maksuhäiriöön johtaneet velkomustuomiot ovat kiinnostavia tutkimukseni kannalta, on että velkajärjestelyssä olleiden voidaan katsoa kuuluvan velallisten riskiryhmään. On siis mielenkiintoista tietää mistä velallisten riskiryhmällä on tapana saada maksuhäiriö. Kyseisen tutkimuksen mukaan se on tapana saada puolessa tapauksissa tili ja kertaluottojen maksuvelvoitteiden laiminlyönnistä. Mitä luultavimmin nediaanin mukaan velkasaldoltaan suhteellisen pienillä pikalainoilla.

Taulukko 2. Velkajärjestelyn suorittaneiden henkilöiden velkomustuomiot luottotietorekisterissä asiatyypin mukaan 2010

Asiatyyppi (n=770)	Asiatyyppin osuus (%)	Mediaani (€)	Keskiarvo (€)
Pankkiluotot	0,5	1 366	2 254
Tili- ja kertaluotot, rahoitusyhtiöiden saatavat yleensä	47,5	365	902
Postimyyntisaatavat	4	335	413
Televelat	7,6	341	592
Huoneiston vuokrat, vastikkeet	14,3	1 368	1 770
Energia-, vesi-, lämpö-, jätehuolto- ja polttoainesaatavat	4,5	273	481
Luokittelemattomat muut saatavat	21,6	255	606

Lähde: Valkama 2011, 12, taulukko 1, Suomen Asiakastieto Oy:n tilastot.

¹⁵⁵ Valkama 2011, 12-13.

Velkomustuomioiden ja ulosoton maksuhäiriömerkinnät on periaatteellisesti määritelty näkymään nykyään rekisterissä kolme vuotta. Käytännössä merkinnän lopullinen voimassaoloaika joko lyhenee tai pitenee seuraavasti: merkintä poistuu kahden vuoden kuluttua, jos velka maksetaan kokonaan pois tuon kahden vuoden aikana eikä uusia merkintöjä hankita tai sitten, kun maksuhäiriömerkintäinen saa uuden merkinnän, edellisen merkinnän kesto pitenee neljään vuoteen. Maksuhäiriön voimassaoloaika lasketaan käräjäoikeuden antamasta velkomistuumiosta eli oikeuden päätöspäivästä. Pääsääntönä on, ettei merkintää saa pois, vaikka velka maksettaisiin, mutta on olemassa kuitenkin joitain sovellettavia poikkeuksia.¹⁵⁶

8. Menetelmät

Tilastoaineiston tutkimukseni pohjautuu aikasarjaregressioiden analyysiin. Tarkastelen aikasarjassa selittävän muuttujan X suhdetta selittävään muuttujaan Y. Mallien tarkastelussa käytän usein X:n kertaluvun viiveitä (*lag*), esimerkiksi X_{t-2} X_{t-1} X_t . Yhtälössä merkki-t kuvaa ajanjakson määrettä aikasarjassa – tässä tapauksessa vuotta. Se kuvaa muuttujan X tulevia, nykyisiä tai menneitä arvoja. Näiden arvojen muutosta seuraavaan viiveeseen kutsutaan ensimmäisen kertaluvun viiveeksi (*first difference*) - esimerkiksi selittävän muuttujan X arvon muutosta ajanjaksosta $t - 1$ ajanjaksoon t . Tämän voi myös esittää yhtälöllä $\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1}$, jossa Δ kuvaa aikasarjassa siis ensimmäisen kertaluvun viivettä tai toisin sanottuna differenssiä.¹⁵⁷

Taloudelliset aikasarjadata tai niiden ensimmäisen kertaluvun differenssit muunnetaan yleensä logaritmiseen muotoon ennen kuin niitä aletaan jatkoanalysoimaan. Yksi syy tälle on, että monet taloudelliset aikasarjamuuttujat kasvavat eksponentiaalisesti, joten logaritointi muuttaa aikasarjan suhteellisen (tai prosentuaalisen) muutoksen kuvaajaksi. Tämä linearisoi aikasarjaa ja vakauttaa sen keskihajonnan. Tämän voi kuvata yhtälöllä ensimmäisen kertaluvun differenssin logaritmoidusta versiosta $\Delta \ln(Y_t) = \ln(Y_t) - \ln(Y_{t-1})$, jossa \ln kuvaa logaritmia.¹⁵⁸

Kaikki käyttämäni aikasarjamuuttujat on muunnettu logaritmoiduiksi differenssisarjoiksi. Näin ollen ne ovat logaritmoinnin myötä lineaarisia, mutta myös muutosta edellisestä aikamääreestä seuraavaan kuvaavia sarjoja. Differensseiksi muuntaminen poistaa sarjoista trendin ja tekee niistä stationaarisia. Eli ne eivät ole riippuvaisia edellisten viiveidensä tendenssistä johonkin suuntaan, mikä on oletusarvo mallin toiminnan kannalta. Tästä ja muista toiminnallisista oletuksista kerron lisää seuraavaksi.

¹⁵⁶ <https://www.takuusaatio.fi/tietoa-ja-ratkaisuja/maksuhairiomerkinna/merkinnat-ja-niiden-voimassaoloaika/karajaoikeuden-ja>, 5.10.2020.

¹⁵⁷ Stock & Watson 2015, 571-572.

¹⁵⁸ Stock & Watson 2015, 571-572.

Käyttämäni regressiomalli kutsutaan hajautetun viiveen (*distributed lag*) malliksi, jossa yhden tai useamman selitettävän muuttujan annetaan vaikuttaa yhdellä tai useammalla viiveellä. Mallin kausaalinen tulkinta vaatii kuitenkin, että neljä sen oletusta täyttyy. Eksogeenisyyden oletus on mallille erityisen tärkeä, eli X on eksogeeninen siten, että virhetermin u odotusarvo sen suhteen yli ajan on nolla, mukaan lukien sen nykyiset ja menneet havainnot, jotka eivät mukana mallissa, $E(u_t | X_t, X_{t-1}, X_{t-2}, X_{t-3} \dots) = 0$. Eksogeenisyyden lisäksi mallin oletuksiin kuuluu, että selittävän ja selitettävän muuttujan jakauma on stationaarinen (ei muutu ajan mukana); ja autokorrelaatiosta huolimatta Y ja X ovat riippumattomia viivemuuttujistaan (riippumattomasti jakautuneita) kun viiveiden määrä kasvaa suureksi. Kolmas oletus on, että suuret vaikutusvaltaiset havainnot (*outliers*) ovat epätodennäköisiä (tiukemmin kuin poikkileikkausanalyyseissä). Neljänneksi, että muuttujilla ei ole täydellistä multikollinearisuutta. Kerrottakoon että mainitut oletukset hajautetun viiveen malliin liittyen pätevät myös yhtälöihin, jossa on monta selittävää muuttujaa, toisin sanottuna monta X -muuttujaa.¹⁵⁹

Eksogeenisyysoletuksen voidaan tässä yhteydessä sanoa tarkoittavan X :n virhetermien¹⁶⁰ olevan siten ulkoisia vaikutukseltaan suhteessaan selitettävään Y -muuttujaan, etteivät ne korreloidu nykyisen tai menneiden X -muuttujien kanssa. X :n eksogeenisyyttä on myös niin sanottua vahvaa eksogeenisyyttä, jossa X on eksogeeninen siten, että virhetermin odotusarvo on nolla, menneiden ja nykyisten havaintojen lisäksi tulevilla havainnoilla, $E(u_t | \dots X_{t+2}, X_{t+1}, X_t, X_{t-1}, X_{t-2}, \dots) = 0$. Jos esimerkiksi X :n virhetermi sisältää jotain mikä vaikuttaa selitettävän muuttujan Y :n arvoon siten että tulevat X :n arvot muuttuvat, ei X :n eksogeenisyys ole vahva. Vahva eksogeenisyys mallissa takaa tehokkaamman tarkastelun kausaalisen vaikutuksen mittaamiselle.¹⁶¹ Esimerkkeinä kahdesta eksogeenisyydestä koskien tutkimusanalyysejäni voidaan kertoa, että ne mallit missä on selitettävänä muuttujana ulosottoasiat ovat vahvasti eksogeenisiä sillä kulutusluotoista syntyvät ulosottoasiat eivät suoraan vaikuta tulevaan kulutusluottojen käyttöön. Mutta mallit joissa on selitettävänä muuttujana maksuhäiriöt, ovat vain eksogeenisiä sillä maksuhäiriöt vaikuttavat suoraan maksuhäiriön saaneiden henkilöiden tulevaan kulutusluottojen nostamiseen määrättyksi aikaa (ne estävät uusien lainasopimusten solmimisen useinmiten kolmeksi vuodeksi).

Mallilla voidaan mitata millä aikavälillä ja kuinka paljon joku tekijä vaikuttaa. Tätä kutsutaan dynaamiseksi vaikutukseksi. Siinä mitataan selittävän X :n muutoksen dynaamista kausaalista vaikutusta selitettävään Y -muuttujaan. X :n vaihtelu ajassa mallin odotusten pätiessä (ihannetapauksessa) vastaa satunnaista koetta, joka tehdään samalle havaintoyksikölle toistuvasti. Tämän voi kuvata yhtälöllä:

$$Y_t = \alpha + \beta_1 X_t + \beta_2 X_{t-1} + \beta_3 X_{t-2} + \beta_4 X_{t-3} \dots + \beta_{r+1} X_{t-r} + \mu_t$$

¹⁵⁹ Stock & Watson 2015, 644-645.

¹⁶⁰ Virhetermi on selittämätön yhtälön osa, havaintojen poikkeama ehdollisista odotusarvoista, ”kaikki muu”, joka ei juuri nyt ole mallissa olevissa muuttujissa.

¹⁶¹ Stock & Watson 2015, 642-643.

Mallia voidaan tarkastella normaaliin tapaan erikseen dynaamisia kertoimia (*dynamic multipliers*) ja yrittää hahmottaa vaikutusta yli ajan. Tai sitten voidaan tarkastella kumulatiivisia kertoimia (*cumulative multipliers*). Tässä tarkastellaan muuttujan X vaikutuksen kokonaiskertymää yli ajan muuttujaan Y (määrätty h-ajanjakso $\beta_1 + \beta_2 + \dots \beta_{h+1}$ tai koko periodi $\beta_1 + \beta_2 + \dots \beta_{r+1}$). Kaikilla viivehavainnoilla on keskivirheet ja luottamusvälit. Monimuuttujaversio ei eroa yhden muuttujan versiosta.¹⁶²

Aikasarjadataassa monet muuttujat ovat korreloituneet tyypillisesti omien viiveidensä kanssa yli ajan. Aikasarjan korreloitumista omien viivearvojen kanssa kutsutaan autokorrelaatioksi. Näin ollen esimerkiksi X_t - ja X_{t-1} eivät ole toisistaan riippumattomia.¹⁶³ Hajautetun viiveen mallissa kuitenkin virhetermi saattaa olla korreloitunut viiveidensä kanssa. Tällöin se ei ole mallin eksogeenisyysoletuksen mukainen. Tämän vuoksi mallissa ei päde poikkileikkausregressiomallin (esimerkiksi *ordinary least squares*) mukainen kaava käsittelemään muuttujien keskivirheitä, koska se vääristäisi tuloksia ja kertoimien luottamusvälejä, vaan tarvitaan käyttöön HAC- (*heteroscedasticity and autocorrelation consistent*) keskivirheet. Kuitenkaan sama kaava kuin paneeliregressioissa ei päde datan rakenteellisten eroavaisuuksien vuoksi, vaan keskivirheet tulee käsitellä eroavalla HAC-kaavalla – aikasarjan tapauksessa *Newey West variance estimator* -kaavalla.¹⁶⁴ Kaavaa käytettäessä tulee valita parametri m, joka kertoo kontrolloitavien autokorrelaatioiden määrän (montako viivettä otetaan huomioon). Jos parametri on liian iso se johtaa liian isoihin keskivirheisiin. Toisaalta liian pieni parametri jättää huomiotta relevanttia korrelaatiota, mikä johtaa virheellisiin tuloksiin. Nyrkkisääntönä määriteltäessä parametria, kun T on ajanjaksojen määrä, voidaan käyttää laskukaavaa $m = T^{0,75}$ ³ pyöristettynä kokonaisluvuksi.¹⁶⁵

Määriteltäessä oikeaa muuttujan X viiveiden määrä käytettäväksi hajautetun viiveen mallissa voidaan yleistää autoregressioissa käytettävää F-testiä, historiallisen ja kontekstuaalisen tietämyksen lisäksi. Jos mallissa käytetään liikaa viiveitä, se helposti heikentää mallia, sillä liikaa parametrejä mallissa tarkoittaa, että kukin viive arvioitu hieman epätarkasti. Toisaalta, jos parametrejä liian vähän, voidaan menettää arvokasta informaatiota. Karsiminen voidaan esimerkiksi suorittaa aloittamalla konteksti simällä pitäens pisimmästä muuttujan X mahdollisesta viiveestä ja aloitetaan karsimaan viiveitä pienempään päin käyttäen 10 % luottamustason rajaa. F-testi saattaa kuitenkin antaa yliarvioivia tuloksia käytettävien viiveiden määrästä, joten hyvä pitää aina taustakonteksti mielessä määriteltäessä oikeaa viiveiden määrää.¹⁶⁶

Toinen hajautetun viiveen mallin oletus on siis stationaarisuus, jonka mukaan muuttujien väliset suhteet pysyvät aikasarjassa vakaana yli ajan yli ajan. Jos stationaarisuusoletus ei päde, eli joko selitettävän

¹⁶² Stock & Watson 2015, 640-641, 646-647.

¹⁶³ Stock & Watson 2015, 574-575.

¹⁶⁴ Stock & Watson 2015, 645, 647-653.

¹⁶⁵ Stock & Watson 2015, 651.

¹⁶⁶ Stock & Watson 2015, 596-597.

muuttujan tai selittävien muuttujien tai molempien suhteet muuttuvat ajassa, regressioestimaatit vääristyvät, jolloin muun muassa keskivirheet eivät ole normaalisti jakautuneita ja luottamusvälit ovat virheelliset. Kuvailtua epästationaarisuutta saattaa aiheuttaa aikasarjassa oleva trendi tai rakenteellinen murros.¹⁶⁷

Trendi on pysyvää pitkäaikaista viettävää liikettä muuttujan ympärillä johonkin suuntaan aikaulottuvuudella. Aikasarjamuuttujalla on tapana muuttua trendinsä ympäröimänä. On olemassa kahdenlaisia trendejä: deterministisiä ja stokastisia trendejä. Deterministinen trendi on ”mekaaninen” epäsattunainen funktio ajassa. Esimerkkinä annettakoon BKT, mikä kasvaa keskimäärin 0.75 % vuosineljänneksellä. Tällaisen trendin esiintyminen on kuitenkin empiirisesti epätodennäköistä aikasarjoissani, koska ne mukailevat talouden suhdanteita herkästi. Stokastinen trendi taas on trendi, jossa on sekä kiinteä että satunnainen elementti. Vaihtelusta esimerkkinä voidaan antaa matalan ja korkean työttömyyden ajanjaksot. Stokastinen trendi saattaa olla kuitenkin hienovaraisempi kuin annettu esimerkki. Stokastisen trendin olemassa oloa aikasarjassa voidaan pitää todennäköisempänä, sillä esimerkiksi talouden kehityksen muutos jota tutkin, pitää sisällään monia monimutkaisia muuttuja ja odottamattomia tapahtumia. Tämän vuoksi keskityn oman aikasarja-analyysini osalta kontrolloimaan stokastisia trendejä taloudellisissa aikasarjoissa. Perusmalli stokastisesta trendistä on niin sanottu *random walk* eli satunnaiskulku. Matemaattisten ominaisuuksiensa vuoksi se ei ole stationaarinen.¹⁶⁸

$$Y_t = Y_{t-1} + u_t$$

Usein aikasarjojen trendeissä on kuitenkin tendenssi johonkin suuntaan, esimerkiksi BKT:ssä ylöspäin. Perusmuunnelma satunnaiskulusta *random walk with drift* ottaa huomioon myös johonkin suuntaan viettävän taipumuksen.

$$Y_t = \beta_0 + Y_{t-1} + u_t$$

Tässä virhetermin odotusarvo ehdolla kaikki muuttuja Y :t yli ajan t ovat arvoltaan 0 ja β_0 on mainittu tendenssi, tai viettävä vaikutus. u_t symbolisoi yhtälössä satunnaiskulun askelia, mitkä ovat niin sanotusti satunnaisia, eli ennalta-arvaamattomia. Tässä mallissa paras huomisen ennustus on tämän päivän arvo lisättynä viettävällä vaikutuksella. Tämä tekee kuitenkin sarjasta epästationaarisen. Stokastisen trendin epästationaarisuus aiheuttaa lukuisia ongelmia: kertoimet vääristyvät kohti nollaa, t-testisuureen arvo ei ole normaalisti jakautunut, stokastiset trendit saavat kaksi aikasarjaa vaikuttamaan toisiinsa vaikuttavilta, vaikka eivät sitä ole (ns. *spurious correlation*).¹⁶⁹

¹⁶⁷ Stock & Watson 2015, 597.

¹⁶⁸ Stock & Watson 2015, 598-600.

¹⁶⁹ Stock & Watson 2015, 598-602.

Trendin toteamiseksi käytän *The Augmented Dickey-Fuller Test for a Unit Autoregressive Root* – viivemuuttujille laajennettua testikaavaa. Se testaa autoregressiivistä yksikköjuurta nollahypoteesilla, $\delta = 0$ ja ΔY_t on stationaarinen. Koska tämän testiversion regressio on laajennettu kattamaan ΔY_t viiveitä, kutsutaan saatua t-testisuuretta *augmented Dickey-Fuller (ADF)* –testisuureeksi. ADF siis testaa nollahypoteesia (on yksikköjuuri, tai toisin sanoen on trendi), eli $H_0: \delta = 0$. Testi kertoo, voidaanko hypoteesi hylätä, jolloin juurta tai trendiä ei ole, eli $H_0: \delta < 0$. Viiveparametri p määritellään F-testillä samoin, kuin edeltä mainitun hajautetun viiveen mallin osalta.

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \delta Y_{t-1} + \gamma_1 \Delta Y_{t-1} + \gamma_2 \Delta Y_{t-2} + \dots + \gamma_p \Delta Y_{t-p} + u_t.$$

Nollahypoteesin vallitessa, Y_t , on stokastinen trendi ja vaihtoehtoisen tilanteen vallitessa, Y_t , on stationaarinen. Testin antamaa ADF-testisuureta verrataan testin antamiin luottamusrajoihin 10 %, 5 % ja 1 % merkitsevyys. Jos ADF-testisuure 5 % rajaa pienempi, nollahypoteesi voidaan hylätä, eli regressio ei sisällä trendiä.¹⁷⁰

Kaikista paras tapa hallita stokastista trendiä aikasarjassa, on muuntaa sarja ensimmäisen viiveen differenssi-muotoon. esimerkiksi jos Y_t seuraa stokastista satunnaiskulkutrendiä, eli $Y_t = \beta_0 + Y_{t-1} + u_t$, silloin differentioitu $\Delta Y_t = \beta_0 + u_t$ on stationaarinen. Käytännössä ei pystytä koskaan olla täysin varmoja, onko sarjassa stokastinen trendi vai ei. Joissain tapauksissa, esimerkiksi todellisen regressiokertoimen β_1 ollessa lähellä arvoa 1, testin varmuustaso on heikko, joten on varmuuden vuoksi parempi käyttää differentioitua versiota sarjasta.¹⁷¹

Toinen jaetun viiveen mallin stationaarisuusoletusta uhkaava tekijä on rakenteellinen murros aikasarjassa. Jokin historiallinen muutos muuttaa X:n ja Y:n suhdetta. Regressiokertoimien muutos voi tapahtua joko äkisti määriteltynä aikana tai hitaamman kehityksen seurauksena. Äkillinen taloudellinen rakenteellinen muutos saattaa johtua esimerkiksi lainsäädännöllisistä muutoksista tai yllättävistä tapahtumista, kuten tautiepidemioista tai luonnon katastrofeista. Pidemmän aikavälin muutos voi olla yhteydessä esimerkiksi talouden hitaampiin rakenteellisiin muutoksiin tai kulttuurillisiin muutoksiin.¹⁷²

Tiettyinä määriteltynä aikana tapahtuvaa äkillistä murrosta voidaan lähteä etsimään niin sanotulla Chow-testillä, kun oletettu murroskohta on tiedossa. Tällöin regressioyhtälöön lisätään aikadummy-muuttujia (arvo 0 tai 1, 0 = jotain ei tapahdu, 1 = jotain tapahtuu) kullekin aikamääreelle ja ne ehdollistetaan selittäville muuttujille ja näin niistä muodostuu interaktiotermejä aikadummyn 1 arvoille. Lopulta kaikkien luotujen interaktiotermin merkittävää vaikutusta testataan F-testillä suhteessa perusvaikutukseen monimuuttujayhtälössä. Tuloksesta riippuu hylätäänkö nollahypoteesi δ ($\gamma_0 = \gamma_1 = 0$), jolloin mallissa ei ole

¹⁷⁰ Stock & Watson 2015, 604-606.

¹⁷¹ Stock & Watson 2015, 607.

¹⁷² Stock & Watson 2015, 607-608.

murrosta tai vaihtoehtoisesti jokin γ ei ole 0, jolloin murros on olemassa ja aikasarja ei täten ole stationaarinen. Alla olevassa yhtälössä on yksinkertaistettu asiaa niin, että siinä esitetään X_t yhdellä viiveellä. τ tarkoittakoon murrosajankohtaa ja $D_t(\tau)$ olkoon aikadummy-muuttuja arvolla 0 ennen ja arvolla 1 jälkeen oletetun murrosajankohdan. Tällöin Chow-testin regressioyhtälö, jossa mukana aikadummy-muuttujilla luodut interaktiotermit, olisi pelkistettynä yhden selittävän X :n yhden viiveen mallina

$$Y_t = \beta_0 + \delta_1 X_{t-1} + \gamma_0 D_t(\tau) + \gamma_1 [D_t(\tau) \times X_{t-1}] + u_t.$$

Jos F-testillä ei ole havaittavissa murrosta, niin *dummy*-muuttujia interaktiotermeineen ei jätetä yhtälöön, sillä vaikutuksella ei ole eroa murroksen eri puolilla. Jos taas murros havaitaan, muutosta kontrolloidaan jättämällä *dummy*-muuttujat ja interaktiotermit yhtälöön. Kaikkea edellä mainittua voidaan soveltaa käytettäessä useampia X :n viiveitä tai monimuuttujaversiossa.¹⁷³

Jos oletettua murrosajankohtaa ei ole tiedossa tarkasti ja halutaan testata aikasarjasta murrosta ilman ennako-odotusta, voidaan Chow(F)-testiä muokata käsittelemään aikasarjan kaikkien muuttujien kaikki kertoimet vakioituna toisillaan mahdollista murrosta silmällä pitäen kaikilta aikamääreiltä. Tämä QLR (Quandt likelihood ratio)-testi kertoo millä aikamääreellä kerrointen F-testisuure on korkein eli milloin suurin murros aikasarjassa tapahtuu.

Merkitseköön $F(\tau_1)$ F-testiä – testattaessa hypoteesiä regressiokertoimissa on murros aikamääreessä τ alapuolella olevassa yhtälössä sarjassa T. F-testaa nollahypoteesiä $\gamma_0 = \gamma_1 = \gamma_2 = 0$, sarjassa ei murrosta. QLR- tai toisin sanoen sup-Wald -testi on suurin F-testiarvo, ero nollasta, välillä $\tau_0 \leq \tau \leq \tau_1$:

$$QLR(\text{sup} - \text{Wald}) = \max[F(\tau_0), F(\tau_1), \dots, F(\tau_1)],$$

Samoin kuin millä tahansa F-testillä, supreme-Wald testi voidaan suorittaa monimuuttujaversiona. Testisuuren (koostuu monista F-testeistä, koska mukana monta kerrointa), nolla hypoteesin vallitessa, merkitsevyyden kriittinen raja-arvo keskijakaumasta riippuu siitä, kuinka montaa F-testin raja-arvoa testataan (kuinka monta kerrointa testissä on mukana), ja sarjan T loppupisteistä τ_0 ja τ_1 testin matemaattisten ominaisuuksien vuoksi karsitusta osaotoksesta, T:n murto-osasta. (mitä enemmän kertoimia mukana testissä sitä enemmän joudutaan otosta koko sarjan T alku- ja loppupäistä karsimaan). Testillä voidaan havaita yhden sarjasta erottuvan irrallisen murroksen, monia irrallisia murroksia tai hitaammin kehittyvän murroksen regressioyhtälössä. Testi ilmoittaa sen aikamääreen milloin F-testisuure on korkein, eli murros on ilmeisin. Vittaen analyysissä testiin Wald-testinä.¹⁷⁴

¹⁷³ Stock & Watson 2015, 608-609.

¹⁷⁴ Stock & Watson 2015, 609-613.

9. Analyysi

Ensimmäinen tutkimushypoteesini on mediassa viimevuosina käydyssä keskustelun sekä aiemman mikro- ja makrotilastoaineistoon sekä empiiriseen tutkimukseen perustuvan tiedon pohjalta, että kulutusluottovolyymien kasvulla on kausaalinen vaikutus maksuvaikeuksien syntyyn. Ennako-odotukseni on, että tämä vaikutus realisoituisi myös aikasarja-analyysissä merkitsevänä positiivisena yhteytenä. Käyttämäni tutkimusmenetelmä on regressiivinen aikasarja-analyysi, jolla tarkastelen kulutusluottojen (uudet nostot ja kanta) kausaalista yhteyttä eri pituisilla viiveillä maksuvaikeustapauksiin. Analyysissäni käytän selitettävänä maksuvaikeusmuuttujina vireille tulneiden ulosottoasioiden, MYO-ulosottoasioiden ja maksuhäiriötilastojen kappalemäärää. Näistä on saatavilla suhteellisen verrannolliset ja luotettavat aikasarjat tutkimuskäyttöäni varten. Ulosoton aikasarjat ovat kuitenkin vakaampia ja yhtenäisempiä maksuhäiriötilaston sarjaan verrattuna johtuen muun muassa erinäisistä lainsäädännöllisistä ja tiedonkeruuseen liittyvistä tietoteknillisistä seikoista. Lisäksi, niin kuin menetelmäosiossa kerroin, ei maksuhäiriöitä selitettäessä kulutusluotoilla vahvan eksogeenisyyden oletus toteudu, koska maksuhäiriöt hillitsevät suoraan kulutusluottovolyymien kasvua seuraavaksi kolmeksi vuodeksi estäen maksuhäiriöisiltä uusien luottojen nostamisen. Näin ollen koen, että ulosottoaikasarjat ovat käytännöllisempiä aikasarja-analyysimenetelmääni ja näin ollen analyysissä saadut tulokset validimpia ja niistä tehdyt johtopäätökset luotettavampi.

Toinen tutkimustavoitteeni oli siis lähteä kokeilemaan ”kypsä luottoyhteiskunta”-termin oikeellisuutta aikasarja-analyysini puitteissa. Voisi olettaa, että 1980-luvun lopun luottoekspansioista olisi opittu ja 1990-luvun laman jälkipyykissä tehdyt toimenpiteet muun muassa luottolainsäädännössä ja ylivelkaantumisen hoidossa yhdessä sekä luotonantaja- että luotonottajaosapuolten toimintatapojen rationalisoitumisen kanssa, näkyisivät muutoksena tai rakenteellisena murroksena kulutusluottojen kausaalisessa yhteydessä maksuvaikeuksiin – tällöin aikasarjaotannan jälkipuoliskolla tulisi näkyä kulutusluottomuuttujien vaikutuksen heikentyminen. Vahvana soraäänänenä oletukselleni voidaan kuitenkin pitää empiirisiä tutkimustuloksia aiheesta (kts. luvut ulosottoasiat 7.1.1. ja maksuhäiriöt 7.1.2.) sekä median ja julkisten instanssien huolestunutta diskurssia pahasti kriisiytyneistä kulutusluottomarkkinoista ajureina kuluttajien maksuvaikeuksiin. Etsin murroksia ja muutoksia aikasarjasta sekä matemaattisin keinoin (Wald- ja Chow-testeillä) että taloushistoriallisen kontekstin kautta ajamalla koko otannasta lyhennettyjä regressioajoja hypoteettisesta muutosajankohdasta eteenpäin tutkiakseni, onko mahdollista merkitsevää kypsymistä tai toisaalta kriisiytymistä analyysin valossa tapahtunut.

Muuttujien muunnoksista, käytettävien viivevuosien määrittelystä ja herkkyysanalyysi

Yksi aikasarja-analyysissä käyttämäni hajautetutun viiveen regressiomallin kausaalisen tulkinna vaatimus oli siis stationaarisuus – viivemuuttujien väliset suhteet pysyvät aikasarjassa vakaana yli ajan. Hypoteesini on, että stokastisen trendin olemassa oloa aikasarjoissa voidaan pitää todennäköisenä, sillä taloudellista kehitystä kuvaavilla aikamuuttujilla on usein tapana olla korreloituneita viivemuuttujiensa kanssa. Esimerkiksi käytettävissä olevien tulojen voidaan arvella seuraavan suhteellisella varmuudella talouden nousu ja laskusuhdanteita. Myös kulutusluottomuuttujat reagoivat herkästi talouden kehitykseen niin kuin jo aikaisemmin esitinkin (kts. luku 4).

Trendin toteamiseksi käytän menetelmäosiossa esiteltyä ADF-testikaavaa. Testin antamaa ADF-testisuureta verrataan testin antamiin luottamustason rajoihin 10 %, 5 % ja 1 %. Jos ADF-testisuure 5 % rajaa pienempi, nollahypoteesi voidaan hylätä, eli regressio ei sisällä trendiä. Kaikkien aikasarja-analyysissä käyttämäni muuttujien Dickey-Fuller-testin tulokset paitsi kontrollimuuttu *kulutusluottojen keskimääräinen reaalikorko* viittaavat siihen, että aikasarja sisältää trendin.

On kuitenkin parasta että kaikki yhtälössä käyttämäni muuttujat on muunnettu ensimmäisen viiveen differenssi-muotoon, sillä näin ollen kaikkien pääasiallisten tutkittavien muuttujien sisältämien trendien epästationaarisuus on parhaalla tavalla hallittu eikä myöskään yhtälössä ole sekaisin molempia muutosta sekä tasoja kuvaavia muuttujia. Differenssit muunnetaan myös logaritmiseen muotoon suhteellisen muutoksen kuvaajaksi, niin kuin taloudellisille aikasarjadatoille on tapana tehdä menetelmä osiossa kertomieni mallin vakauttamiseen liittyvien syiden vuoksi. Kaikissa monimuuttujaregressiomalleissani siis toisin sanoen selitetään selittävien muuttujien suhteellista muutosta aikasarjassaan selitettävän muuttujan suhteelliseen muutokseen omassa aikasarjassaan kaikkien selittävien muuttujien suhteellisten muutosten vakioiden toisiaan.

Menetelmäosiossa kerrotun mukaisesti aikasarja-analyysissä käytettävien viivemuuttujien lukumäärää määriteltäessä käytetään F-testiä, historiallisen ja kontekstuaalisen tietämyksen lisäksi. Kulutusluotot ovat yleisesti ottaen lyhytaikaisia lainoja. Suomen Pankin mukaan vuonna 2013 keskimääräinen vakuudettomien kulutusluotto oli 5 vuotta ja vakuudellisten kulutusluottojen maturiteetti lähes 10 vuotta (tätä vaikea määritellä varsinkin nykyään jatkuvien luottojen, kuten joustoluottotilien suosion kasvettua).¹⁷⁵ Lähden siis määrittelemään regressiossa käytettävää viivevuotta kahta vuotta pidemmältä kuin tuo mainitsemani maksimi takaisinmaksuaika eli siis seitsemästä vuodesta. Karsiminen aloitetaan muuttujan X pisimmästä viiveestä ja aloitetaan karsimaan viiveitä pienempään päin käyttäen joko 5 % tai 10 % luottamusrajaa,

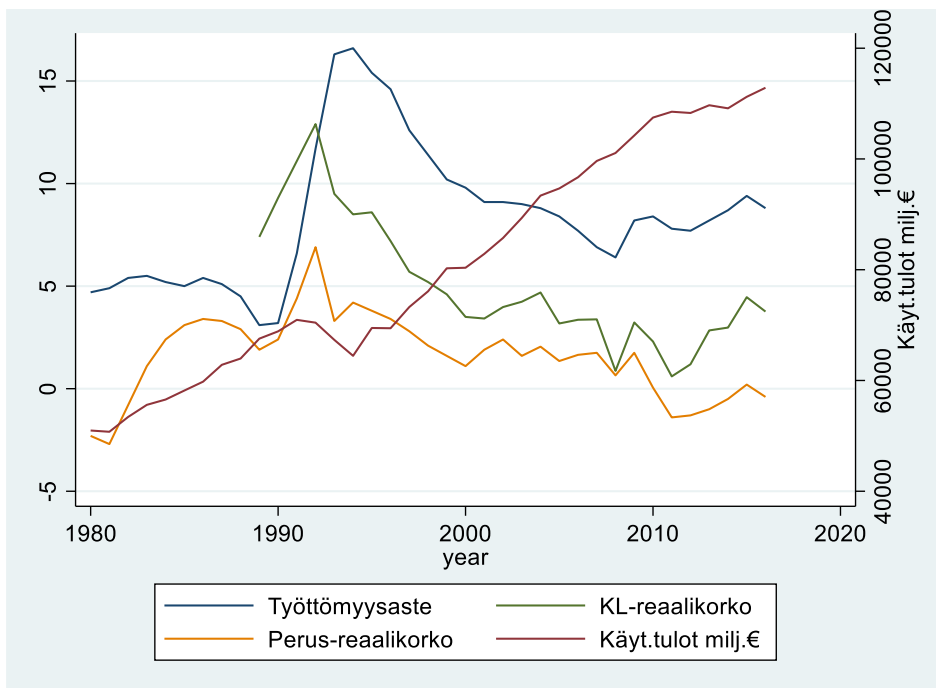
¹⁷⁵ Suomen Pankki 2013, 9.

harkintaa käyttäen regressioamallista riippuen sekä konteksti ja historiallinen tietämys taustalla vaikuttaen. Viittaan jatkossa analyysitekstissä 10 % luottamustasoon lievästi merkitsevästä, 5 % luottamustasoon merkitsevästä ja 1 % luottamustasoon vahvasti merkitsevästä.

Menetelmäosiossa selitetyn mukaan aikasarjassa on käytössä *Newey West* -keskivirheet ja näitä käytettäessä tulee valita kaavalla parametri m , joka kertoo kontrolloitavien autokorrelaatioiden määrän (montako viivettä otetaan huomioon) aikasarjassa. Kun T on ajanjaksojen määrä, käytetään siis laskukaavaa $m = T^{0,75}$ pyöristettynä kokonaisluvuksi. Regressiotaulukoissa parametri on ilmoitettu suluissa m -kirjaimen jälkeen, aikasarjassa tarkasteltavan vuosiotannon ja havaintomäärän yhteydessä. *Newey West* -keskivirheet on ilmoitettu suluissa regressiokertoimien yhteydessä.

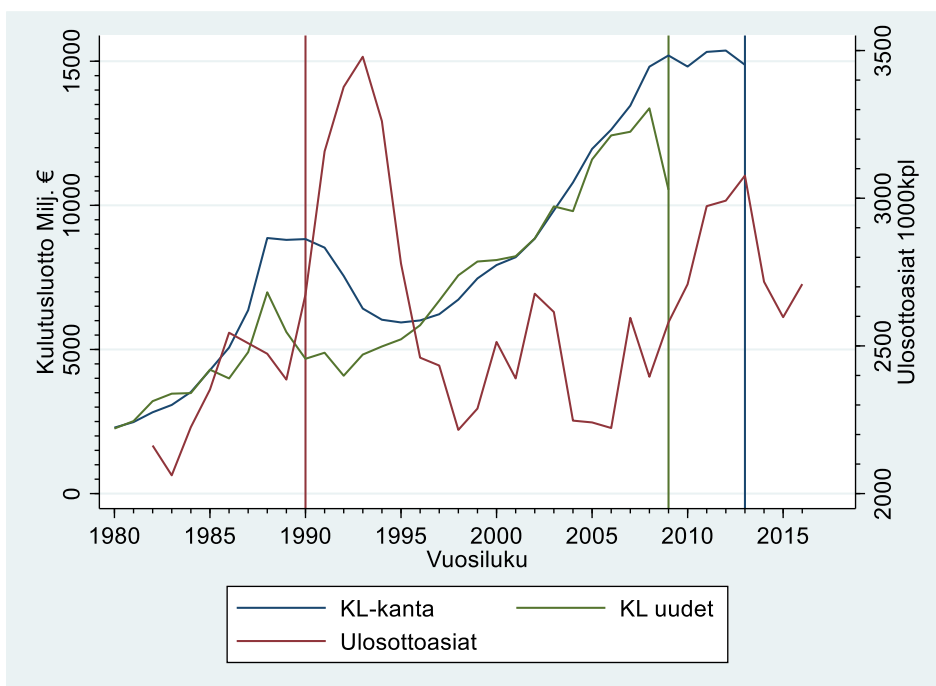
Raportoin empiirisen tutkimustyöni mielenkiintoisimmat tulokset seuraavissa alaluvuissa **aikasarja-analyysi - taulukossa 1** (selitettävä muuttuja kaikki ulosottoasiat), **aikasarja-analyysi - taulukossa 2** (selitettävä muuttuja MYO-ulosottoasiat) ja **aikasarja-analyysi - taulukossa 3** (selitettävä muuttuja uudet maksuhäiriöt). Viittaan edeltämainituissa taulukoissa esitettyjen tulosten herkkyyssanalyyseissä myös liitteissä oleviin regressiotaulukoihin (**liitetaulukot 9-12**) ja liitteissä oleviin kuviin regressioajoista, joissa samoja regressioita on ajettu eri muuttujayhdistelmillä, eri viivemuutujilla ja eri otantajaksoilta. Näiden liitteissä olevien taulukoiden ja regressioajojen on tarkoitus toimia tukena analyysiosiossa esittelemille tuloksille ja väittämilleni sekä koetella tulosten vakautta. Analyysitekstissä on aina lihavoituna se taulukon nimi mihin kulloisenkin malliin analyysissä viitataan. Tämä on tehty, jotta lukijalle olisi helpompi pysyä kärryillä aina mihin regressiomallien taulukkoon viitataan.

Kuvio 9. Analyysissä käytetyt kontrollimuuttujat.

Lähde: liitetaulukko 4, käytettävissä olevat tulot (Tilastokeskus – kotitalouksien tunnuslukuja); liitetaulukko 5, työttömyysaste (Tilastokeskus – työvoimatutkimus) ja kulutusluottoreaalikorko = kulutusluottokorko (Suomen Pankin tilastot kulutusluottokanta) – KHI (Tilastokeskus - Kuluttajahintaindeksi)

Kuvio 10. Aikasarja-analyysi - taulukko 1:ssä käytettyjä muuttujia (uudet kulutusluotot, kulutusluottokanta ja kaikki vireille tulleet ulosottoasiat) 1980-2016.

Lähde: Liitetaulukko 4, uudet kulutusluotot ja kulutusluottokanta – Tilastokeskuksen luottokantatietoja; liitetaulukko 2, ulosottoasiat – Valtakunnanvoudinviraston ulosottotilastot.

Kulutusluottojen vaikutus kaikkiin vireille tullessiin ulosottoasioihin

Kuvio 10:ssä on vihreällä viivadiagrammilla kuvattu vuoden aikana nostettujen kulutusluottojen ja sinisellä viivadiagrammilla kulutusluottokannan kehitystä vasemmalla mitta-asteikolla y-akselilla absoluuttisena euromäärinä miljoonissa. Oikealla puolella on y-akselilla esitetty ulosottoasioiden absoluuttinen määrä 1000 kpl, jonka viivadiagrammi on punainen. X-akselilla on jatkuvana aikamääränä vuodet 1980-2018.

Aikasarja-analyysi - taulukko 1:ssä mukana olevan otannan alku on merkitty punaisella pystyviivalla alkavaksi vuodesta 1990 ja vihreällä pystyviivalla on aikasarja-analyysi - taulukko 1:n malli 1:n (uudet kulutusluotot) otanta rajattu päättymään vuoteen 2009 sekä sinisellä pystyviivalla malli 2:n (kulutusluottokanta) otanta päättymään vuoteen 2013.

Aikasarja-analyysi - taulukko 1

Selitettävä muuttuja kaikki vireille tullee ulosottoasiat	Malli 1. obs = 20 (1990-2009), m(3) FDIn- uudet kulutusluotot	Malli 2. obs =24 (1990-2013), m(3) FDIn- kulutusluottokanta
--,	0.359** (0.122)	-0.242 (0.308)
L1.	-0.194 (0.125)	-0.017 (0.501)
L2.	0.346** (0.121)	0.100 (0.161)
L3.	0.164* (0.077)	0.402*** (0.132)
L4.	0.579*** (0.156)	
FDIn-käyt.tul.	-2.419*** (0.512)	-0.218 (0.414)
FDIn-työt.%	0.006 (0.005)	0.005 (0.007)
FDIn- kul.luot.real.korko	0.094*** (0.017)	0.014 (0.032)
Vakiotermi	0.052 (0.046)	0.042 (0.062)
Adj. R2	0.528	0.313
F	53.97***	31.66***

Merkitsevyyden luottamustaso 10% = *, 5% = **, 1% = ***. Suluissa on ilmoitettu Newey west-keskivirheet.

Yllä **aikasarja-analyysi - taulukko 1:**ssä on esitetty mallissa 1 uusien kulutusluottojen ja mallissa 2 kulutusluottojen euromäärän yhteyttä kaikkiin vireille tulneiden ulosottoasioihin. Molemmat mallit on kontrolloitu käytettävissä olevien tuloilla, työttömyysasteella ja kulutusluottojen reaalikorkomuuttujilla.

Uusien kulutusluottojen vaikutus kaikkiin ulosottoasioihin

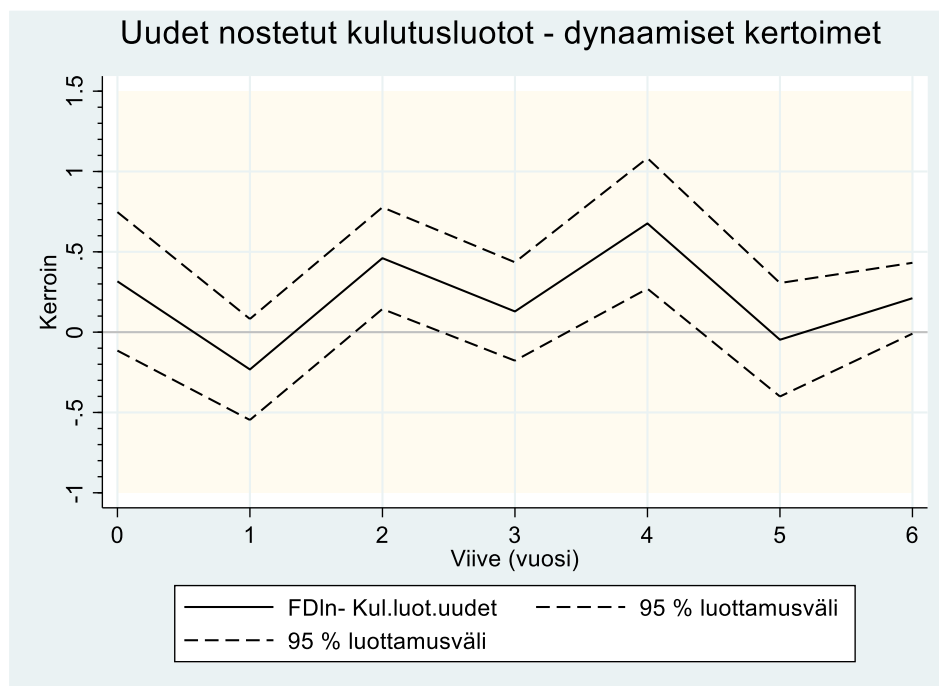
Aikasarja-analyysi -taulukko 1:n mallissa 1 kaukaisin viive L4 osoittaa vahvasti merkitsevä positiivisen luottamustason ja on kertoimeltaan suurin viivevuosi. Tämän lisäksi muista uusien kulutusluottojen viivemuuttujista L3 on positiivisesti lievästi merkitsevä, L2 positiivisesti merkitsevä ja viiveetön vuosi myös positiivisesti merkitsevä. Kontrollimuuttujista käytettävissä olevat tulot antaa vahvasti merkitsevän ja korkomuuttuja vahvasti merkitsevän positiivisen tuloksen.

Aikasarja-analyysi -taulukko 1 mallin 1 herkkyyksianalyysi on esitetty **liitetaulukko 9**:ssa. Kun herkkyyksianalyysin mallissa 2 lisätään yhtälöön kontrollimuuttujiksi käytettävissä olevat tulot ja työttömyysaste, uusien kulutusluottojen viivemuuttujien merkitsevyydet pysyvät suhteellisen samankaltaisina. Kontrollimuuttujista käytettävissä olevat tulot saa merkitsevän negatiivisen tuloksen mallissa 2 ja vahvasti merkitsevän mallissa 3 (sama ajo kuin **Aikasarja-analyysi -taulukko 1** malli 1) niin kuin odottaa saattaakkin kansantaloustieteellisen ymmärryksen valossa. Regression selitysaste kasvaa kontrolleja lisättäessä. Voidaan katsoa, että korkomuuttujan lisäämisellä on huomion arvoista vaikutusta uusien kulutusluottojen viivemuuttujien suuntaan sekä merkitsevyytasoihin. Lisäksi mallissa 3 selitysaste kasvaa malli 2:n nähden. Korkomuuttuja vakauttaa mallia. Mallissa 4 on ajettu regressio pelkillä kontrollimuuttujilla. Tämän on tarkoitus havainnollistaa kansantaloudellisten indikaattoreiden vaikutusta ulosottotapauksiin ilman uusien kulutusluottojen muuttujia. Huomioitavaa tässä on, että ilman uusia kulutusluottoja käytettävissä olevat tulot menettää merkitsevän vaikutuksen kokonaan. Mallissa 3 se oli vahvasti merkitsevä negatiivinen kerroin. Onkin siis ilmeistä, että uudet kulutusluotot ja käytettävissä olevat tulot ovat toisistaan riipumattomia muuttujia, jotka samassa yhtälössä korostavat toistensa suhdetta selitettävään muuttujaan, ulosottoasioihin. Tämän hypoteesin todistaa oikeaksi se, että kun herkkyyksianalyysin mallin 3 regressioyhtälöstä poistetaan käytettävissä olevat tulot, menettävät kaikki uusien kulutusluottojen viivemuuttujat merkitsevyytensä kaikilla tasoilla. Toisaalta työttömyysasteen merkitsevyytaso kohoaa vahvasti positiiviseksi mallissa 4, kun muista kontrollimuuttujista vain korkomuuttuja antaa lievästi positiivisen merkitsevyyden. Voidaan todeta, että muutoin vahvasti positiivisesti merkitsevä tekijä työttömyysaste menettää mallissa 3 merkitsevyytensä uusien kulutusluottojen ja muiden kontrollien yhteisvaikutukselle. Kuitenkin tarkasteltaessa kuvioita 8 ja 9 voidaan huomata että ulosottoasioiden ja työttömyysasteen viivadiagrammit kulkevat saman suuntaisesti varsinkin taantumien osalta. Myös herkkyyksianalyysin (**liitetaulukko 9 malli 4**) perusteella työttömyysasteen kausaalinen vaikutus ulosottoihin on ilmeisen vahva. Vielä lopuksi todettakoon herkkyyksianalyysin mallista 3, että uusien kulutusluottojen viivevuoden L4 merkitys on suuri lyhyempien viivevuosien merkitsevyydelle. Kun poistetaan L4 viivevuosi, menettävät aikaisemmat viivevuodet kokonaan merkitsevyytensä. Toisin sanoen otantajaksona tietyn ajankohtaisvuoden aikana nostetuilla kulutusluotoilla voidaan olettaa olevan kertoimeltaan suhteellisen korkea ja vahvasti merkitsevä kausaalinen vaikutus ulosottotapauksiin neljän

vuoden päästä (dynaaminen vakikutus) ja sen lisäksi kerryttävä vaikutus neljä vuotta eteenpäin (kumulatiivinen vaikutus). Uusien kulutusluottojen dynaamista ja kumuloituvaa vaikutusta ulosottoasioihin kuvaan lisää kuvion 10 ja 11 avulla.

Alle olen piirtänyt kuvion 10 kulutusluottojen dynaamiset ja kuvion 11 kumulatiiviset kertoimet suhteessa ulosottoasioihin. Piirroksiin päätin valita pidemmät viivevuodet kuin **aikasarja-analyysin taulukossa 1** – mallissa 1 havainnollistamaan pidempiaikaista kertomien dynaamista vaikutusta. Kaukaisin viivevuosi L6 on kuitenkin vielä merkitsevä 10 %:n luottamustasolla. Kertoimet on vakioitu samoilla kontrollimuuttujilla kuin **aikasarja-analyysin taulukossa 1:ssä**.

Kuvio 11. Uusien kulutusluottojen dynaamiset kertoimet suhteessa ulosottoasioihin.

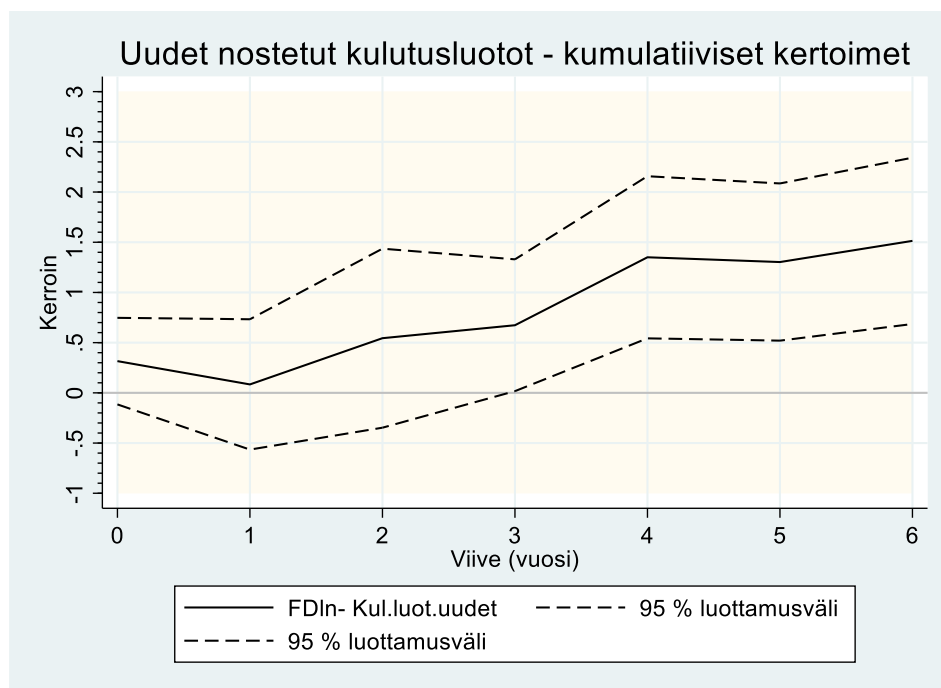

Lähde: Liitetaulukko 13. dynaamiset kertoimet.

Kuviossa 11 voidaan havaita kuinka dynaamiset kertoimet tekevät ylöspäin trendaavaa sahalaitaliikettä, kunnes viidennen viiveen kerroin painuu piirun verran negatiiviseksi. Viiveet L2 ja L4 ovat vahvasti merkitseviä ja L6:kin lievästi merkitseviä positiivisia kertoimia.¹⁷⁶

¹⁷⁶ kts. Liitetaulukko 13. dynaamiset kertoimet.

Kuvio 12. Uusien kulutusluottojen kumulatiiviset kertoimet suhteessa ulosottoasioihin.

Lähde: Liitetaulukko 13. kumulatiiviset kertoimet.

Kuviossa 12 voidaan havaita kuinka uusien kulutusluottojen kertoimien kumulatiivinen kertymä on L1-viiveestä lähtien ylöspäin trendaava. Viimeinen viivevuosikin on vielä vahvasti merkitsevä.¹⁷⁷

Kaikkien ulosottotapausten ja uusien nostettujen kulutusluottojen aikasarjassa ei ole löydettävissä muutoksia koko otannan regressioajosta kohti nykyaikaan ajetuilla lyhennetyillä ajoilla.¹⁷⁸ Myöskään monin eri versioin suoritettut Wald-testit aikasarjasta tai Chow-testit interaktioiduista regressioajoista eivät anna merkitseviä vakaita viitteitä rakenteellisista murroksista aikasarjassa.

Kulutusluottokannan vaikutus kaikkiin ulosottoasioihin

Aikasarja-analyysi - taulukko 1:n mallissa 2 vain kulutusluottokannan kolmas viivevuosi osoittaa merkitsevän yhteyden ulosottoasioihin. Tulos on vahvasti merkitsevä positiivinen kerroin. Kontrollimuuttujat eivät tällöin osoita merkitseviä kertoimia.

Herkkyysanalyysissä **liitetaulukko 10:ssa** mallissa 1 kulutusluottokannan seitsemäs viivevuosi antaa merkitsevän negatiivisen tuloksen. Viivemäärä on suuri, mutta todettakoon että vähentämällä viiveiden määrää yhdellä, L6 on myös negatiivisesti merkitsevä ja muidenkaan viiveiden merkitsevyytensä eikä kertoimien suunta dramaattisesti vaihdu, joten pidän kiinni viiveiden määrittelysäännöstä 5 %:n

¹⁷⁷ kts. Liitetaulukko 15. kumulatiiviset kertoimet.

¹⁷⁸ kts. liite: Regressioajoja liittyen analyysiin; ulosottoasiat ja uudet kulutusluotot; ajot 1994-2009, 1997-2009 ja 1999-2009.

luottamustasolla. Näin ollen mallin 1 regressioajossa myös viivellä L4 on positiivisesti merkitsevä kerroin ja L3:lla vahvasti merkitsevä. Kun herkkyyksanalyysin mallissa 2 lisätään kontrollimuuttujat käytettävissä olevat tulot ja työttömyysaste, on vaikea määritellä oikeaa viiveiden määrää, sillä etenemällä viiveiden määrittelysäännön mukaisesti löydetään 5% tasolla merkitsevä viive havaitaan L1 vuodelta. Tämän vuoksi esitän mallin 2 samalla viivemäärää kuin mallissa 1 kokonaiskuvan hahmottumisen kannalta. Näin ollen viive vain L3 antaa lievästi positiivisen merkitsevän tuloksen. Kontrollimuuttujista työttömyysaste näyttää tällöin merkitsevää positiivista tulosta. Herkkyyksanalyysin mallissa 4 ajetaan regressio pelkillä kontrollimuuttujilla samoilla otantavuosilla kuin **aikasarja-analyysi - taulukko 1:n** mallissa 2 (1990-2013). Ainoa kontrollimuuttuja, joka saa merkitsevän tuloksen, on työttömyysaste vahvasti positiivisella tasolla. Työttömyysasteella voidaan taas mallin 1 tapaan todeta olevan odotetun ratkaiseva rooli selitettäessä vireille tulleiden ulosottoasoiden määrää.

Lopuksi vielä huomioitavaa **liitetaulukosta 10** on malli 3:ssa (sama ajo kuin **aikasarja-analyysi - taulukko 1:n** mallissa 2) lisättävän korkomuuttujan vahvistava vaikutus kulutusluottokannan L3 viiveeseen, jota ei ole havaittavissa mallissa 2 ilman korkomuuttujaa, silloin kun käytettäisiin viiveiden määrittelysääntöä tarkasti. Väitän siis, että korkomuuttujalla on kulutusluottokantamuuttujaa vahvistava vaikutus; kulutusluottokanta kuvaa vuoden lopussa olevaa kantaa mihin korko kohdistuukin. Korkohan nimenomaan tekee kulutusluotosta kuluttajan taloutta rasittavan ja näin ollen se saattaa aiheuttaa maksuvaikeuksia. Korkomuuttuja ei kuitenkaan itsessään saa merkitsevää tulosta, vaikka sillä onkin huomattava vaikutus kulutusluottokannan merkitsevyyten.

Herkkyyksanalyysin mallissa 3, menettävät kaikki kontrollimuuttujat merkitsevyytensä. Seikka, että konrollit menettävät vaikutuksensa kulutusluottokantamuuttujien kanssa, on yksi ero uusien kulutusluottojen (malli 1) ja kulutusluottokannan (malli 2) välillä **aikasarja-analyysi - taulukko 1:ssä**. Toisaalta kontrollimuuttujien pääasiallinen tehtävä on analyysissä kontrolloida ulosottoasioita selittäviä kulutusluottomuuttujien eri viivemuuttujia. Toinen huomioitava ero uusilla kulutusluottojen ja kulutusluottokannan vaikutuksen välillä voidaan havaita, jos **liitetaulukko 10** (kulutusluottokanta) mallin 3 ajoa muokataan siten, että poistetaan käytettävissä olevat tulot -muuttuja, ei mitään dramaattista tapahdu. Toisin kuin **liitetaulukko 9:n** (uudet kulutusluotot) mallissa 3, jossa käytettävissä olevien tulojen poistaminen yhtälöstä saa kaikki uusien kulutusluottojen viivemuuttujat menettämään merkitsevyytensä. Toisin kuin kulutusluottokannalla uusilla kulutusluotoilla ja käytettävissäolevien tulojen kanssa tosiaan voimaannuttava vaikutus. Kolmas ero **aikasarja-analyysi - taulukko 1** mallin 1 ja 2 välillä on se, että kulutusluottokannalla on vain yksi positiivinen merkitsevä dynaaminen viivemuuttuja, vahvasti merkitsevä L3. Kulutusluottokannan kohdalla ei voida havaita olevan mainittavaa merkitsevää kumulatiivista kertoimien positiivista kumulatiivista kertymää suhteessa ulosottoasioihin, toisin kuin uusien kulutusluottojen viivemuuttujien tapauksessa (kts. kuva 11).

Kaikkien vireille tulleiden ulosottotapausten ja kulutusluottokannan aikasarjassa ei ole löydettävissä rakenteellisia muutoksia koko mittausotannon regressioajosta kohti nykyaikaan lyhennetyillä ajoilla. Sama positiivisesti merkitsevä viivevuosi L3 pysyy.¹⁷⁹ Tästä voi vetää johtopäätöksen, että kulutusluottokannan positiivinen muutos aiheuttaa kolmen vuoden päästä positiivisen piikin ulosottoasioiden määrässä. Kulutusluottokannan vaikutus ei niinkään kumuloidu kerryttäen jatkuvasti ulosottoasioita, niin kuin uusien kulutusluottojen tapauksessa. Vaikutus on jokseenkin sama läpi mittausajanjakson 1990-2013. Myöskään monin eri versioin suoritettut Wald-testit tai Chow-testit interaktioituista regressioajoista eivät anna merkitseviä vakaita viitteitä rakenteellisista murroksista aikasarjassa.

Kulutusluottojen vaikutus MYO-ulosottoasioihin

Tarkasteltaessa **aikasarja-analyysi - taulukko 2:n** herkkyyssanalyysiä **liitetaulukko 11** (selitettävä muuttuja MYO-ulosottoasiat) mallia 1, jossa regressioajo ajettu ilman kontrollimuuttujia, uusilla kulutusluotoilla löydetään viivevuosilla L4 ja L3 vahvasti positiivinen vaikutus MYO-ulosottoasioihin. Mallissa 2, kun lisätään yhtälöön kontrollit käytettävissä olevat tulot ja työttömyysaste, on viive L4:ssä havaittavissa lievästi positiivinen tulos – muut merkitsevät kertoimet ovat negatiivisia. Lisään yhtälöön mallissa 3 korkomuuttujan kontrolliksi. Tässä mallissa ei voida soveltaa lainkaan viiveiden määrittelysääntöä uusiin kulutusluottojen osalta, sillä mitkään viiveet eivät anna merkitseviä tuloksia. Esitän kuitenkin regressioajon samoilla viiveillä kuin taulukon edellisissä malleissa. Kun tarkastellaan regressioajoa mallissa 4, jossa mukana vain kontrollimuuttujat vuosilta 1990 - 2009, voidaan havaita, että käytettävissä olevilla tuloilla on merkitsevä positiivinen vaikutus MYO-ulosottotapauksiin. Tässä on huomioitava ero kaikkien vireille tulleiden ulosottoasioiden kanssa. Pelkillä kontrolleilla ajettaessa käytettävissä olevat tulot saa negatiivisen joskaan ei millään tasolla merkitsevän kertoimen (kts. liitetaulukko 11 malli 4). Voidaankin siis olettaa että, koska käytettävissä tuloilla on itsessään positiivinen vaikutus MYO-ulosottotapausten syntyyn, se kumooa yhdessä vahvasti merkitsevän työttömyysasteen kanssa uusien kulutusluottojen vaikutuksen mallissa 3. Hypoteesin puolesta todistaa **liitetaulukko 11:sta** malli 5, missä regressio on ajettu ilman käytettävissä olevia tuloja, jolloin viivemuuttujalla L4 positiivisesti merkitsevä kerroin. Se miksi kotitalouksien käytettävissä olevilla tuloilla on muihin yksityisoikeudellisiin asioihin positiivinen vaikutus, kun taas sillä on kaikkiin ulosottotapauksiin negatiivinen vaikutus, on mielenkiintoinen ja selvityksen arvoinen kysymys. MYO-ulosottoasioiden kertyminen ovat luultavasti vahvasti kulutusvetoisia samoin kuin kulutusluottojen käyttökin, joten käytettävissä olevien tulojen lisääntyessä kaikki kolme muuttujaa (MYO-ulosottoasiat, uudet kulutusluoto ja käytettävissä olevat tulot) liikkuvat saman suuntaisesti aikasarjassa. Niin kuin aikaisemmin (kts. luvussa 7.1.1.) kulutusluottojen ja ulosottoasioiden yhteydessä valtakunnan vouti Juhani Toukolan puheisiin viittasinkin, taludellisilla nousukausilla (varsinkin 2000-luvulla) ja

¹⁷⁹ kts. liite: Regressioajoja liittyen analyysiin; ulosottoasiat ja kulutusluottokanta; ajot 1995-2013, 2000-2013.

kultusluottoinstrumenttien muutoksella riskipitoisemmiksi (luottokortit 1990-luvulla [kts. luvussa 4.1. ja 2000-luvulla pikalainat [kts. luku 4.2.] jne) saattaa olla yhteys MYO-ulosottoasioiden absoluuttisen määrän ja osuuden kasvuun (kts.kuva 7).

Vaikka poistettaisiinkin käytettävissä olevat tulot mallin 3 yhtälöstä pois, ei uusilla kulutusluotoilla ja MYO-ulosottoasioilla ole kuitenkaan havaittavissa koko ajanjaksolla läheskään yhtä selkeää dynaamista tai varsinkaan kertyvää kumuloituvaa vaikutusta kuin uusilla kulutusluotoilla ja kaikilla ulosottoasioilla.

Voidaan todeta, että vuosien 1990-2009 regressioajoa tarkasteltaessa uusilla kulutusluotoilla on kyllä havaittavissa jotain yhteyttä MYO-ulosottoasioihin, mutta käytettävissä olevat tulot selittävät niin paljon nousukauden ja työttömyysaste taas lamakauden MYO-ulosottoasioiden kertymistä, että yhtälössä jossa on kaikki kontrollit mukana, uusien kulutusluottojen vaikutus häviää. Toisin on kuitenkin, kun tarkastellaan tarkemmin aikasarjaan sisältyvää rakenteellista murrosta **aikasarja-analyysi – taulukko 2:ssa**.

Aikasarja-analyysi - taulukko 2.

FDIn- MYO ulosottotapaukset	Malli 1. obs = 20, m(3) (1990- 2009)	Malli 2. obs = 20, m(3) perusvaikutus	Malli 2. interaktioiden vaikutus, Dummy = 1 (1996-2009)	Malli 3. obs = 11, m(2) (1990- 2000)	Malli 4. obs = 14, m(2) (1996- 2009)
FDIn- uudet kulutusluotot --,	-0.064 (0.152)	0.407** (0.154)	0.115 (0.108)	-0.126 (0.320)	0.523** (0.158)
L1.	-0.263 (0.144)	0.103 (0.161)	-0.623*** (0.122)	-0.033 (0.233)	-.519*** (0.126)
L2.	-0.236 (0.150)	-0.195** (0.070)	1.161*** (0.148)	-0.264 (0.198)	0.965*** (0.148)
L3.	0.013 (0.087)	-0.135*** (0.014)	1.384*** (0.247)	-0.017 (0.071)	1.249*** (0.217)
FDIn-käyt.tul.	1.241** (0.464)	1.454*** (0.082)	0.907* (0.451)	1.552 (1.128)	2.362*** (0.394)
FDIn-työt.%	0.020*** (0.004)	0.034*** (0.005)	koll.	0.030** (0.008)	0.034*** (0.004)
FDIn- kul.luot.real.korko	-0.003 (0.031)	0.146*** (0.028)	koll.	-0.140 (0.333)	0.146*** (0.025)
Dummy 96		-0.218*** (0.049)			
_cons	0.197*** (0.030)	0.309*** (0.048)		0.272** (0.066)	0.090** (0.034)
Adj. R2	0.679	0.943		0.713	0.886
F	66.29***	5470.97***		99.28***	69.27***
Chow (F) - testi			58.53***		

Merkitsevyyden luottamustaso 10% = *, 5% = **, 1% = ***. Suluissa on ilmoitettu Newey west-keskivirheet.

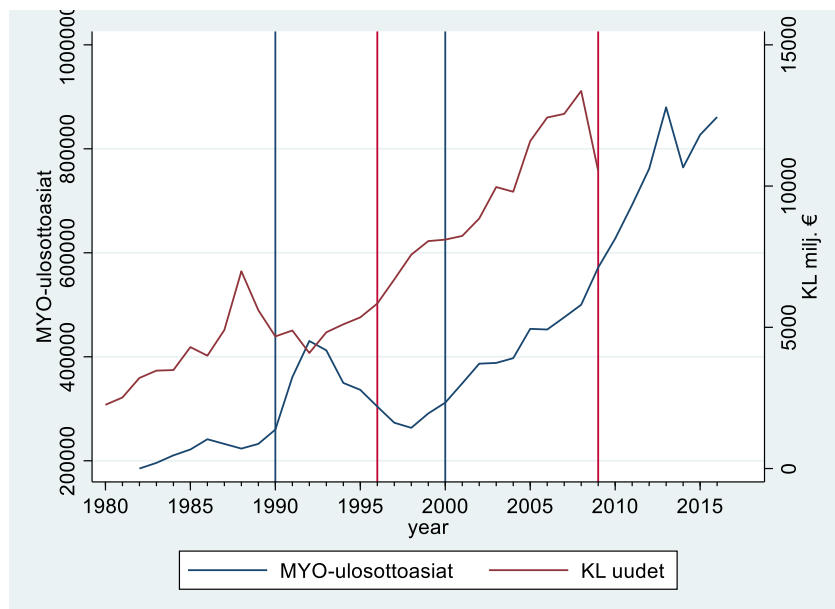
Etsittäessä rakenteellista murrosta aikasarjasta Wald-testillä (testi karsii vuodet 1990-2004) ilman kontrollimuuttujia määritellyllä kolmella uusien kulutusluottojen viivemuuttujalla, saa murros merkitsevän tuloksen vuodelle 1994.¹⁸⁰ Kokeilemalla ajaa, kun kaikki kontrollimuuttujat myös mukana, useita regressioajoja interaktiotermeillä 1990-luvun puolen välin tiimoilta, päädyn esittelemään **aikasarja-analyysi - taulukko 2** mallissa 2 yhtälön interaktiotermeillä 1996-2009, sillä Chow-testisuure on suurin vuoden 1996 murrokselle. Harmaaksi maalatuista kahdesta malli 2:n pystykolumnista vasemmaisessa esitellään muuttujien perusvaikutus koko ajanjaksolla ja oikealla on esitelty interaktiotermin muuttujien (1996-2009) suhde perusvaikutukseen. Varsinkin interaktiotermeillä varustetut L2 ja L3 viiveet saavat vahvasti merkitsevät arvot suhteessa negatiivisesti merkitsevään L2 ja vahvasti negatiivisesti merkitsevään L3 perusvaikutuksen viivemuuttujiin. Kontrolleista käytävissä olevien tulojen interaktiomuuttuja on vielä lievästi positiivinen suhteessa vahvasti positiivisesti merkitsevään perusvaikutukseen. Työttömyysasteen ja korkomuuttujan interaktiotermit ovat kolineaarisia perusvaikutuksiensa kanssa. Chow-testillä saadaan vahvasti merkitsevä tulos kun mitataan kaikkien interaktiotermin yhteistä vaikutusta kaikkiin perusvaikutusmuuttujiin. Esittelemäni havainnot vihjaavat aikasarjassa olevan rakenteellisen murroksen. Ikään kuin uusilla kulutusluotoilla löytyisi yhteys MYO-ulosottoasioihin vasta 1990-luvun puolen välin tiimoilta, kuten aikaisemmin jo päättelinkin julkisten instanssien puhevuorojen ja aikaisemman tutkimuksen perusteella.

Aikasarja-analyysi - taulukko 2:n mallissa 3 (1990-2000) ja mallissa 4 (1996-2009) on ajettu lyhennetyt aikasarjat samoilla muuttujilla kuin mallissa 1 (koko otanta), jossa ei uusilla kulutusluotoilla jo kertomani mukaan löydetty merkitsevää vaikutusta MYO-ulosottoasioihin kohtuullisella vaivalla. Malleja 3 ja 4 vertaillaessa voidaan havaita kuinka vasta 1996 jälkeen ajankohtaisvuosi ja viivemuuttujat saavat merkitsevät kertoimet – tosin viive L1 vahvasti merkitsevän negatiivisen sellaisen. Tulokset ovat linjassa mallin 2 interaktiotermin vaikutuksen kanssa. **Aikasarja-analyysi - taulukko 2:n** havainnot kontrollimuuttuja käytävissä olevista tuloista antavat myös viitteitä jo mainitsemastani hypoteesista koskien MYO-ulosottoasioiden kulutusvetoisuutta (käytävissä olevien tulojen ja kulutusmenojen aikasarjat ovat vahvasti kolineaarisia). Käytävissä olevien tulojen lievästi merkitsevä interaktiotermin mallissa 2 vuodesta 1996 eteenpäin ja mallin 4 (otanta 1996-2009) vahvasti merkitsevät positiivinen kerroin sijoittuvat ajankohdaltaan pääosin taloudelliselle nousukaudelle, jolloin kulutus ja kulutusluottojen käyttö ovat olleet vilkasta.

¹⁸⁰ Supreme Wald-testi, Trim(25), vuodet 1992-2003, arvioitu murrosajankohta 1994, Statistic 55.5133, p-value 0.0000

Kuviossa 13 on punaisella viivadiagrammilla kuvattu vuoden aikana nostettujen kulutusluottojen kehitystä oikealla mitta-asteikolla y-akselilla absoluuttista arvoa euromäärissä miljoonissa. Oikealla puolella on esitetty y-akselilla MYO-ulosottoasioiden absoluuttinen määrä 1000 kpl, jonka kuvaava viivadiagrammi on punainen. X-akselilla on jatkuvana aikamääränä vuodet 1980-2018. Aikasarja-analyyseissä mukana olevan mittausjakso 1990-2000 alku on merkitty sinisillä pystyviivoilla ja 1996-2009 sinisillä pystyviivoilla – tämä mittausjakson rajaus kuvastaa **Aikasarja-analyysi - taulukko 2:n** mallissa 4 otantaa Chow-testillä interaktiotermien havaitun merkitsevän murroksen jälkeistä aikaa, jolloin tulosteni mukaan uusilla kulutusluotoilla ja MYO-ulosottoasioilla on havaittavissa kausaalinen yhteys.

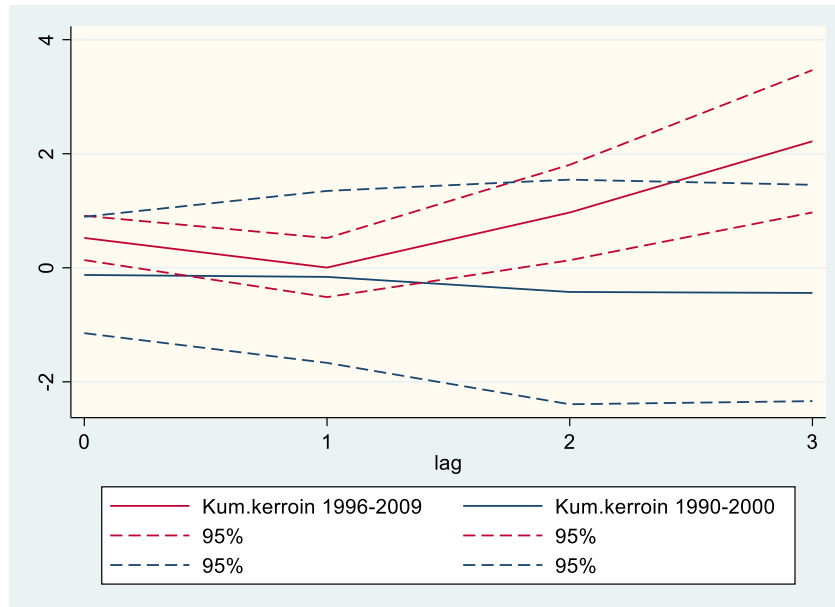
Kuvio 13. aikasarja-analyysi - taulukko 2:ssa käytettyjä muuttujia (uudet kulutusluotot, kulutusluottokanta ja MYO-ulosottoasiat)

Lähde: Liitetaulukko 4, uudet kulutusluotot – Tilastokeskuksen luottokantatietoja; liitetaulukko 2, MYO-ulosottoasiat – Valtakunnanvoudinviraston ulostottotilastoja.

Kuviossa 13 voi myös havaita kuinka varsinkin 1990-luvun puolesta välistä MYO-ulosottoasioiden viivadiagrammi seuraa pienellä viiveellä huomattavan samansuuntaisesti uusien kulutusluottojen viivadiagrammia tultaessa kohti 2000-luvun loppua. Myös kulutusluottokerroin antaa vahvasti merkitseviä kertoimia samoista malleista. Vaikuttaa myös siltä, että koron rasittavuudella on huomattava vaikutus MYO-ulosottotapauksiin 1990-luvun puolenvälin jälkeen. Vaikka mallien 3 ja 4 regressiot menevät vuosilta 1996-2000 päällekkäin on mallin 2 selitysasteen ja vakauden kannalta parempi, että regressiomalliin saadaan enemmän havaintoja määrällisesti. Tulokset ovat myös linjassa taulukon muiden mallien havaintojen kanssa. **Kuviossa 14** on piirretty sinisellä viivalla mallista 3 sovelletut kumulatiiviset kertoimet ja sinisellä katkoviivalla kertoimen luottamusväli sekä punaisella viivalla mallista 4 sovelletut kumulatiiviset kertoimet ja punaisella katkoviivalla sen luottamusväli.

Kuvio 14. Uusien kulutusluottojen kumulatiiviset kertoimet vuosien 1990-2000 & 1996-2009 regressioajoilla suhteessa MYO-ulosottoasioihin

Lähde: liitetaulukko 16. kumulatiiviset kertoimet 1990-2000 ja 1996-2009.

Kuvion 14 uusien kulutusluottojen kumulatiiviset kertoimet mittausjaksolta 1996-2009 suhteessa MYO-ulosottoasioihin pysyvät positiivisen puolella aina kolmanteen viivevuoteen asti trendiltään nousten. Ajankohtaisuuden ollessa merkisevyyden rajoissa, viivevuoden L2 ollessa myös merkitsevä ja L3:n ollessa vahvasti merkitsevä. Mittausjakson 1990-2000 kumulatiiviset kertoimet eivät missään vaiheessa nouse positiivisen puolelle eivätkä osoita merkitseviä tuloksia millään viivemuuttujalla. Kuitenkin kertoimet antavat reflektiota koko mittausjakson 1990-2009 alkupuolelta mittausjakson myöhemmän osan positiiviselle ja merkitsevälle kerrointen kumulatiiviselle kehitykselle.¹⁸¹

Kulutusluottokannalla ei ole löydettävissä merkitsevää yhteyttä maksuhäiriöihin millään viiveellä. Myöskään monin eri versioin suoritettut Wald-testit tai Chow-testit interaktioiduista regressioajoista eivät anna merkitseviä vakaita viitteitä rakenteellisista murroksista eikä lyhennetyt regressioajot myöhäisemmiltä mittausvuosilta osoita muutoksia aikasarjassa.

¹⁸¹ Liitetaulukko 16.

Uusien kulutusluottojen vaikutus uusiin maksuhäiriötapauksiin

Aikasarja-analyysi - taulukko 3:n mallissa 1 koko mittausjakson aikasarjan tarkastelussa ei löydy merkitsevää yhteyttä ja kaukaisimman viiveen määrittely ei myöskään onnistu minkään luottamus tason rajan mukaisesti.

Aikasarja-analyysi - taulukko 3

Selitettävä muuttuja uudet maksuhäiriöt	Malli 1. obs = 20 (1990- 2009) m(3)	Malli 2. obs = 20 m(3) perusvaikutus	Malli 2. interkatiotermien vaikutus, Dummy = 1 (vuosi 2000 ->)	Malli 3. obs = 16 (1994- 2009) m(2)	Malli 4. obs = 12 (1998- 2009) m(2)	Malli 5. obs = 10 (2000- 2009) m(2)
FDln- uudet kulutusluotot --,	0.614 (0.572)	0.669 (0.485)	1.328* (0.593)	0.896 (0.801)	1.690** (0.631)	1.998*** (0.330)
L1.	-0.441 (0.275)	-0.775* (0.353)	0.019 (0.582)	-0.869 (0.820)	-0.367 (0.835)	-0.756 (0.505)
L2.	-0.379 (0.398)	-0.716** (0.241)	1.942*** (0.307)	0.987** (0.424)	1.553** (0.591)	1.226** (0.262)
FDln-käyt.tul.	1.058 (1.913)	1.907 (1.150)	-10.109*** (2.099)	-2.686 (2.081)	-5.151** (1.936)	-8.202** (1.919)
FDln-työt.%	0.025 (0.015)	-0.001 (0.009)	0.127*** (0.018)	0.019 (0.014)	0.074** (0.028)	0.125*** (0.015)
FDln- kul.luot.real.korko	0.067 (0.065)	0.704 (0.481)	-0.377 (0.483)	0.187 (0.102)	0.277** (0.083)	0.327*** (0.025)
Dummy2000		0.992*** (0.116)				
Vakiotermi	0.244* (0.124)		0.026 (0.082)	0.240 (0.154)	0.592** (0.160)	1.019*** (0.085)
Adj. R2	0.185	0.840		0.172	0.546	0.839
F	7.45***	720.81***		3.41**	5.05**	821.18***
Chow (F) - testi			128.00***			

Merkitsevyyden luottamustaso 10% = *, 5% = **, 1% = ***. Suluissa on ilmoitettu Newey west-keskivirheet.

Wald-testillä on löydettävissä merkitsevä rakenteellinen muutos vuodelta 2001 (testi karsii otantavuosiksi 1998-2002), kun mukana ovat uusien kulutusluottojen viiveet L2 asti ja kaikki kontrollimuuttujat.¹⁸² Pelkillä uusien kulutusluottojen viivemuuttujilla 0 vuosi, L1 ja L3, Wald-testi ehdottaa merkitsevästi

¹⁸² Supreme Wald-testi, Trim(36), vuodet 1998-2002, arvioitu murrosajankohta 2001, Statistic 267.9464, p-value 0.0000.

murrosajankohdaksi vuotta 2005 (testi trimmaa otannan 1993-2005).¹⁸³ Kokeilemalla ajaa erilaisia versioita regressioajoista interaktiotermein 1990- ja 2000-lukujen taitekohdan mollemmin puolin, suurin Chow-testisuure on vuoden 2000-murrokselle¹⁸⁴, joten päädyn esittelemään mallissa 2 (harmaan sävyllä maalattu) vasemman puolimmaisessa pystykolumnissa yhtälön perusvaikutuksen ja oikeassa kolumnissa vuosien 2000-2009 interaktiitermien vaikutuksen perusvaikutukseen nähden. Mallissa 3 regressioajossa (otantajakso 1994-2009) L2 antaa merkitsevän positiivisen kertoimen. Mallissa 4 viiveetön vuosi ja viive L2 antavat positiiviset merkitsevät kertoimet. Huomion arvoista on myös käytettävissä olevien tulojen vahvasti negatiivinen suuri kerroin ja vahvasti positiivinen työttömyysasteen interaktiitermin kerroin. Mallissa 5 (2000-2009) saadaan saman suuntaisia tuloksia kuin mallissa 4. **Aikasarja-analyysi - taulukko 3:n** yhteenvetona todettakoon havaittu suurempi murros vuodesta 2000 ja 1990-luvun puolelta väliltä lähtien on huomattavissa viitteitä uusien kulutusluottojen ja maksuhäiriöiden välisestä positiivisesta yhteydestä., toisin sanoen hittaammasta muutoksesta aikasarjassa. Yhteys vahvistuu lyhennettäessä otantaa kohti myöhäisempiä mittausvuosia mallissa 4 ja ja pysyy lähes samanlaisena mallissa 5, selitysaste kuitenkin kasvaa.

Saamani tulokset ovat linjassa Rantalan ja Tarkkalan (2010) tutkimustulosten kanssa (kts. taulukko 1), joista kerroin aiemmin luvussa 7.1.2. Tili- ja kertaluottojen osuus maksuhäiriöön johtavissa käräjäoikeuden velkomustuomioissa lisääntyi tuntuvasti vuosien 2005-2009 (alkupuoli) välissä 17 %:sta 56 %:iin.¹⁸⁵ Myös luottokorttien suosion yleistymisellä 1990-luvun loppua kohden (kts- luku 4.1.) saattaa olla yhteyttä uusien kulutusluottojen vaikutuksen vahvistumiseen maksuhäiriöihin nähden. Luottokorttihäiriöiden on havaittu ennakoivan myös yleisiä maksuhäiriöitä, kuten kävi 1990-2000 luvun taitteessa.¹⁸⁶ Lisäksi Tarkkalan (2010) havainnot veljärjestelyn suorittaneiden velallisten maksuhäiriöistä, kertovat että maksuhäiriöistä johtui 35 % velkomustuomioista, joista lähes puolet oli annettu keskiarvoisesti pienistä tili- ja kertaluotoista, josta voi päätellä näiden olleen luultavasti pikalainoja tai niihin verrattavia luottoja.¹⁸⁷

Kulutusluottokannalla ei ole löydettävissä merkitsevää yhteyttä maksuhäiriöihin millään viiveellä. Myöskään monin eri versioin suoritettut Wald-testit tai Chow-testit interaktioiduista regressioajoista eivät anna merkitseviä vakaita viitteitä rakenteellisista murroksista eikä lyhennetyt regressioajot myöhäisemmiltä mittausvuosilta osoita muutoksia aikasarjassa.

¹⁸³ Supreme Wald-testi, Trim(19), vuodet 1993-2005, arvioitu murrosajankohta 2005, Statistic 26.2356 , p-value 0.0007.

¹⁸⁴ Vuoden 2005 murrokselle Chow-testisuure on myös suuri, mutta yhtälö on liian epävakaa esitettäväksi, johtuen otantakoon lyhydestä.

¹⁸⁵ Rantala & Tarkkala 2010, 21.

¹⁸⁶ Mutttilainen 2002, 150-151.

¹⁸⁷ Valkama 2011, 12-13.

Vaikka sain mielenkiintoisia ja merkitseviä tuloksia **Aikasarja-analyysi - taulukko 3**:ssa, tuloksiin maksuhäiriöistä selitettävänä muuttujana kannattaa suhtautua varauksella. Kuten sanottua, kulutusluottomuuttujien suhde selitettävään maksuhäiriömuuttujaan ei ole vahvan eksogeeninen, mistä annoin jo esimerkin menetelmäluvussa. Tämän lisäksi ulosottoasiat sekä MYO-ulosottoasiat ovat selitettävänä maksuvaikeusmuuttujana käytännöllisempiä aikasarja-analyysissä käytettäväksi, johtuen maksuhäiriötapausten eksponentiaalisista kasvuista aikasarjassa nopeiden talusuhdanteiden muutoksissa 1990-luvun taitteessa ja 2000-luvun loppupuoliskolla. Myös maksuhäiriöiden tiedonkeruu on ajansaatossa huomattavasti helpottunut luottotietöalan merkityksen kasvun ja teknologisen kehityksen myötä (kts. luku 3.3.). Lisäksi lainsäädännöllinen seikka liittyen maksuhäiriöiden kertymisprosessiin muuttui vuodesta 2005, kun ulosottomenettelyn esteestä alkoi saamaan suoraan merkinnän rekisteriin. Aikasarja ei täten ole täysin verrannollinen aikaisempaan aikasarjaan (kts. liitetäulukko 1.). Mainitsemiäni seikkojen vuoksi ei stationaarisuudenkaan oletus ole kaikista vakaimmalla pohjalla kulutusluottojen ja maksuhäiriöiden suhteen. Kuitenkin saamani tulokset maksuhäiriöistä antavat jonkinlaista empiiristä suuntaa ja motivaatiota jatkotutkimukselle aiheesta tarkempaan, esimerkiksi kuukausi- tai kvartaalitasoon, tarkasteluun viimeaikaisimmilta vuosilta.

10. Johtopäätökset

Analyysiin perusteella mainittakoon, että uusilla kulutusluotoilla on aikasarjassa 1990-2009 usealla viivevuodella positiivinen dynaaminen vaikutus sekä viivevuosilla kumulatiivinen positiivinen vaikutus kaikkiin ulosottoasioihin. Aikasarjassa ei ole havaittavissa murrosta eikä muutosta – suhde pysyy suurin piirtein samanlaisena läpi aikasarjan. Kulutusluottokannalla on sen sijaan yksi vahva dynaaminen vaikutus kolme vuotta myöhempään ulosottoasoiden lisääntymiseen. Kulutusluottokannan tapauksessakaan ei ole löydettävissä murroksia eikä muutosta kaikkiin ulosottoasioihin nähden. Mainittakoon vielä että käytettävissä olevat tulot vahvistavat uusien kulutusluottojen merkitsevyyttä ja vaikutusta ratkaisevasti ja vaikuttavat yhtälössä itsessään negatiivisesti ulosottoasoiden syntyyn – tulojen vaikutus nostaa esiin uusien kulutusluottojen vaikutuksen. Kontrollimuuttujan lisääminen regressioyhtälöön toisin sanoen vakioi pois omaa vaikutustaan selitettävään muuttujaan nähden ja näin ollen luottomuuttujien vaikutus selkeytyy ja koko regressiomallin selitysaste kasvaa.¹⁸⁸ Työttömyysasteella on taloudellista epävarmuutta kuvaavana muuttujana vahva positiivinen kausaalinen vaikutus ulosottoasioihin. Vastaus ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni on, että vuoden aikana nostettujen kulutusluottojen muutoksella on kaikkiin vireille tulleiden ulosottoasoiden muutokseen koko aikasarjan kestävä positiivinen dynaaminen ja kumulatiivinen kausaalinen yhteys. Vuoden aikana nostettujen kulutusluottojen euromäärä reagoi herkemmin ja useammalla viiveellä ulosottoasioihin kuin vuoden lopussa velkaa oltava euromääräinen

¹⁸⁸ Feinstein & Thomas 2002, 235-240.

kulutusluottokanta. Lisäksi uusilla kulutusluotoilla on kuudenteen viivevuoteen 10 %:n luottamustasolla jatkuva kerryttävä vaikutus ulosottoasioihin. Toiseen kysymykseen vastaus kuuluu: merkkejä niin sanotusta kypsymisestä eikä toisaalta kriisiytymisestä ei uusien kulutusluottojen eikä kulutusluottokannan suhteessa kaikkiin ulosottoasioihin ole havaittavissa analyysini perusteella. Kootut tulokset tutkielmani analyysiosioista on esitetty taulukko 3:ssa alapuolelle. Taulukossa käytettävien symbolien selitteet löytyvät taulukon alapuolelta.

Taulukko 3. Kootut tulokset empiirisestä analyysistä

Maksuvaikeusindikaattorit	Uudet kulutusluotot	Kulutusluottokanta
Ulosottoasiat	Dynaaminen vaikutus viiveillä --(+**), L2(+**), L3(+*), L4(+***) Kumulatiivisella kertymällä nouseva trendi L6 viiveeseen asti * luottamustasolla. Ei mainittavaa murrosta tai muutosta aikasarjassa 1990-2009. Käytettävissä olevilla tuloilla kulutusluottomuuttujia vahvistava vaikutus – itsessään negatiivinen vaikutus selitettävään muuttujaan.	Dynaaminen vaikutus viiveellä L3(+***), Ei mainittavaa kumulatiivista kertymää. Ei mainittavaa murrosta tai muutosta aikasarjassa.
MYO-ulosottoasiat	Koko aikasarjan 1990-2009 otannassa ei merkitsevää vaikutusta. Murros Chow-testi*** 1996. Otannalla 1996-2009: Dynaaminen vaikutus viiveillä --(+**), L1(-***), L2(+***), L3(+***) Kumulatiivinen kertymän nouseva trendi huomionarvoista L3 viiveeseen asti *** luottamustasolla. Käytettävissä olevilla tuloilla positiivinen vaikutus selitettävään muuttujaan.	Ei mainittavaa dynaamista vaikutusta. Ei mainittavaa kumulatiivista kertymää. Ei mainittavaa murrosta tai muutosta aikasarjassa.
Maksuhäiriöt	Koko aikasarjan 1990-2009 otannassa ei merkitsevää vaikutusta. Chow-testillä murros vuonna 2000 ***. Merkkejä asteittaisesta muutoksesta vuodesta 1994 eteenpäin otannan jälkipäätä lähestyttäessä. Otannalla 2000-2009 dynaaminen vaikutus viiveillä --(+***), L2(+**). Käytettävissä olevilla tuloilla negatiivinen vaikutus murrosten jälkeen.	Ei mainittavaa dynaamista vaikutusta. Ei mainittavaa kumulatiivista kertymää. Ei mainittavaa murrosta tai muutosta aikasarjassa.

Symboli -- kuvaa viiveetöntä viiveluotta, L-kirjaimen yhteydessä numero kuvastaa viivevuoden pituutta. + tai – symboli kertoo kertoimen vaikutuksen suunnan. Viivekertoimen tai testin tuloksen merkitsevyyttä symbolisoi 1% ***, 5 % ** ja * 10 % luottamustasoa.

MYO-ulosottoasioiden ja uusien kulutusluottojen aikasarjassa on havaittavissa rakenteellinen murros 1990-luvun puolessa välissä. Murroksesta eteenpäin uudet kulutusluotot alkavat vaikuttamaan dynaamisesti kolmella ja kahdella viiveellä positiivisesti MYO-ulosottoasioihin. Kumulatiivinen kertymäkin on merkitsevää

kolmanteen viivevuoteen saakka. Lisäksi murroksesta eteenpäin korkomuuttuja saa positiivisen yhteyden MYO-ulosottoasioihin – saattaa olla että, kun korkean työttömyyden vaikutus laman jälkeen heikkenee, korkorasittavuuden ja luottomuuttujan yhteisvaikutus korostuu 1990-luvun puolen välin jälkeen. Käytettävissä olevat tulot vaikuttavat MYO-ulosottoasioihin, poiketen kaikista ulosottoasioista, positiivisesti. MYO-ulosottoasioiden voidaan nähdä siten olevan enemmän nousukausiin liittyviä ja kulutusvetoisia, toisin kuin kaikkien ulosottoasioiden. Vastaus ensimmäiseen tutkimuskysymykseen on, että merkisevä kausaalinen suhde löytyy uusien kulutusluottojen ja MYO-ulosottoasioiden väliltä 1990-puolesta välistä eteenpäin. Toisen tutkimuskysymykseen liittyen sanottakoon, että rakenteellinen murros kyllä löytyy mutta se kielii enemmänkin luottokuluttamisen kriisiytymisestä kuin luottoyhteiskunnan kypsymisestä. Tämä kriisiytyminen saattaa johtua yleistyneiden riskialttiimpien kulutusluottoinstrumenttien kehityksestä (luottokortit ja pikalainat) ja sääntelyn sekä luottotietöalan vaikeuksista pysyä tarjonnan perässä.

Vuoden aikana rekisteröidyillä maksuhäiriöillä ei löydy koko aikasarjassa yhteyttä, mutta murroksen voidaan havaita tapahtuneen 2000-luvun alussa. Viitteitä murroksesta voidaan kylläkin nähdä jo 1990-luvun puolelta välistä saakka – heikompi murros tapahtunut luultavasti jo silloin ja muutos aikasarjaa kohden astettaista. Uusien kulutusluottojen vaikutus kahdella viivevuodella ja viiveettömällä vuodella ovat positiivisia suhteessa maksuhäiriöihin. Samat seikat kuin MYO-ulosottotapauksissa kulutusluottoinstrumenttien muuttumisesta riskialttiimmiksi 1990-luvulta tultaessa 2000-luvulle pitävät paikkansa myös maksuhäiriöiden syntymisessä. Lisäksi muu empiirinen tutkimustieto maksuhäiriöistä viittaa siihen, että vuoden 2005 jälkeen erinäiset pikalainat ovat olleet aiheuttamassa maksuhäiriöiden lisääntymistä. Murroksen tai jo aikasempien pienempien murrosten jälkeen käytettävissä olevat tulot vaikuttaa negatiivisesti maksuhäiriöihin. Maksuhäiriöiden tuloksiin kannattaa suhtautua kuitenkin varauksella, koska yhtälö ei täytä vahvan eksogeenisyyden oletusta – luultavasti, koska maksuhäiriömerkintä hillitsee tulevien vuosien luottomääriä, ei uusien kulutusluottojen pidemmällä viiveillä ole havaittavissa merkitseviä positiivisia tuloksia toisin kuin ulosottoasioiden ja MYO-ulosottoasioiden tapauksessa.

Aikaisemmin gradutyössäni useampaan otteeseen esittämäni perusteella varsinkin nuorilla ikäryhmillä, on erityinen taipumus velkaantua kulutusluottojen välityksellä. He ovat olleet myös uusien luottoinstrumenttien innovaatiokäyttäjinä ensimmäisten joukossa suurissa määrin ottamassa avosylin vastaan riskialttiimmiksi miellettyjä uusia luottotuotteita, kuten luottokorttiluottoja, internettiin ja mobiililyökaluihin kytkeytyviä pikalainoja ja joustoluottoja. Lisäksi muutkin maksuvaikeuksiin päätyminen riskiryhmäläisistä, kuten esimerkiksi vähävaraisemmat, ovat ajatuneet tutkimuksen mukaan helpommin käyttämään kalliimpia luottoinstrumentteja, sillä heille ei ole alhaisen luottoluokituksensa vuoksi tarjolla perushintaisia kulutusluottoja. Tässä suhteessa kulutusluottomarkkinoiden sisällä vallitsee epätasarovinen tilanne, jossa köyhemmät maksavat enemmän. Myös ylipäänsä yhteiskunnan taloudellinen epätasa-

arvoistuminen saattaa vaikuttaa kulutusmarkkinoihin luottojen välityksellä, kun vähävaraisemmat tavoittelevat paremmin toimeentulevien kulutustasoa.

Nuorten huono rahanhallinta ja velkakierretilanteet tekevät nuorten kulutusluottojen käytöstä monien tutkimusten valossa vahvasti yhteiskunnallisen ongelman. Viranomaistaholta ollaankin ryhdytty toimenpiteisiin asian suhteen esimerkiksi uuden lainsäädännön, sosiaaliluottotuksen ja kuluttajan valistusohjelmien keinoin. Tulevaisuuden haasteeksi kuluttajien kouluttamisessa onkin koettu akateemisen keskusteluun panostaminen ja pedagogisten käytäntöjen kehittäminen. Rahamaailman ja kulutuksen on todettu olevan muuttumassa yhä vain monimutkaisimmaksi, joten talousosaamisen lisääminen osaksi perusosaamista on katsottu olevan paras tapa lisätä nuorten rahanhallintataitoja.¹⁸⁹

Myös Oksasen ja kumppaneiden tutkimushavaintojen valossa yhteiskunnallinen huomio pitäisi kääntää erityisesti nuoriin aikuisiin. Heidän mukaansa ulosottoon joutumisen voidaan nähdä olevan samankaltainen sosiaalisesti rakenteellinen ilmiö kuin toimeentulotuen varassa elämisen. Molempien ilmiöiden taustalla on usein syrjäytymistä, jota tutkimuksen tuloksien mukaan on usein edeltänyt aikainen kotoa muutto. Syrjäytymisen ja vakavien taloudellisten ongelmien ehkäisy onkin yhteiskunnallisesti tärkeää, mutta ei kuitenkaan ongelmatonta. Valistus ei välttämättä toimi tai tavoita ongelmaryhmiä, joten kaivattaisiinkin erilaisia käytännön toimenpiteitä, joilla voitaisiin auttaa nuoria hallitsemaan talouttaan. Myös yhteiskunnallisia keinoja hillitä liian aikaista velanottoa olisi arvioitava. Loppujen lopuksi on kyse kuitenkin myös nuorten omista kulutusvalinnoista. Ainakin kansainvälisesti arvioiden nykyiset sukupolvet ovat materialistisempia kuin aiemmat ja kulutus on aiempaa voimakkaammin läsnä arjessa. Nuori ikä, liian vapaat kulutusmahdollisuudet ja epävakaa työmarkkinatilanne ovat havaitusti erittäin huono yhdistelmä, kun tarkastellaan luottokuluttamisen ja maksuvaikeuksien yhteyttä.¹⁹⁰

Oma tutkimukseni keskittyi tarkastelemaan luottoyhteiskunnan kypsymistä luottokuluttamisen ja maksuvaikeuksien yhteyden kehittymisen valossa. Tutkimustulokseni viittaavat, siihen että kypsymistä ei tapahtunut laman jälkeen tultaessa 2010-luvulle, jos kypsymistä tai toiminnan rationalisoitumista mitataan kulutusluotoista johtuvien ulosottoasioiden ja maksuhäiriöiden yhteyden kannalta. Toki pitää muistaa, että eihän kyseisiä rekisterimerkintöjä voida tyystin ikinä poistaakaan, sillä onhan ulosotto prosessina laiminlyödyn maksuvelvoitteen perinnän viimeinen keino ja maksuhäiriömerkintä maksukyvyttömyydestä viestivä negatiivinen luottotieto. Ne säätelevät osaltaan luottomarkkinoita toimivassa luottoyhteiskunnassa. Kuitenkin tutkimustulokseni, aikaisempi tutkimus, median ja julkisten instanssien huolestuneisuus asiaan liittyen antavat vahvan vaikutelman siitä, että laman jälkeen tehdyt toimenpiteet, vaikka erittäin tarpeellisia olivatkin, keskittyivät pääasiassa ylivelkaantuneisuuden jälkihoitoon. Vapaasti

¹⁸⁹ Autio ym. 2009, 413.

¹⁹⁰ Oksanen ym. 2015, 19.

muotoillen, toimenpiteissä keskityttiin hoitamaan sairaita eikä pyritty kunnolla selvittämään, mistä tauti johtuu ja mitä sen hillitsemiseksi on tehtävissä. Varsinkin kulutusvelkaantumista velkaatumislajina laiminlyötiin. Sääntelyn tehostaminen on toki viime vuosina ottanut valtaa ylikulutusvelkaantumista ennaltaehkäisevänä keinoina, mutta lainsäädäntätyö on auttamattomasti hidasta kekseliään luotontarjonnan ollessa usein askeleita edellä. Positiivisten luottotietojen laajamittaisempaa käyttöönottoa yleiseurooppalaiseen tapaan onkin pidetty yhtenä varteenotettavimmista keinoista tunnistaa ennaltakäsin maksuvaikeuksien riskejä nimenomaan kulutusluotoilla tapahtuvan ylivelkaantuneisuuden hallinnassa.

Keskeisenä perusteluna positiivisten luottotietojen käyttöönotolle on esitetty ylivelkaantumisen rajoittamista. On nähty, että laajempi tietopohja luotonhakijan varallisuustilanteesta sekä taloushistoriasta niukentaisi luotonantoa ylivelkaantuneille ja ylivelkaantumisen vaarassa oleville. Toisaalta kysymys positiivisten luottotietojen mahdollisesta käyttöönotosta on osin harhaanjohtava. Ensinnäkin Suomessa käytetään jo nyt yleisesti luottosuhteissa myös positiivisia tietoja. Viimeksi tämä mahdollisuus on ulotettu kuluttajansuojalain muutoksessa myös pikalainoihin, jolloin luotonantajat veloitettiin aikaisempaa pidemmälle menevään tiedonhankintaan asiakkaasta. Näin ollen ainakin osan niistä haittavaikutuksista, mitkä ovat olleet pikalainojen hallitsemattoman käytön seurausta, voidaan arvioida poistuneen. Se, missä laajuudessa positiivisia tietoja asianosaissuhteissa hyödynnetään, on sitä vastoin ongelmallista puhuttaessa laissa vain ”riittävästä tiedoista”, joita luotonantajaa veloitetaan selvittämään. Kuluttajansuojan ja henkilötietojen suojan välillä on tällä kohdin ilmeisen vastakkainen jännite. Esimerkiksi sosiaalihuollon asiakkuus voi olla luotonsaantia vaikeuttava tekijä, mutta henkilötietojen suojan näkökulmasta se on arkaluonteinen tieto, minkä ei tulisi sisältyä luottotietojärjestelmiin.¹⁹¹

¹⁹¹ Oikeusministeriö 2013, 39-40.

11. Lähteet

11.1. Kirjalliset lähteet

Ahlqvist, Kirsti: Kulutus, tieto, hallinta. Kulutuksen tilastoinnin muutokset 1900-luvun Suomessa, Tilastokeskus, Multiprint Oy, Helsinki 2010.

Aurejärvi, Erkki: Luotto- ja maksuvälineet, Gummerus, Jyväskylä 1986.

Autio, Johanna & Jutila Tarja: Muoviset maksuvälineet esitutkimus, Sarja A 5/86, Elinkeinohallitus / Kuluttaja-asiainosasto, Valtion painatuskeskus, Helsinki 1986.

Autio, Johanna: Maksu- ja luottokortit Suomessa, Julkaisuja 2/1987. Helsinki: Kotitalous- ja kuluttaja-asiaintutkimuskeskus, Helsinki 1987.

Autio, Minna; Wilska, Terhi-Anna; Kaartinen Risto and Lähteenmaa Jaana, The use of small instant loans among young adults – a gateway to a consumer insolvency?, International Journal of Consumer Studies, Volume 33, Issue 4 July 2009 Pages 407–415.

Autio, Minna: Muuttuvakulutusyhteiskunta ja sen symbolit, *Vaurastumisen vuodet, Suomen taloushistoria teollistumisen jälkeen*, Laine, Jaana; Fellman, Susanna; Hannikainen, Matti; Ojala, Jari, Gaudeamus Oy, Helsinki 2019.

Erola, Jani: ”Täys roisto”, Luottotietotoiminnan sosiaaliset haitat ja oikeuttamisen ongelmat Suomessa, Stakes sosiaali- ja terveysalan tutkimis- ja kehittämiskeskus, Raportteja 218, Gummerus Kirjapaino Oy, Saarijärvi 1997.

Erola, Jani: Maksuhäiriöisyys laman jälkeisessä Suomessa, Sosiologista keskustelua B 36, Turun yliopisto, Digipaino, Turku 2000.

Drury, Tony & Ferrier: Charles W: Credit cards. Butterworths, London 1984.

Feinstein, Charles H. & Thomas, Mark: Making History Count, A Primer in Quantitative fo Historians, Cambridge University Press, 2002

Heinonen, Visa, Kulutusyhteiskunnan ja kulutuksen yhteiskunnallisen sääntelyn muotoutuminen Suomessa, *Kuluttajaekonomia. Kotitalous ja kulutus*, Heinonen, Visa; Raijas, Anu; Hyvönen, Kaarina; Leskinen, Johanna; Litmala, Marjukka; Pantzar, Mika; Römer-Paakkanen, Tarja; Timonen, Päivi, WSOY, Helsinki 2005.

Kiander Jaakko: 1990-luvun talouskriisi, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Suomen akatemia, Helsinki 2000.

Kiander Jaakko: Laman opetukset : Suomen 1990-luvun kriisin syyt ja seuraukset. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, Helsinki 2001.

Kiander, Jaakko & Vartia, Pentti: Suuri lama, Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos, ETLA, kustantaja Taloustieto Oy Helsinki 1998, Painopaikka Tammer-Paino Oy, Tampere 1998

Komiteanmietintö: Luottokorttiyhteisötoimikunnan mietintö, Komiteanmietintö, ISSN 0356-9470 ; 1985:6, Helsinki 1985.

Koulu, Risto & Lindfors Heidi: Velkavastuun toteuttaminen Luottoyhteiskunnassa, Unigrafia Oy, Helsinki 2016.

Kuusterä, Antti: Aate ja raha: Säästöpankit suomalaisessa yhteiskunnassa 1822-1994, Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 1995.

Kuusterä, Antti: Rahoitusmarkkinoiden murrokset ja muutokset, *Vaurastumisen vuodet, Suomen taloushistoria teollistumisen jälkeen*, Laine, Jaana; Fellman, Susanna; Hannikainen, Matti; Ojala, Jari, Gaudeamus Oy, Helsinki 2019.

Lane Philip R. & McQuade Peter: Domestic Credit Growth and International Capital Flows, Volume 116, Issue 1 January 2014, pages 218–252.

Leskinen, Johanna: Kulutusluoton käyttö kotitalouksissa. Kuluttajatutkimuskeskus; julkaisuja 1988/9, VAPK Kampin VALTIMO, Helsinki 1988.

Leskinen, Johanna: Kulutusluoton käyttö kotitalouksissa. Julkaisuja 3/1988. Kotitalous- ja kuluttaja-asiain tutkimuskeskus, Helsinki 1988.

Litmala, Marjukka: Oikeudelliset instituutiot ihmisten hyvinvoinnin takeena, Heinonen, Visa, Kulutusyhteiskunnan ja kulutuksen yhteiskunnallisen sääntelyn muotoutuminen Suomessa, Heinonen, Visa; Raijas, Anu; Hyvönen, Kaarina; Leskinen, Johanna; Litmala, Marjukka; Pantzar, Mika; Römer-Paakkanen, Tarja; Timonen, Päivi, *Kuluttajaekonomia. Kotitalous ja kulutus*, WSOY, Helsinki 2005.

Atte Oksanen, Mikko Aaltonen & Kati Rantala: Suomalaisten nuorten ja aikuisten vakavat taloudelliset ongelmat 2005–2013 rekisteritutkimuksen valossa, *Nuoret, velka ja yhteiskunta - Koukusta koukuun*, Majamaa, Karoliina, Lapin yliopisto, Rovaniemi 2015.

Majamaa, Karoliina, Rantala, Kati & Sarasoja Laura: Velkaongelmien luonne ja pikavippiuudistuksen vaikutukset velkomustuomioiden valossa, Helsingin yliopisto, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Katsauksia 9/2016, 2016.

Muttilainen Vesa: Kohti luottoyhteiskuntaa – henkilöluottojen yleistymisen yhteiskunnallinen, taloudellinen ja moraalinen tausta sekä kuluttajien velkaantuminen ja velkaongelmien nykytilanne Suomessa. Kuluttajatutkimuskeskus julkaisuja 6, Ykköspaino Oy Helsinki 1991.

Muttilainen Vesa: Luottoyhteiskunta – Kotitalouksien velkaongelmat ja niiden hallinnan muodonmuutos luottojen säännöstelystä velkojen järjestelyyn 1980- ja 1990-luvun Suomessa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 189, Hakapaino Oy Helsinki 2002.

Parpola, Antti & Kiljala, Jarmo: Hyvä vai paha tieto? Suomalaisen luottotietotoiminnan vaiheet. Suomen Asiakastieto Oy, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2005.

Rantala Kati & Tarkkala Heta: Velkaongelmien dynamiikka ja uudet riskiryhmät yhteiskunnan markkinalogiikan peilinä, Yhteiskuntapolitiikka 75 (2010):1.

Raijas, Anu: Pikavippimarkkinoiden kehitys ja sääntely Suomessa, Kansantaloudellinen aikausikirja, 115.vsk-4/2019.

Saarenpää, Ahti: Näkökulmia luottotietojen kokoamisen ja käytön sääntelystä, 22/2013, Oikeusministeriö, verkkojulkaisu <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-290-3>, 18.4.2013.

Saarin, Veikko: Maksujärjestelmät ja välineet Suomessa. Suomen Pankin keskustelualoitteita 17/96, rahoitusmarkkinaosasto, Helsinki 1996.

Stock, James H. & Watson M. Mark: Introduction to Economics 3. painos, Pearson Education Limited, Essex England, 2015.

Suomen Pankki: Rahoitusmarkkinaraportti 1/2013, Rahoitusmarkkina- ja tilasto-osasto, 26.3.2013, https://helda.helsinki.fi/bof/bitstream/handle/123456789/12251/RMraportti_2013_01.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Timonen, Päivi: Arkinen järkeily, *Kuluttajaekonomia*. Kotitalous ja kulutus, Heinonen, Visa; Raijas, Anu; Hyvönen, Kaarina; Leskinen, Johanna; Litmala, Marjukka; Pantzar, Mika; Römer-Paakkanen, Tarja; Timonen, Päivi, WSOY, Helsinki 2005.

Trumbull, Gunnar: Consumer Lending in France and America, Credit and Welfare, Cambridge University Press 2014.

Valkama Elisa ja Mutttilainen Vesa: Maksuvaikkeudet pikaluottomarkkinoilla. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 86, Helsinki 2008.

Valkama Elisa: Velaton uusi alkua? – Velallisten selviytyminen velakjärjestelystä ja tilanne sen jälkeen, Verkkokatsauksia 22/2011, Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos,

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152580/Verkko22_Valkama.pdf?sequence=2,

11.2. Sähköiset lähteet

<https://www.takuusaatio.fi/takuusaatio/tietoa-meista>, 29.10.2019

<https://www.takuusaatio.fi/ek-finanssiala-ja-takuusaatio-haluavat-pikaluotot-kuriin>, 25.4.2019.

<https://www.takuusaatio.fi/vastaako-25-vuotias-velkajarjestelylaki-nykyisen-luottoyhteiskunnan-ongelmiin>, 14.8.2018.

<https://yle.fi/uutiset/3-10510762>, 18.11.2018.

<http://www.tilastokeskus.fi/meta/kas/maksuaikakortti.html#tab1>, 15.10.2020.

<https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/114954-what-is-the-difference-between-foreign-direct-inve>, 2.2.2020.

<https://www.stat.fi/meta/kas/paaomavirta.html>, 2.2.2020.

https://www.suomenpankki.fi/fi/Tilastot/kuviopankki/historiallisia-aikasarjoja/rahoitus-ja-velat/suomen_ulkomainen_nettovelka/, 15.10.2020

https://www.suomenpankki.fi/fi/Tilastot/kuviopankki/historiallisia-aikasarjoja/rahoitus-ja-velat/pankkien_velat/, 15.10.2020

<https://www.luottoosuuskunta.fi/Historia/> 31.10.2020

<https://web.archive.org/web/20110609000655/http://www.luottokunta.fi/fi/luottokunta/yritystietoa/historia> 31.10.2020.

<https://yle.fi/uutiset/3-10546481>, 10.12.2018.

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_230+2018.aspx, 8.4.2020.

https://www.kauppalehti.fi/uutiset/paajohtaja-haluaa-suitsia-koronkiskontaa-pikavippitoiminnan-saantelya-on-kiristettava-kiireesti/c5bd2abf-ec5d-3030-ae6b-a11e99f82fcc?utm_source=talouselama.fi&utm_medium=almainternal&utm_campaign=suosittelu_kontek

[stuaalinen&utm_content=aiheesta-muualla&_ga=2.229253401.486700919.1555071655-1918675510.1491653250](#), 10.2018.

<https://www.lexia.fi/fi/kuluttajaluottoja-koskevat-saantelymuutokset-astuvat-voimaan-1-9-2019/>, 11.2.2020.

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_53+2020.aspx, 17.10.2020.

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_53+2020.aspx, 17.10.2020.

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_53+2020.aspx, 17.10.2020.

<http://www.stat.fi/meta/til/lkan.html>, 5.2.2020.

http://www.stat.fi/til/lkan/2012/04/lkan_2012_04_2013-03-22_laa_001_fi.html, 5.2.2020.

https://www.stat.fi/meta/kas/kayt_ol_tulot.html#tab1, 5.2.2020

http://www.stat.fi/tup/tietoaika/tilaajat/ta_06_02_tuloerot_maaritelma.html, 8.2.2020

http://www.stat.fi/til/khi/2016/khi_2016_2017-01-13_tau_001.html, 8.2.2020.

<https://www.stat.fi/meta/til/eki.html>, 8.2.2020.

<https://findikaattori.fi/fi/1>, 8.2.2020

<https://www.stat.fi/meta/til/eki.html>, 8.2.2020.

<http://www.stat.fi/meta/til/khi.html>, 5.2.2020;

<https://findikaattori.fi/fi/1>, 8.2.2020.

https://www.suomenpankki.fi/fi/Tilastot/korot/taulukot2/korot_taulukot/peruskoron_muutokset_uusi/, 8.2.2020

<http://www.stat.fi/meta/kas/tyottomyysaste.html#tab1>, 5.2.2020

<https://findikaattori.fi/fi/34>, 8.2.2020

<http://www.stat.fi/meta/til/tyti.html>, 5.2.2020

<https://www.minilex.fi/a/kulutusluotto-maksuh%C3%A4iri%C3%B6merkint%C3%A4>, 9.2.2020

https://oikeus.fi/oikeusapu/fi/index/talous_ja_velkaneuvonta/ylivelkaantuminen/maksuhairiomerkinta.html, 9.2.2020

<https://www.takuusaatio.fi/tietoa-ja-ratkaisuja/maksuhairiomerkinta/merkinnat-ja-niiden-voimassaoloaika>, 9.2.2020

<https://valtakunnanvoudinvirasto.fi/fi/index/ajankohtaista/2019/03/ulosotonasiamaaratkasvoivatviimevuonna.html>, 22.3.2019

<https://yle.fi/uutiset/3-10510762>, 18.11.2018.

<https://www.takuusaatio.fi/tietoa-ja-ratkaisuja/maksuhairiomerkinta/merkinnat-ja-niiden-voimassaoloaika/velkojan-ilmoittama>, 5.10.2020

<https://www.takuusaatio.fi/tietoa-ja-ratkaisuja/maksuhairiomerkinta/merkinnat-ja-niiden-voimassaoloaika/karajaoikeuden-ja> 5.10.2020.

<https://www.takuusaatio.fi/tietoa-ja-ratkaisuja/maksuhairiomerkinta/merkinnat-ja-niiden-voimassaoloaika/karajaoikeuden-ja>, 10.5.2020.

<https://www.takuusaatio.fi/tietoa-ja-ratkaisuja/maksuhairiomerkinta/merkinnat-ja-niiden-voimassaoloaika/karajaoikeuden-ja>, 5.10.2020.

11.3. Tilastolähteet

Kotitalouksien tunnuslukuja vuoden 2016 rahan arvolla: käytettävissä olevat tulot, yksityiset kulutusmenot, kotitalouksien lainakanta, BKT; Suomen virallinen tilasto (SVT): Kansantalouden tilinpito [verkkojulkaisu]. ISSN=1795-8881. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 3.11.2020]. Saantitapa: <http://www.stat.fi/til/vtp/index.html>

Luottokortit: vuodet 1987-1996 Tilastokeskus Luottokortit (vuosijulkaisu). Vuodet 1996-2011, Suomen virallinen tilasto (SVT): Luottokortit [verkkojulkaisu].

ISSN=1797-6316. 2011, Liitetaulukko 3. Luottokorttivelkakanta, miljoonaa euroa. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 9.11.2020]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/lkor/2011/lkor_2011_2012-05-11_tau_003_fi.html

Asuntolainakanta; Suomen virallinen tilasto (SVT): Luottokanta [verkkojulkaisu]. ISSN=2342-2602. 2. vuosineljännes 2012, Liitetaulukko 5. Luottokantatietoja vuosina 1975-2012 . Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 25.4.2018]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/lkan/2012/02/lkan_2012_02_2012-09-14_tau_005_fi.html

Kulutusluottokanta ja uudet nostetut kulutusluotot: tilastokysely Tilastokeskukselta 13.1.2017, Kotitalouksien kulutusluotot vuodesta 1980/Q1- 2013/Q4 miljoonaa euroa. Rahoitus- ja vakuutuslaitokset,

valtio ja sosiaaliturvarahastot (poislukien opintolainat) (sisältäen panttilainaamot ja vip-yritykset). Suomen Pankin kulutusluottokanta, Suomen Pankki tilastokysely 26.9.2017; Suomalaisten rahalaitosten kulutusluotot kotitalouksille. Pienlainayritysten tunnuslukuja vuosina 2008-2015, Raijas 2019, 637, file:///C:/Users/Usse/Desktop/Graduh%C3%A4ss%C3%A4/issoGradu%202/Nettiartikkeleita-materiaalia/pikaluotot/KAK_4_2019_WEB-42-59.pdf

Korot: kulutusluottokorot vuosilta 1989-2000 Muttillainen 2002, liitetaulukko 1. Kulutusluottokorot 2003-2016 ja tili- ja luottokorot 2003-2016, Suomen Pankki tilastokysely 26.9.2017; Suomalaisten rahalaitosten kulutusluotot kotitalouksille, Tili- ja korttiluotot Suomen pankki, vuosikeskiarvo. 12 kk:n HELI/Euribori Suomen Pankki vuosikeskiarvo <https://www.suomenpankki.fi/fi/Tilastot/korot/taulukot2/> . Peruskorko 2000-2016 vuoden lopussa https://www.suomenpankki.fi/fi/Tilastot/korot/taulukot2/korot_taulukot/peruskoron_muutokset_uusi/.

Ulosottoasiat: Saapuneet vireille tulleet ulosottoasiat ja muut yksityisoikeudelliset ulosottoasiat 1982-2016 (vuoden 1987 tieto hävinnyt arkistosta), tilastopyyntö Valtakunnanvoudin kanslia; Vireille tulleet ulosottoasiat asiaryhmittäin (1994-2018): https://valtakunnanvoudinvirasto.fi/material/attachments/vvv2/vvvliitteet/kJEYwmT4Z/Ulosotto_Suomessa_2018.pdf

Maksuhäiriötiedot: Maksuhäiriömerkinnälliset henkilöt ja uudet maksuhäiriömerkinnät: 1987-2000 Muttillainen (2002) s. 135 taulukko 5.6 (vuotta 1989 ei ole esitetty, koska se on huonosti vertailukelpoinen muiden vuosien kanssa). Maksuhäiriömerkinnälliset henkilöt ja uudet maksuhäiriömerkinnät 2001-2018 tilastokysely 14.1.2019 Suomen Asiakastieto Oy:ltä.

Kuluttajahintaindeksi: Tilastokeskus, kuluttajahintaindeksin vuosimuutos, vuositiedot, 1980-2019: http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_hin_khi_vv/statfin_khi_pxt_122q.px/.

Työttömyysaste: Tilastokeskus työttömyysaste 15-75 vuotiaat vuosilta 1989-2016 vuosikeskiarvo http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/Passiivi/StatFin_Passiivi_tym_tyti/statfinpas_tyti_pxt_001_201902.px/. Työttömyysaste vuosilta 1980-1989, Tilastokeskus, Suomen tilastollinen vuosikirja 1995, sivu 342 taulukko 331, Työttömyys, 1974-1994.

Rahanarvon kerroin (2016=1): Suomen virallinen tilasto (SVT): Kuluttajahintaindeksi [verkkojulkaisu]. ISSN=1796-3524. 2016, Rahanarvonkerroin 1860–2016 . Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 9.11.2020]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/khi/2016/khi_2016_2017-01-13_tau_001.html.

12. Liitetaulukot 1-14

Liitetaulukko 1. Maksuhäiriöt ja velkajärjestelyt

Vuosiluku	Maksuhäiriölliset kpl (pyöristetty tuhanteen henkilöön)	Uuden maksuhäiriöt kpl
1987	221000	226000
1988	217000	212000
1989		
1990	200000	206000
1991	227000	351000
1992	260000	400000
1993	285000	397000
1994	313000	356000
1995	339000	399000
1996	357000	367000
1997	368000	329000
1998	343000	318000
1999	315000	304000
2000	308000	330000
2001	305000	289608
2002	305000	298403
2003	296000	338238
2004	295000	274753
2005	303000	422542
2006	306000	429606
2007	309000	527256
2008	293000	546713
2009	305000	645046
2010	319000	1151399
2011	328000	1460450
2012	346000	1702768
2013	360000	1766337
2014	367000	1479114
2015	370000	1473656
2016	373000	1492620
2017	374000	1649449
2018	382000	1568215
2019		

2020		
------	--	--

Liitetaulukko 2. Ulosottoasiat ja MYO-ulosottoasiat

Vuosiluku	Ulosottoasiat kpl	MYO-ulosottoasiat kpl
1982	2162686	185053
1983	2061856	195936
1984	2225009	210456
1985	2352233	221730
1986	2544629	241455
1987		
1988	2473412	223472
1989	2385997	232565
1990	2674150	259996
1991	3158686	360907
1992	3376728	430353
1993	3478999	412493
1994	3260926	349729
1995	2778704	336395
1996	2460204	304357
1997	2433593	273214
1998	2215769	263355
1999	2287812	291016
2000	2513418	311810
2001	2389927	348945
2002	2676760	386735
2003	2614805	388249
2004	2247043	397331
2005	2240953	453784
2006	2222050	452424
2007	2595040	475909
2008	2395534	500062
2009	2579773	571604
2010	2708749	627131
2011	2973163	692350
2012	2991761	761447
2013	3076596	879876
2014	2717278	764148
2015	2597301	826912
2016	2709317	861104

Liitetaulukko 3. Korkotilastoja

Vuosiluku	Kulutusluottokorko (vka)	Tili- ja korttiluotot (vka)	peruskorko	12kk HELI/Euribor (vka)
1980			9,3	
1981			9,3	
1982			8,5	
1983			9,5	
1984			9,5	
1985			9	
1986			7	
1987			7	9,78762
1988			8	12,1415
1989	14,00		8,5	15,17167
1990	15,40		8,5	14,01588
1991	15,20		8,5	12,63278
1992	15,50		9,5	10,69524
1993	11,70		5,5	5,52333
1994	9,60		5,3	7,0205
1995	9,60		4,8	4,66333
1996	7,80		4	3,40389
1997	6,90		4	4,178
1998	6,60		3,5	3,306191
1999	5,80		2,8	3,826318
2000	6,90		4,5	4,869905
2001			4,5	3,298056
2002			4	2,87155
2003	5,14	9,10	2,5	2,380762
2004	4,89	9,15	2,25	2,301043
2005	4,08	9,25	2,25	2,786
2006	4,96	10,66	3,25	3,927571
2007	5,88	11,79	4,25	4,792947
2008	4,97	11,57	4,75	3,452
2009	3,23	7,83	1,75	1,242409
2010	3,50	6,94	1,25	1,526043
2011	4,00	7,49	2	2,002818
2012	3,99	6,40	1,5	0,548524
2013	4,34	6,76	0,5	0,544091
2014	3,98	6,63	0,5	0,328524
2015	4,26	6,40	0,25	0,058957

2016	4,16	6,32	0	-0,08043
------	------	------	---	----------

Liitetaulukko 4. Tilastanalyysissä käytetyt euromääräiset muuttujat

Vuosiluku	Uudet kulutusluotot, milj. €	Kulutusluottokanta, milj. €	Käytettävissä olevat tulot, milj. €	Rahanarvonkerroin
1980	2257.132	2289.461	50967.7	2.938974
1981	2515.702	2481.6	50741.64	2.623256
1982	3206.789	2822.742	53416.08	2.400291
1983	3467.188	3075.803	55607.68	2.211217
1984	3486.583	3523.784	56566.56	2.066736
1985	4300.219	4280.699	58184.71	1.951983
1986	3996.392	5064.735	59789.5	1.884202
1987	4907.546	6363.452	62831.13	1.81761
1988	6984.053	8867.373	63968.8	1.732586
1989	5604.939	8802.421	67556.76	1.625563
1990	4677.851	8830.153	68873.05	1.532215
1991	4887.078	8533.624	70950.19	1.471568
1992	4090.343	7552.285	70446.87	1.434705
1993	4823.283	6419.335	67333.48	1.404976
1994	5105.086	6031.894	64452.75	1.389517
1995	5352.961	5937.947	69485.27	1.376436
1996	5841.84	6008.75	69434.45	1.368112
1997	6693.803	6223.494	73269.64	1.351464
1998	7571.625	6730.481	76105.5	1.333033
1999	8051.693	7464.056	80261.33	1.317574
2000	8103.678	7929.036	80358.61	1.274765
2001	8235.092	8201.54	82861.65	1.242658
2002	8852.022	8847.129	85733.09	1.2235
2003	9965.187	9822.064	89354.34	1.2129
2004	9798.597	10794.92	93384.48	1.2106
2005	11592.5	11957.39	94677.26	1.2003
2006	12427.21	12627.73	96698.95	1.1795
2007	12554.2	13458.57	99640.8	1.1506
2008	13367.91	14811.96	101077.6	1.1057
2009	10541.9	15200.89	104231.5	1.1056
2010		14815.96	107473.6	1.0923
2011		15324.54	108528.1	1.0557
2012		15371.67	108302	1.0269
2013		14875.94	109702.1	1.0119
2014			109146.5	1.0015

2015			111217.9	1.0036
2016			112860	1

Tilastokeskus, Kaikki euromääräiset summat deflatoitu Suomen Pankin rahanarvonkertoimelle (2016=1)

Liitetaulukko 5. Tilastoanalyysissä käytettyjä kontrollimuuttujia

Vuosiluku	Perusreaalikorko %	Kulutusluotto reaalikorko (KL-korko – KHI)	KHI	Työttömyysaste
1980	-2,30		11,60	4,70
1981	-2,70		12,00	4,90
1982	-0,80		9,30	5,40
1983	1,10		8,40	5,50
1984	2,40		7,10	5,20
1985	3,10		5,90	5,00
1986	3,40		3,60	5,40
1987	3,30		3,70	5,10
1988	2,90		5,10	4,50
1989	1,90	7.4	6,60	3,10
1990	2,40	9.299999	6,10	3,20
1991	4,40	11.1	4,10	6,60
1992	6,90	12.9	2,60	11,70
1993	3,30	9.5	2,20	16,30
1994	4,20	8.5	1,10	16,60
1995	3,80	8.6	1,00	15,40
1996	3,40	7.2	0,60	14,60
1997	2,80	5.7	1,20	12,60
1998	2,10	5.2	1,40	11,40
1999	1,60	4.6	1,20	10,20
2000	1,10	3.5	3,40	9,80
2001	1,90	3.42	2,60	9,10
2002	2,40	3.98	1,60	9,10
2003	1,60	4.24	0,90	9,00
2004	2,05	4.69	0,20	8,80
2005	1,35	3.18	0,90	8,40
2006	1,65	3.36	1,60	7,70
2007	1,75	3.38	2,50	6,90
2008	0,65	.8699999	4,10	6,40
2009	1,75	3.23	0,00	8,20
2010	0,05	2.3	1,20	8,40
2011	-1,40	.5999999	3,40	7,80

2012	-1,30	1.19	2,80	7,70
2013	-1,00	2.84	1,50	8,20
2014	-0,50	2.98	1,00	8,70
2015	0,20	4.46	-0,20	9,40
2016	-0,40	3.76	0,40	8,80

Liitetaulukko 6. Pienlainayritysten tunnuslukuja vuosina 2008–2015

	Uudet luotot, tuhat euroa	Uusien luottojen takaisinmaksu aika, päivää KA	Luottokok anta 1000 euroa	Uusien luottojen määrä	Uusien luottojen KA €	Yritykset kpl	PL- kanta/ KL- kanta %	Uudet- PL/KL- kanta %	KL- kanta.SP. milj.€
2008/1	42 746	27	21 003	268 696	159	40	0,18	0,37	11 462,43
2008/2	45 658	28	19 748	263511	173	42	0,17	0,39	11 780,07
2008/3	46 897	27	23 749	238 111	197	48	0,20	0,39	12 009,44
2008/4	52 410	28	28 062	257 388	204	50	0,23	0,43	12 067,75
2009/1	57 404	28	37 489	280 131	205	52	0,31	0,47	12 117,60
2009/2	57 774	29	37 891	291 394	198	56	0,31	0,47	12 407,91
2009/3	54 568	28	41 823	276 807	197	56	0,34	0,44	12 451,38
2009/4	56 513	29	45 227	282 451	200	59	0,37	0,46	12 384,96
2010/1	55 597	28	43 449	275 578	202	59	0,35	0,45	12 285,53
2010/2	62 442	29	46 388	310 171	201	65	0,37	0,50	12 516,06
2010/3	61 197	30	50 206	295 135	207	65	0,40	0,49	12 553,98
2010/4	64 815	32	56 167	302 451	214	63	0,45	0,52	12 562,59
2011/1	69 820	34	66 236	321 344	217	71	0,53	0,56	12 535,85
2011/2	79 464	34	69 822	357 003	223	81	0,55	0,62	12 741,62
2011/3	82 541	32	90 121	359 863	229	81	0,70	0,64	12 815,35
2011/4	90 363	33	98 447	372 094	243	80	0,77	0,70	12 834,61
2012/1	89 026	34	109 150	371 471	240	78	0,84	0,69	12 968,72
2012/2	94 487	34	118 097	383 767	246	80	0,9	0,72	13 143,54
2012/3	106 683	37	129 728	385 991	276	80	0,98	0,81	13 192,23
2012/4	104 163	38	134 067	411357	253	82	1,01	0,78	13 281,33
2013/1	96 327	39	142097	350 190	275		1,08	0,73	13 204,22
2013/2	104 713	40	124 064	284 240	368		0,96	0,81	12 904,50
2013/3	64 998	94	108 847	186 530	348		0,84	0,50	12 944,91
2013/4	56 874	96	116 065	192 918	295		0,88	0,43	13 133,76
2014/1	44 088	84	83 540	69 145	638		0,63	0,33	13 170,26
2014/2	43 109	66	71 114	108 909	396		0,53	0,32	13 420,27
2014/3	38 665	84	77 982	100 581	384		0,58	0,29	13 521,19
2014/4	40 533	81	76 111	131 636	308		0,56	0,30	13 522,81
2015/1	25 978	93	68 968	135 804	191		0,51	0,19	13 544,75
2015/2	54 256	153	102 786	104 260	520		0,74	0,39	13 896,58
2015/3	86 698	140	114 815	113 258	765		0,82	0,62	14 020,72
2015/4	63 899	165	118 878	118 137	541		0,84	0,62	14 109,61

PL= lyhennys, pienlainasta, SP = Suomen Pankki

Liitetaulukko 7. Vireille tulleet ulosottoasiat lajityypeittäin 1994 - 2018

Vuosiluku	Verot	Muut julkis- oikeudelliset asiat	Sakot	Elatusapuasiat	Muut yksityis- oikeudelliset asiat*	Vireille tulleet asiat yhteensä	Muutos edellisestä vuodesta
1994	913851	1714232	246390	36724	349729	3260926	
1995	764683	1397305	241740	38581	336395	2778704	-14,8
1996	681043	1206888	224872	43044	304357	2460204	-11,5
1997	828392	1068015	218043	45929	273214	2433593	-1,1
1998	720844	982260	203947	45363	263355	2215769	-9
1999	727030	1014013	209174	46579	291016	2287812	3,3
2000	765673	1162661	225992	47282	311810	2513418	9,9
2001	615201	1134256	243982	47543	348945	2389927	-4,9
2002	684196	1260900	297513	47416	386735	2676760	12
2003	588606	1285070	302925	49955	388249	2614805	-2,3
2004	565145	1034314	204477	45776	397331	2247043	-14,1
2005	533650	998465	220788	34266	453784	2240953	-0,3
2006	540878	953403	243429	31916	452424	2222050	-0,8
2007	494771	1363539	230857	29964	475909	2595040	16,8
2008	503534	1026978	338882	26078	500062	2395534	-7,7
2009	563989	1066093	362420	15667	571604	2579773	7,7
2010	619567	1057304	378052	26695	627131	2708749	5
2011	670732	1398279	188568	23234	692350	2973163	9,8
2012	636259	1387768	188478	17809	761447	2991761	0,6
2013	659434	1257270	257654	22362	879876	3076596	2,8
2014	583289	955882	394895	19064	764148	2717278	-11,7
2015	568564	1033867	149991	17967	826912	2597301	-4,4
2016	607629	1039771	182880	17933	861104	2709317	4,3
2017	889737	963880	439046	17588	960377	3270628	20,7
2018	793611	1057339	449550	16305	1033255	3350060	2,4

Liitetaulukko 8. Tukitilastoja

Vuosiluku	Kulutussmeno t, milj. €	Asuntoluottokanta, anta, milj. €	Lainakanta, milj. €	KL-kanta/ kulutusmot %	Kulutussvelka- aste %	Velka- aste %	KL-kanta/ Lainakanta %	KL-uudet/ lainakanta %	As.lain. kanta/ ainakanta %	BKT, milj. €	Luot.kort.kant. milj€	Luot.kort.kant./K L-kant-%
1980	16846	13934	25666	13.6	8.9	50.3	8.9	8.8	54.3	33682		
1981	19000	14911	26970	13.1	9.2	53.2	9.2	9.3	55.3	38094		
1982	21756	16231	29281	13	9.6	54.2	9.6	11	55.4	42831		
1983	24189	17648	31368	12.7	9.8	56.4	9.8	11.1	56.3	47790		
1984	26717	18870	33659	13.2	10.5	59.5	10.5	10.4	56.1	53498		
1985	29236	20160	36570	14.6	11.7	62.9	11.7	11.8	55.1	58285		
1986	31533	21793	39898	16.1	12.7	66.7	12.7	10	54.6	62740		
1987	34062	24431	45573	18.7	14	72.5	14	10.8	53.6	67751	671	10.5
1988	37570	29414	55644	23.6	15.9	87	15.9	12.6	52.9	76754	766	8.6
1989	41631	31976	59491	21.1	14.8	88.1	14.8	9.4	53.8	85929	957	10.9
1990	43821	31607	59006	20.2	15	85.7	15	7.9	53.6	91010	1080	12.2
1991	44447	31366	57624	19.2	14.8	81	14.8	8.5	54.4	86962	1133	13.3
1992	43991	30330	54086	17.2	14	77	14	7.6	56.1	84852	1152	15.3
1993	44361	28647	49813	14.5	12.9	74	12.9	9.7	57.5	85748	1009	15.7
1994	45839	27415	47295	13.2	12.8	73	12.8	10.8	58	90768	1138	18.9
1995	48239	26254	45973	12.3	12.9	66	12.9	11.6	57.1	98556	1176	19.8
1996	50568	25670	44093	11.9	13.6	63.5	13.6	13.2	58.2	102060	1268	21.1
1997	53328	25998	44502	11.7	14	60.7	14	15	58.4	110738	1418	22.8
1998	56772	28026	46912	11.9	14.3	61.6	14.3	16.1	59.7	120382	1542	22.9
1999	59454	31265	51438	12.6	14.5	64.1	14.5	15.7	60.8	126923	1684	22.6
2000	62511	33056	54274	12.7	14.6	67.5	14.6	14.9	60.9	136261	1901	24
2001	65849	35629	56908	12.5	14.4	68.7	14.4	14.5	62.6	144437	2090	25.5
2002	68585	39477	61843	12.9	14.3	72.1	14.3	14.3	63.8	148289	2224	25
2003	72048	45062	69157	13.6	14.2	77.4	14.2	14.4	65.2	151569	2256	23
2004	74849	51696	78712	14.4	13.7	84.3	13.7	12.4	65.7	158477	2415	22.4
2005	77979	59636	89455	15.3	13.4	94	13.4	13	66.7	164387	2815	23.5
2006	82154	66769	99087	15.4	12.7	102.5	12.7	12.5	67.4	172614	2853	22.6
2007	86608	73663	107247	15.5	12.5	107.6	12.5	11.7	68.7	186584	3179	23.6
2008	91323	76595	110633	16.2	13.4	109.5	13.4	12.1	69.2	193711	3179	21.5
2009	90063	81572	116529	16.9	13	112	13	9	70	181029	3180	20.9
2010	94110	86176	122361	15.7	12.1	114	12.1		70.4	187100	2520	17
2011	100199	88802	124851	15.3	12.3	115	12.3		71.1	196869	2548	16.6
2012	103488	91220	127870	14.9	12	118.1	12		71.3	199793		
2013	105536		129278	14.1	11.5	117.8	11.5			203338		
2014	107567		132591			121.5				205474		
2015	109976		138185			124.5				209604		
2016	112890		142619			126.9				216111		

Euromääräiset määreet on pyöristetty miljoonan tarkkuudella ja prosenttimääräiset muuttajat 0,1 desimaalin tarkkuudella.

12.1. Aikasarjojen herkkyyssanalyysit

Liitetaulukko 9. Ulosottoasioiden ja uusien kulutusluottojen yhteys (herkkyyssanalyysi)

	Malli 1. obs = 23 (1987-2009)	Malli 2. obs = 23 (1987 – 2009)	Malli 3. obs = 20 (1990-2009)	Malli 4. obs = 20 (1990-2009)
FDIn- uudet kulutusluotot	-0.110 (0.072)	0.009 (0.083)	0.359** (0.122)	
L1.	-0.296*** (0.060)	-0.270*** (0.068)	-0.194 (0.125)	
L2.	0.034 (0.097)	0.301* (0.141)	0.346** (0.121)	
L3.	0.121 (0.079)	0.164 (0.099)	0.164* (0.077)	
L4.	0.336*** (0.105)	0.628*** (0.182)	0.579*** (0.156)	
L5.	0.096 (0.060)	-0.013 (0.119)		
L6.	0.257*** (0.062)	0.231** (0.078)		
FDIn-käyt.tul.		-1.850** (0.742)	-2.419*** (0.512)	-0.602 (0.350)
FDIn-työt.%		-0.001 (0.004)	0.006 (0.005)	0.016*** (0.002)
FDIn-kul.luot.real.korko			0.094*** (0.017)	0.045* (0.022)
_cons	-0.029*** (0.009)	-0.022 (0.049)	0.052 (0.046)	0.147*** (0.021)
Adj. R2	0.366	0.441	0.528	0.399

Merkitsevyyden luottamustaso 10% = *, 5% = **, 1% = ***. Suluissa on ilmoitettu Newey west-keskivirheet.

Liitetaulukko 10. Ulosottoasioiden ja kulutusluottokannan yhteys (hekkyyksianalyysi)

	Malli 1. obs = 26 (1988-2013)	Malli 2. obs = 26 (1988-2013)	Malli 3. obs =24 (1990-2013)	Malli 4. obs = 24 (1990-2013)
FDln- kulutusluottokanta	-0.227 (0.169)	-0.131* (0.285)	-0.242 (0.308)	
L1.	-0.386*** (0.125)	-0.386*** (0.118)	-0.017 (0.501)	
L2.	0.061 (0.168)	0.001 (0.168)	0.100 (0.161)	
L3.	0.499*** (0.126)	0.389* (0.213)	0.402*** (0.132)	
L4.	0.244** (0.089)	0.027 (0.115)		
L5.	0.021 (0.158)	-0.123 (0.201)		
L6.	-0.114 (0.117)	-0.220 (0.399)		
L7.	-0.298** (0.130)	-0.131 (0.285)		
FDln-käyt.tul.		-0.536 (1.152)	-0.218 (0.414)	-0.443 (0.334)
FDln-työt.%		0.015** (0.006)	0.005 (0.007)	0.018*** (0.002)
FDln-kul.luot.real.korko			0.014 (0.032)	0.005 (0.032)
_cons	0.011 (0.012)	0.157** (0.060)	0.042 (0.062)	0.152*** (0.020)
Adj. R2	0.361	0.338	0.313	0.365

Merkitsevyyden luottamustaso 10% = *, 5% = **, 1% = ***. Suluissa on ilmoitettu Newey west-keskivirheet.

Liitetaulukko 11. MYO-ulosottoasioiden ja uusien kulutusluottojen yhteys (herkkyysanalyysi)

	Malli 1. obs =25 (1985-2009)	Malli 2. obs =25 (1985-2009)	Malli 3. obs =20 (1990-2009)	Malli 4. obs =20 (1990-2009)	Malli 5. obs =20 (1990-2009)
FDIn- uudet kulutusluotot	-0.228** (0.086)	-0.217* (0.107)	0.022 (0.133)		0.051 (0.105)
L1.	-0.394*** (0.102)	-0.352*** (0.070)	-0.312* (0.147)		-0.303* (0.147)
L2.	-0.078 (0.084)	-0.149 (0.133)	-0.073 (0.141)		-0.029 (0.085)
L3.	0.225*** (0.041)	0.136 (0.087)	0.088 (0.094)		0.105 (0.070)
L4.	0.450*** (0.087)	0.284* (0.156)	0.310 (0.235)		0.362** (0.155)
FDIn-käyt.tul.		0.353 (0.503)	0.309 (0.609)	0.624** (0.249)	
FDIn-työt.%		0.008 (0.005)	0.015* (0.007)	0.026*** (0.003)	
FDIn-kul.luot.real.korko			0.006 (0.015)	0.010 (0.014)	0.011 (0.012)
_cons	0.031*** (0.010)	0.097** (0.043)	0.146** (0.063)	0.231*** (0.034)	0.142 (0.055)
Adj. R2	0.655	0.670	0.717	0.678	0.737

Merkitsevyyden luottamustaso 10% = *, 5% = **, 1% = ***. Suluissa on ilmoitettu Newey west-keskivirheet..

Liitetaulukko 12. MYO-ulosottoasioiden ja kulutusluottokannan yhteys (herkkyysanalyysi)

	Malli 1. obs = 27 (1987-2013)	Malli 2. obs = 28 (1986-2013)	Malli 3. obs = 24 (1990-2013)	Malli 4. obs = 24 (1990-2013)
FDIn- kulutusluottokanta	-0.338** (0.137)	-0.403*** (0.122)	-0.525 (0.406)	
L1.	-0.173 (0.184)	-0.227* (0.113)	0.305 (0.433)	
L2.	-0.212 (0.186)	-0.371** (0.137)	-0.323** (0.131)	
L3.	0.640*** (0.151)	-0.002 (0.108)	0.119 (0.206)	
L4.	0.501*** (0.154)	-0.073 (0.133)	0.027 (0.187)	
L5.	0.151 (0.172)	-0.398** (0.168)	-0.225 (0.178)	
L6.	-0.653*** (0.171)			
FDIn-käyt.tul.		0.791* (0.413)	0.753* (0.358)	0.867** (0.324)
FDIn-työt.%		0.044*** (0.007)	0.031** (0.013)	0.025*** (0.003)
FDIn-kul.luot.real.korko			-0.008 (0.012)	0.006 (0.010)
_cons	0.045** (0.016)	0.413*** (0.064)	0.297** (0.114)	0.220*** (0.032)
Adj. R2	0.563	0.654	0.686	0.570

Merkitsevyyden luottamustaso 10% = *, 5% = **, 1% = ***. Suluissa on ilmoitettu Newey west-keskivirheet.

12.2. Dynaamiset ja kumulatiiviset kertoimet piirroksiin

Liitetaulukko 13. Uusien kulutusluottojen yhteys ulosottotapauksiin

Dynaamiset kertoimet	Coef.	Newey-West Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval] low	[95% Conf. Interval] high
--,	0.316	0.190	1.66	0.131	-0.114	0.747
L1.	-0.232	0.138	-1.67	0.129	-0.546	0.082
L2.	0.460***	0.139	3.29	0.009	0.144	0.776
L3.	0.128	0.135	0.95	0.366	-0.177	0.434
L4.	0.676***	0.179	3.77	0.004	0.270	1.083
L5.	-0.047	0.156	-0.30	0.768	-0.400	0.305
L6.	0.211*	0.097	2.17	0.059	-0.009	0.431
Kumulatiiviset kertoimet	Coef.	Newey-West Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval] low	[95% Conf. Interval] high
--,	0.316	0.190	1.66	0.131	-0.114	0.747
L1.	0.084	0.286	0.29	0.776	-0.564	0.732
L2.	0.544	0.394	1.38	0.200	-0.346	1.435
L3.	0.673	0.290	2.32	0.045	0.016	1.329
L4.	1.350	0.356	3.78	0.004	0.542	2.157
L5.	1.302	0.346	3.76	0.004	0.520	2.085
L6.	1.513	0.366	4.13	0.003	0.685	2.342

Liitetaulukko 14. Uusien kulutusluottojen yhteys MYO-ulosottotapauksiin 1996-2009 & 1990-2000

1996-2009 obs 14	Kerroin	Newey-West-keskivirheet	t	P> t	[95% luottamusväli] matalampi	[95% luottamusväli] korkeampi
--,	0.523**	0.158	3.30	0.016	0.134	0.911
L1.	0.003	0.211	0.02	0.988	-0.514	0.520
L2.	0.969**	0.342	2.83	0.030	0.131	1.806
L3.	2.218***	0.510	4.35	0.005	0.970	3.466

1990-2000 obs 11	Kerroin	Newey-West- keskivirheet	t	P> t	[95% luottamusväli] matalampi	[95% luottamusväli] korkeampi
--,	-0.126	0.320	-0.39	0.720	-1.147	0.894
L1.	-0.160	0.473	-0.34	0.758	-1.667	1.347
L2.	-0.424	0.618	-0.69	0.542	-2.393	1.545
L3.	-0.441	0.596	-0.74	0.512	-2.338	1.455

Regressioajoja liittyen analyysiin

Ulosottoasiat ja uudet kulutusluotot

Regressioajo 1994-2009

Regression with Newey-West standard errors
maximum lag: 2

Number of obs = 15
F(8, 6) = 56.15
Prob > F = 0.0000

FDlnkokoulosottoasiat	Newey-West		t	P> t	[95% Conf. Interval]	
Coef.	Std. Err.					
FDlndefKLuudet						
--.	.3551927	.2536236	1.40	0.211	-.2654019	.9757874
L1.	-.0332731	.4200679	-0.08	0.939	-1.061142	.9945961
L2.	.6819662	.504539	1.35	0.225	-.5525961	1.916529
L3.	.2087312	.5211686	0.40	0.703	-1.066522	1.483985
L4.	.7359344	.2979599	2.47	0.048	.0068528	1.465016
FDlndefkäyttävissäolevattulot	-2.029696	1.992253	-1.02	0.348	-6.904563	2.845171
FDlntyöttömyysaste	.0096733	.0090113	1.07	0.324	-.0123766	.0317232
FDlnreaalikkorko	.0854455	.0409644	2.09	0.082	-.0147909	.1856819
_cons	.0103087	.1108437	0.09	0.929	-.260916	.2815334

regressioajo 1997-2009

Regression with Newey-West standard errors
maximum lag: 2

Number of obs = 13
F(8, 4) = 40.32
Prob > F = 0.0015

FDlnkokoulosottoasiat	Coef.	Newey-West Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
FDlndefKLuudet						
--.	.6172636	.3045961	2.03	0.113	-.2284307	1.462958
L1.	.3272067	.3538138	0.92	0.407	-.6551378	1.309551
L2.	.9658573	.5761767	1.68	0.169	-.6338656	2.56558
L3.	.3295578	.7969361	0.41	0.700	-1.883091	2.542207
L4.	1.540227	.4033096	3.82	0.019	.4204598	2.659994
FDlndefkäyttävissäolevattulot	-.3263157	2.522889	-0.13	0.903	-7.330979	6.678348
FDlnntyöttömyysaste	.0358436	.0160363	2.24	0.089	-.0086804	.0803676
FDlnreaalikkorko	.0399576	.0373543	1.07	0.345	-.0637546	.1436699
_cons	.014505	.1116354	0.13	0.903	-.2954445	.3244546

1999-2009

Regression with Newey-West standard errors
maximum lag: 2

Number of obs = 10
F(7, 2) = 345.87
Prob > F = 0.0029

FDlnkokoulosottoasiat	Coef.	Newey-West Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
FDlndefKLuudet						
--.	-.3151459	.5742528	-0.55	0.638	-2.785956	2.155664
L1.	-.5770893	1.076003	-0.54	0.645	-5.206756	4.052577
L2.	-.790164	1.521217	-0.52	0.655	-7.335433	5.755104
L3.	-1.899921	.8035807	-2.36	0.142	-5.357449	1.557608
FDlndefkäyttävissäolevattulot	-9.312017	4.603402	-2.02	0.180	-29.11886	10.49482
FDlnntyöttömyysaste	-.0096203	.0330723	-0.29	0.799	-.1519188	.1326783
FDlnreaalikkorko	.01678	.078061	0.21	0.850	-.3190893	.3526494
_cons	.428527	.2188777	1.96	0.189	-.5132277	1.370282

Ulosottoasiat ja kulutusluottokanta

1995-2013

Regression with Newey-West standard errors Number of obs = 19
maximum lag: 3 F(7, 11) = 10.97
Prob > F = 0.0003

FDlnkokoulosottoasiat	Newey-West		t	P> t	[95% Conf. Interval]	
Coef.	Std. Err.					
FDlndefkulutusluottokanta						
--.	.1983366	.4896109	0.41	0.693	-.8792897	1.275963
L1.	-1.230641	1.186644	-1.04	0.322	-3.842427	1.381144
L2.	.6889556	.5536726	1.24	0.239	-.5296695	1.907581
L3.	.9489092	.4110379	2.31	0.041	.0442209	1.853598
FDlndefkäyttävissäolevattulot	-1.216505	.8833365	-1.38	0.196	-3.160715	.7277059
FDlnntyöttömyysaste	-.0120707	.0099676	-1.21	0.251	-.0340094	.0098679
FDlnreaalikkorko	.0693656	.0468792	1.48	0.167	-.0338148	.1725459
_cons	-.063797	.0689472	-0.93	0.375	-.2155488	.0879548

2000-2013

Regression with Newey-West standard errors Number of obs = 14
maximum lag: 2 F(6, 7) = 3.22
Prob > F = 0.0759

FDlnkokoulosottoasiat	Newey-West		t	P> t	[95% Conf. Interval]	
Coef.	Std. Err.					
FDlndefkulutusluottokanta						
--.	1.099926	.7597728	1.45	0.191	-.6966511	2.896503
L1.	-2.153414	.907473	-2.37	0.049	-4.299247	-.0075813
L2.	1.631674	.6440304	2.53	0.039	.1087838	3.154563
FDlndefkäyttävissäolevattulot	-3.345063	1.867479	-1.79	0.116	-7.760949	1.070823
FDlnntyöttömyysaste	.0065075	.0159381	0.41	0.695	-.03118	.0441951
FDlnreaalikkorko	.0842036	.0531554	1.58	0.157	-.041489	.2098961
_cons	.1074704	.1003119	1.07	0.320	-.1297295	.3446704

Yhteenveto regressioanalyysissä käyteistä tilastomuuttujista

Variable	Obs	Mean	Std. Dev.	Min	Max
kokoulosot~t	35	2602568	354142.4	2061856	3478999
ulosottoas~t	35	420707.6	204689.2	185053	879876
maksuhäiri~t	32	685	550.688	206	1766
defKLuudet	30	6775.347	3175.655	2257.132	13367.91
defkulutus~a	34	8568.924	4079.652	2289.461	15371.67
defkäytett~t	37	80688.96	20055.5	50741.64	112860
työttömyys~e	37	8.372973	3.45138	3.1	16.6
reaaliklko~o	28	5.070714	3.113519	.5999999	12.9
perusreaal~o	37	1.595946	2.011335	-2.7	6.9
KHI	37	3.316216	3.143027	-.2	12
klkorko	28	7.070714	3.858727	3.23	15.5

*maksuhäiriöiden mittayksikkö tuhansissa kappaleissa